

INTERNATIONAL STUDIES

Vol. 28 No. 2/2021

**INTERDISCIPLINARY
POLITICAL
AND
CULTURAL
JOURNAL**

THEMATIC VOLUME

**Szkice o społeczeństwie
w Azji Południowo-Wschodniej**

**Essays on Society
in South-Eastern Asia**

Edited by Małgorzata Pietrasiak

 **WYDAWNICTWO
UNIwersytetu
ŁÓDZKIEGO**
Łódź 2021

 **C O P E**
Member since 2018
JM13712

REVIEWERS

Mieczysław Sprengel, Adam Mickiewicz University in Poznań, Poland

Jakub Zajączkowski, University of Warsaw, Poland

INITIATING EDITOR

Agnieszka Kałowska-Majchrowicz

TYPESETTING

AGENT PR

COVER DESIGN

Alicja Habisiak

© Copyright by Authors, Lodz 2021

© Copyright for this edition by University of Lodz, Lodz 2021

ISSN 1641-4233

e-ISSN 2300-8695

Published by Lodz University Press

First Edition. W.10735.22.0.C

Publisher's sheets 6.7; printing sheets 8.5

Lodz University Press

90-237 Łódź, 34A Jana Matejki St.

www.wydawnictwo.uni.lodz.pl

e-mail: ksiegarnia@uni.lodz.pl

tel. +48 42 635 55 77

Spis treści

Małgorzata Pietrasiak	
Wstęp	5
Justyna Gumulak	
Analiza przestrzegania międzynarodowych standardów prawa pracy w zakresie zatrudniania kobiet w Kambodży, Wietnamie, Laosie i Tajlandii	9
<i>Analysis of Compliance with International Labour Law Standards on the Employment of Women in Cambodia, Vietnam, Laos and Thailand</i>	10
Jakub Burski, Karolina Czapla	
Sytuacja singapurskiej społeczności LGBT	35
<i>Situation of the Singaporean LGBT Community</i>	36
Klaudia Lipińska	
Udział kobiet w protestach przeciwko juncie wojskowej w Mjanmie w 2021 roku	49
<i>Women's Participation in Protests Against the Military Junta in Myanmar in 2021</i>	50
Edyta Maślak, Justyna Popławska	
Wielokulturowość a jedność narodowa – problemy społeczne w Malezji na przełomie XX i XXI wieku	63
<i>Between Multiculturalism and National Unity – Social Problems in Malaysia at the Turn of the 20th and 21st Centuries</i>	64
Oliwia Ługowska, Adam Szulc, Sebastian Tarata	
Wybrane problemy społeczne Laotańskiej Republiki Ludowo-Demokratycznej	79
<i>Selected Social Issues of the Lao People's Democratic Republic</i>	80

Spis treści

Przemysław Chorąży

Problemy społeczne współczesnej Kambodży w drugiej dekadzie XXI wieku. Problem łamania praw dzieci 97

Social Issues of Modern Cambodia in the 21st Century
The Problem of Violating Children's Rights 98

Michał Zaręba

Sytuacja Khmerów w Wietnamie. Polityka władz wietnamskich wobec mniejszości a trwałość khmerskiej tradycji 111

Situation of Khmer Minority in Vietnam. Policy of the Vietnamese Authorities and Durability of the Khmer Tradition 112

Wstęp

Małgorzata Pietrasiak

 <https://orcid.org/0000-0002-4279-1483>

Uniwersytet Łódzki

Wydział Studiów Międzynarodowych i Politologicznych

e-mail: malgorzata.pietrasiak@uni.lodz.pl

Azja Południowo-Wschodnia to subregion Azji Wschodniej, który charakteryzuje się fascynującą różnorodnością społeczną i kulturową. Dla wielu najbardziej wyjątkowe jest zróżnicowanie etniczne i religijne. Większość państw tego obszaru jest zamieszkiwana przez dziesiątki, a czasem setki grup etnicznych, różniących się językiem, kulturą, a nawet stylem ubioru, co dodatkowo tę inność podkreśla. W Azji Południowo-Wschodniej wyznawane są religie światowe: buddyzm, chrześcijaństwo, islam, hinduizm. Widoczne są wpływy konfucjanizmu. Dodatkowo wiele z mniejszości etnicznych posiada swoje własne praktyki religijne i systemy wierzeń. Występują również religie synkretyczne, które łączą wierzenia i praktyki przynależne dwóm lub więcej religiom.

Azja Południowo-Wschodnia jest obszarem wielu kontrastów – przede wszystkim związanych z poziomem rozwoju gospodarczego. Jeżeli przytoczymy dane dotyczące PKB *per capita*, to w Singapurze ta wielkość wynosi ponad 65 tys. USD na osobę, w Malezji – ponad 11 tys. USD, w Kambodży – zaledwie 1600 USD, a na przykład w Laosie – 2,500 tys. USD (Focus-Economics). Widoczne są też różnice między zapóźnioną wsią a nowoczesnymi metropoliami, utrzymują się dysproporcje między bogatymi i biednymi mieszkańcami poszczególnych państw.

Pomimo ogromnej różnorodności etnicznej i kulturowej, gospodarczej i politycznej, w całym regionie można wyodrębnić pewne wspólne wartości, które

umożliwiają instytucjonalizację procesów integracyjnych. Taką udaną próbą budowania tożsamości regionalnej z wykorzystaniem instytucji regionalnej jest ASEAN, skupiający dziesięć państw regionu: Indonezję, Tajlandię, Filipiny, Malezję, Singapur, Brunei, Mjanmę, Wietnam, Laos i Kambodżę, która, jak do tej pory, jako ostatnie państwo zasiłowała Stowarzyszenie w 1999 roku. Jak słusznie zauważa Karolina Klecha-Tylec: „Ugrupowanie to jest trzonem wschodnioazjatyckiej architektury instytucjonalnej, stanowiąc aż do lat 90. XX wieku. jedyną regionalną strukturę grupującą państwa regionu” (Klecha-Tylec 155). Realizacja Deklaracji ASEAN Concord II i później Deklaracji z Cebu w sprawie przyspieszenia tworzenia wspólnoty ASEAN zwiększyła konkurencyjność gospodarczą oraz wzmocniła podstawy współpracy politycznej oraz kulturalnej państw. Od 2015 roku istnieją trzy filary Wspólnoty ASEAN: Wspólnota polityczna i bezpieczeństwa, Wspólnota gospodarcza oraz Wspólnota społeczno-kulturalna. Nadal podstawami są *ASEAN way*, uwzględniający konieczność uzgodnień i konsensusu. Ten nowy początek integracji ASEAN nie wyeliminował problemów, które są związane ze wspomnianą różnorodnością, sprzecznościami wynikającymi z odmiennych politycznych wizji, sojuszków, interesów gospodarczych. Ciekawe badania z tym związane przeprowadziła Statista na próbie 1677 obywateli państw-członków ASEAN w okresie od 11 listopada do 31 grudnia 2021 roku. Pytanie, na które mieli odpowiedzieć respondenci, brzmiało: „Jakie są twoje trzy najważniejsze obawy dotyczące ASEAN?” (Statista). Każdy miał wskazać na trzy największe, jego zdaniem, zagrożenia. Odpowiedzi dotyczyły polityki, gospodarki oraz spraw społecznych i były dość zróżnicowane, jeśli chodzi o przedstawicieli poszczególnych państw. I tak na obawę o nieefektywność i wolniejszą (ślamażarną) działalność stowarzyszenia ASEAN, które źle reaguje na współczesne wyzwania, wskazało aż 90,6% Birmańczyków, a z drugiej strony 51,9% Khmerów. Obawę przed mocarstwami, polegającą na tym, że ASEAN staje się areną rywalizacji mocarstw, potwierdziło aż 79,5% Laotańczyków i blisko 73% Wietnamczyków, a z kolei jedynie 33,1% Birmańczyków uznało to zjawisko za niebezpieczne. Problem nieradzenia sobie z pandemią COVID-19 podkreśliło najwięcej Laotańczyków – 79,5% i Malezyjczyków – 58,5%. Ocena pozostałych państw pozostawała niemal zgodna. Singapurczycy wskazywali na ten problem w 35,6%, pozostali – w około 40%. O coraz bardziej podzieloną społeczność ASEAN obawiało się aż 79,5% Laotańczyków, a jedynie 33,7% Birmańczyków. Z kolei na taki problem, że ASEAN coraz bardziej staje się organizacją służącą elitom, a coraz mniej zwykłym ludziom, wskazywało najwięcej, bo blisko 46% Indonezyjczyków i Malezyjczyków, a najsłabiej jako problem definiowali to zjawisko Filipińczycy (26,8%) i Laotańczycy (27,3%). Ostatnia odpowiedź dotyczyła niereagowania bądź reagowania nieodpowiedniego, nieadekwatnego, na zmieniający się porządek świata. Jako problem dostrzegli to Birmańczycy w 41,4% i Khmerzy – 43,2%, natomiast najmniejszym problemem było to dla Laotańczyków – zaledwie 20,5% wskazało na tę niedoskonałość jako jedną spośród trzech wybranych przez siebie.

We wstępie do książki zasygnalizowano tylko niektóre problemy społeczno-gospodarcze czy kulturowe tego regionu. Zadaniem studentów, którzy analizowali dylematy społeczne, bariery rozwojowe państw regionu Azji Południowo-Wschodniej, było wskazanie na te oddzielne przykłady, które ich zdaniem zasługują na uwagę, mogą być przyczyną społecznych konfliktów i hamują rozwój tych państw.

Młodzi badacze, analizując problemy społeczne państw regionu Azji Południowo-Wschodniej, najczęściej sięgali po konstruktywizm. Jest to konceptualizacja interakcji między: materialnymi pobudkami, intersubiektywnymi strukturami a identycznością i interesami aktorów. Konstruktywizm podkreśla instrumentalne użycie regionalizmu jako wyeksponowanie specyficznych politycznych i ekonomicznych celów. Konstruktywiści podkreślają, jak regiony redefiniują normy i w jaki sposób dokonuje się budowanie tożsamości przez rządy, grupy społeczne i firmy. Uzupełnieniem były teorie liberalne. Podkreślają one rosnącą rolę instytucji uzgodnień, które spajają regiony. Dodatkowo pozwalają spojrzeć krytycznie na problemy społeczne pod kątem realizacji norm prawa międzynarodowego dotyczących praw człowieka.

W prezentowanym zbiorze zebrane zostały analizy problemów społecznych w wybranych państwach ASEAN: Kambodży, Wietnamie, Laosie i Tajlandii, Mjanmie i Singapurze. Justyna Gumulak w artykule *Analiza przestrzegania międzynarodowych standardów prawa pracy w zakresie zatrudniania kobiet w Kambodży, Wietnamie, Laosie i Tajlandii* dokonała oceny stopnia przestrzegania standardów zatrudnienia i prawa pracy kobiet. Przemysław Chorąży w swoim szkicu poruszył problem naruszeń praw dzieci w Kambodży. Z kolei Oliwia Ługowska, Adam Szulc i Sebastian Tarała zwrócili uwagę na proceder handlu ludźmi w Laosie oraz opiekę medyczną okołoporodową. Kwestie nierówności społecznych, dyskryminacji na tle narodowościowym oraz podejmowanych działań związanych z eliminacją tego problemu w Malezji zostały omówione przez Edytę Maślak i Justynę Popławską. Mjanma w artykule Klaudii Lipińskiej została przedstawiona pod kątem problemu mniejszości narodowych, spośród których z największym humanitarnym zagrożeniem stykają się Rohinja. Na odpowiedź, czy Rohinja wrócą do swojego „domu”, wciąż brak odpowiedzi, a społeczność międzynarodowa nie ma dobrego rozwiązania tej sytuacji. Nierówności społeczne, wielokulturowość i problemy LGBT zostały opisane przez Jakuba Burskiego i Karolinę Czaplę na przykładzie polityki wewnętrznej najbogatszego państwa ASEAN – Singapuru. Michał Zaręba przeprowadził analizę charakterystycznych dla mniejszości Khmerów w Wietnamie zwyczajów i wyznawanych wartości oraz przedstawił ewolucję polityki rządu wietnamskiego wobec tej grupy. Analiza wykazała, że pomimo restrykcyjnej polityki wietnamskiego rządu na przestrzeni lat, mniejszość khmerska nadal kulturuje tradycyjne elementy swojej kultury, nie tracąc własnej tożsamości narodowej. Autorzy większości z tych tekstów przytaczają analizę wskaźników HDI oraz Giniego, co ułatwia porównanie stopnia rozwoju społecznego oraz skalę problemów

społecznych, które występują w Azji Południowo-Wschodniej. Atutem poszczególnych tekstów i całego zbioru jest przegląd bibliografii związanej z omawianymi problemami społecznymi.

Bibliografia

Change in the leading concerns regarding society, politics, and economy in South-east Asia in 2021 and 2022, by country. Web. 12.12.2022. <https://www.statista.com/statistics/1293134/asean-top-concerns-about-the-region-by-country/>
Focus-Economics. Web. 12.12.2022. <https://www.focus-economics.com/countries/>
Klecha-Tylec, K. *Regionalizm w teorii i praktyce państw Azji Wschodniej*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2013.

Prof. dr hab. Małgorzata Pietrasiak jest kierowniczką Katedry Studiów Azjatyckich na Wydziale Studiów Międzynarodowych i Politologicznych UŁ. Specjalizuje się w problematyce Półwyspu Indochińskiego, głównie Wietnamu, procesach integracyjnych w Azji Wschodniej. Jest autorką kilku książek: *Problem wietnamski na forum ONZ w latach 1945–1977* (Wydawnictwo UŁ, 2002), *Polityka kulturalno-oświatowa Wietnamu 1945–1976* (Wydawnictwo Ibidem, 2004), *Środowiskowe wyznaczniki polityki zagranicznej Wietnamu w obliczu procesów integracji z gospodarką światową* (Wydawnictwo Adam Marszałek, 2010), *Regionalny aspekt historii stosunków rosyjsko-chińskich* (Wydawnictwo UŁ, 2012), *Trudne pojednanie. Dyplomacja w procesie normalizacji stosunków amerykańsko-wietnamskich* (Wydawnictwo UŁ, 2017), współautorką i redaktorem naukowym kilkunastu innych oraz autorką ponad 100 artykułów naukowych, publikowanych w tomach zbiorowych w językach polskim, angielskim i rosyjskim. Jest członkinią Towarzystwa Azja-Pacyfik, Polskiego Towarzystwa Studiów Międzynarodowych i Rady Programowej serii wydawniczej „Stosunki Międzynarodowe” (Wydawnictwo UŁ), „Contemporary Asian Studies Series” oraz „Biblioteki Azji i Pacyfiku”. Brała udział w licznych konferencjach międzynarodowych, kierowała dwoma projektami finansowanymi ze środków NCN: „Narzędzia polityki zagranicznej Chińskiej Republiki Ludowej” oraz „Wymiary aktywności międzynarodowej władz regionalnych na przykładzie Chińskiej Republiki Ludowej, Republiki Indii i Federacji Rosyjskiej”. Była członkiem zespołu, który w ramach konsorcjum złożonego z europejskich i azjatyckich instytucji naukowych wygrał w 2017 roku konkurs ogłoszony przez Komisję Europejską w ramach Horyzontu 2020 na realizację projektu pt. „Competing Regional Integrations in Southeast Asia”.

Analiza przestrzegania międzynarodowych standardów prawa pracy w zakresie zatrudniania kobiet w Kambodży, Wietnamie, Laosie i Tajlandii

Justyna Gumulak

 <https://orcid.org/0000-0001-7326-7687>

Uniwersytet Łódzki

Szkoła Doktorska Nauk Społecznych

Wydział Studiów Międzynarodowych i Politologicznych

e-mail: justyna.gumulak@edu.uni.lodz.pl

Abstrakt

W artykule przedstawiono międzynarodowe standardy prawa pracy dotyczące zatrudniania kobiet oraz przeprowadzono analizę ich przestrzegania w wybranych państwach Azji Południowo-Wschodniej: Kambodży, Wietnamie, Laosie i Tajlandii. Omówione zostały kwestie dotyczące równouprawnienia w zatrudnieniu oraz ochrony macierzyństwa. Przeprowadzono ocenę zgodności krajowych regulacji z dorobkiem międzynarodowego prawa pracy, w szczególności ze standardami wypracowanymi w konwencjach Międzynarodowej Organizacji Pracy.

Artykuł analizuje dwa obszary dotyczące zatrudniania kobiet. Pierwszy z nich, związany z równouprawnieniem, zawiera porównanie wynagrodzeń kobiet i mężczyzn w omawianych państwach Azji Południowo-Wschodniej

oraz przedstawienie krajowych uregulowań dotyczących zakazu dyskryminacji ze względu na płeć. Drugi rozwija kwestie związane z ochroną macierzyństwa, takie jak długość urlopu macierzyńskiego, zasiłek macierzyński i przerwy na karmienie podczas pracy.

Słowa kluczowe: międzynarodowe standardy prawa pracy, zatrudnienie kobiet, ochrona macierzyństwa, równe traktowanie w zatrudnieniu, Międzynarodowa Organizacja Pracy, prawo pracy w Kambodży, Wietnamie, Laosie i Tajlandii

Analysis of Compliance with International Labour Law Standards on the Employment of Women in Cambodia, Vietnam, Laos and Thailand

Abstract

This article presents international labour law standards on women's employment and analyses their compliance in selected Southeast Asian countries: Cambodia, Vietnam, Laos and Thailand. Issues concerning equal rights in employment and maternity protection were discussed. The compliance of national regulations with the acquis of international labour law, particularly with the standards developed in the conventions of the International Labour Organization, was assessed.

This article considers two areas of women's employment. The first, related to gender equality, compares women's and men's salaries in the Southeast Asian countries in question and presents national laws prohibiting gender discrimination. The second develops issues related to maternity protection, such as the length of maternity leave, maternity allowance and breastfeeding breaks during work.

Keywords: international labour law standards, women's employment, maternity protection, equal treatment in employment, International Labour Organisation, labour law in Cambodia, Vietnam, Laos and Thailand

Wprowadzenie

Problem badawczy podjęty w niniejszym artykule dotyczy zgodności krajowych przepisów prawa pracy z międzynarodowymi standardami związanymi z wybranymi aspektami zatrudniania kobiet, tj. równouprawnieniem w zatrudnieniu oraz ochroną macierzyństwa. Wybór omawianych krajów Azji Południowo-Wschodniej – Kambodży, Wietnamu, Laosu, Tajlandii – został podyktowany kryterium geograficznym. Sąsiedztwo tych państw, a także wynikające z niego liczne zależności gospodarcze, wpłynęły na celowość komparatystycznego zestawienia obowiązujących w nich regulacji z zakresu prawa pracy.

W jakim stopniu międzynarodowe standardy prawa pracy, dotyczące wybranych obszarów badawczych związanych z pracą kobiet, są przestrzegane w Kambodży, Wietnamie, Laosie i Tajlandii? Jak wygląda ustawodawstwo krajowe tych państw w tym zakresie? Jakie są międzynarodowe standardy prawa pracy dotyczące pracy kobiet? W artykule weryfikacji została poddana następująca hipoteza badawcza: omawiane państwa Azji Południowo-Wschodniej dokonały niepełnej implementacji międzynarodowych standardów prawa pracy. Ważkość podjętej problematyki wynika z rozwoju gospodarczego wybranych państw regionu, który powinien wiązać się z jednoczesnymi przekształceniami rynku pracy w celu zwiększenia ochrony prawnej pracowników.

Z uwagi na omawianie przepisów prawnych różnych państw azjatyckich, w celu ułatwienia lektury, skróty aktu prawnego poprzedzono pierwszą literą nazwy kraju, w którym on obowiązuje. Należy podkreślić, że nie istnieją urzędowe tłumaczenia tych aktów prawnych na język polski, nie jest także możliwe jednoznaczne przetłumaczenie niektórych pojęć z uwagi na brak ich odpowiedników w polskiej terminologii prawnej. Dołożono jednak starań, aby zamieszczone w pracy tytuły aktów prawnych jak najwierniej odpowiadały oryginałom. Poniżej przedstawiono wykaz stosowanych w artykule skrótów:

- k.k.p. – Kodeks pracy przyjęty przez Zgromadzenie Narodowe Królestwa Kambodży dnia 10 stycznia 1997 r. na VII Sesji I Legislatury, data wejścia w życie: 13 marca 1997 r.;
- l.p.p. – Prawo pracy z dnia 24 grudnia 2013 r., przyjęte przez Zgromadzenie Narodowe Laotańskiej Republiki Ludowo-Demokratycznej, nr 43/NA, z późn. zm.;
- t.u.o.p. – Ustawa o ochronie pracy z dnia 12 lutego 1998 r. (B.E. 2541) uchwalona przez króla Bhumibola Adulyadeja za radą i zgodą Zgromadzenia Narodowego Królestwa Tajlandii, z późn. zm.;
- w.k.p. – Kodeks pracy z 2012 r., przyjęty przez Zgromadzenie Narodowe Socjalistycznej Republiki Wietnamu kadencji XIII na trzeciej sesji 18 czerwca 2012 r., data wejścia w życie: 1 maja 2013 r., nr 10/2012/QH13, z późn. zm.;
- w.u.u.s. – Ustawa o ubezpieczeniach społecznych z dnia 20 listopada 2014 r., przyjęta przez Zgromadzenie Narodowe Socjalistycznej Republiki Wietnamu, nr 58/2014/QH13.

1. Równouprawnienie w zatrudnieniu

W doktrynie prawa pracy równouprawnienie w zatrudnieniu jest uznawane za jedną z podstawowych wartości stosunku zatrudnienia (Wujczyk 398). Polega ono na równym traktowaniu pracowników i zakazie dyskryminacji. W art. 2 ust. 2 Międzynarodowego Paktu Praw Gospodarczych, Społecznych i Kulturalnych wyróżniono dyskryminację „ze względu na rasę, kolor skóry, płeć, język, religię, poglądy polityczne lub inne, pochodzenie narodowe lub społeczne, sytuację majątkową, urodzenie lub jakiegokolwiek inne okoliczności”¹. Z uwagi na temat artykułu omówione zostały zagadnienia dotyczące zakazu dyskryminacji ze względu na płeć. Należy jednak podkreślić, że nie jest to jedyny rodzaj dyskryminacji, który dotyka pracowników w państwach Azji Południowo-Wschodniej.

Zgodnie z treścią art. 11 ust. 1 Konwencji w sprawie likwidacji wszelkich form dyskryminacji kobiet, przyjętej przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych dnia 18 grudnia 1979 r., państwa-strony podejmą wszelkie stosowne działania, aby zlikwidować dyskryminację kobiet w dziedzinie zatrudnienia². Artykuł ten ma na celu doprowadzić do pełnej realizacji zasady równości kobiet i mężczyzn poprzez zagwarantowanie im takich samych praw. Zawarto w nim wyszczególnienie niektórych uprawnień z zakresu prawa pracy, ubezpieczeń społecznych oraz bezpieczeństwa warunków pracy, m.in. „prawa swobodnego wyboru zawodu i zatrudnienia, prawa do awansu, stałej pracy oraz wszelkich świadczeń i warunków pracy, prawa do kształcenia i doksztalcania zawodowego”.

1.1. Regulacje Międzynarodowej Organizacji Pracy z zakresu równouprawnienia w zatrudnieniu

Równouprawnienie w zatrudnieniu to przedmiot licznych unormowań Międzynarodowej Organizacji Pracy (MOP). Zasadę równej płacy za taką samą pracę po raz pierwszy sformułowano wprost w zaleceniu MOP nr 30 dotyczącym metod ustalania płac minimalnych, przyjętym w Genewie dnia 16 czerwca 1928 r., a następnie potwierdzono ją w zaleceniu MOP nr 71 dotyczącym zatrudnienia w okresie przechodzenia od wojny do pokoju, przyjętym w Filadelfii w 1944 roku. (Wujczyk 402). Zasada równości wynagrodzenia stała się przedmiotem Konwencji MOP nr 100 dotyczącej jednakowego wynagrodzenia dla pracujących mężczyzn i kobiet za pracę jednakowej wartości, przyjętej w Genewie dnia 29 czerwca 1951 r., której art. 2 ust. 1 zobowiązuje państwa członkowskie do przestrzegania tej zasady „za pomocą środków dostosowanych do obowiązujących metod ustalania stawek wynagrodzenia i o ile jest to zgodne z tymi metodami”³. W art. 2 ust. 2

¹ Dz.U. 1997 nr 39 poz. 169.

² Dz.U. 1982 nr 10 poz. 71.

³ Dz.U. 1955 nr 38 poz. 238.

omawianej Konwencji wskazano, że może być ona stosowana za pomocą norm różnego rodzaju: ustawodawstwa krajowego, układów zbiorowych zawartych pomiędzy pracownikami a pracodawcami oraz wszelkich innych systemów regulujących wynagrodzenie określonych lub uznanych przez ustawodawstwo; a także poprzez ich połączenie. Konwencja MOP nr 100 została uzupełniona Zaleceniem MOP nr 90 dotyczącym jednakowego wynagrodzenia dla pracujących mężczyzn i kobiet za pracę jednakowej wartości, przyjętym w Genewie dnia 29 czerwca 1951 r. Postanowienia tego Zalecenia dotyczą konieczności zastosowania odpowiednich środków w celu zapewnienia stosowania zasady jednakowego wynagrodzenia dla pracujących mężczyzn i kobiet za pracę jednakowej wartości. Punkt 6. omawianego Zalecenia został poświęcony konkretnym działaniom, których wprowadzenie pozwoli zwiększyć wydajność pracownic, tym samym ułatwiając implementację zasady równości wynagrodzenia. Wymieniono wśród nich m.in.: powszechny dostęp do poradnictwa zawodowego, szkoleń i pośrednictwa pracy; odpowiednie dla potrzeb kobiet mających obowiązki rodzinne urządzenia socjalne i bytowe; popieranie równości w dostępie do różnych zawodów oraz stanowisk. W punkcie 7. Zalecenia MOP nr 90 zwrócono uwagę na konieczność kształtowania świadomości publicznej odnośnie do motywów wprowadzenia zasady równego wynagrodzenia kobiet i mężczyzn za pracę jednakowej wartości.

Konwencja MOP nr 111 dotycząca dyskryminacji w zakresie zatrudnienia i wykonywania zawodu przyjęta w Genewie dnia 25 czerwca 1958 r., w art. 1 ust. 1 zawiera definicję pojęcia „dyskryminacja” – jest to „wszelkie rozróżnienie, wyłączenie lub uprzywilejowanie oparte na rasie, kolorze skóry, płci [...], które powoduje zniweczenie albo naruszenie równości szans lub traktowania w zakresie zatrudnienia lub wykonywania zawodu”⁴. Płeć została wymieniona zatem jako jedna z możliwych przyczyn dyskryminacji. Sama definicja składa się natomiast z trzech głównych elementów: 1) element faktyczny (pochodzący z działania lub zaniechania), 2) podstawa różnicowania, 3) obiektywny skutek spowodowany dyferencjacją⁵. Konwencja MOP nr 111 jest uznawana za jeden z fundamentalnych aktów prawnych dotyczących zakazu dyskryminacji pracowników (Wujczyk 403).

Jak wynika z raportów Międzynarodowej Organizacji Pracy, na całym świecie kobiety znacznie rzadziej od mężczyzn uczestniczą w rynku pracy. Różnica w aktywności zawodowej kobiet w porównaniu do mężczyzn jest najbardziej zauważalna w państwach arabskich Bliskiego Wschodu, północnej Afryce oraz w południowej Azji, w każdym przypadku przekraczając 50% (dane z roku 2017)⁶. Stosunkowo powolny postęp w wyrównywaniu dostępu kobiet do rynku pracy stał się jednym

4 Dz.U. 1961 nr 42 poz. 218.

5 „International Labour Organization”. *Equality in Employment and Occupation*. Geneva: International Labour Office, 1996, s. 12.

6 „International Labour Organization”. *Global Wage Report 2018/19. What Lies Behind Gender Pay Gaps*. Geneva: International Labour Office, 2018, s. 19.

z przedmiotów obrad podczas zorganizowanego w połowie listopada 2014 roku szczytu G-20 w Brisbane. Określono cel polegający na zmniejszeniu do roku 2025 o 25% luki w aktywności zawodowej pomiędzy kobietami a mężczyznami (ang. 25 by 25), w efekcie czego liczba kobiet na rynku pracy miała zwiększyć się o ponad 100 milionów⁷.

1.2. Porównanie wynagrodzenia kobiet i mężczyzn

Przed poddaniem analizie komparatystycznej wysokości płac pracowników oraz pracownic należy poczynić kilka uwag dotyczących ogólnej wysokości wynagrodzeń w omawianym regionie. W latach 2006–2017 pracownicy krajów Azji i Pacyfiku odnotowali najwyższy realny wzrost płac na świecie. W roku 2017 był on jednak niższy od tego z 2016 roku o 1,3 punktu procentowego (p.p.)⁸. Według danych Głównego Urzędu Statystycznego w Wietnamie w 2017 roku średnie wynagrodzenie nominalne wynosiło 5 370 500 dongów (VND), natomiast w 2013 roku było to jedynie 4 120 000 dongów, odnotowano zatem wzrost o 1 250 500 VND⁹. Zgodnie z informacjami ILOSTAT w 2017 roku w Laosie przeciętne miesięczne wynagrodzenie nominalne wynosiło 2 354 377 kipów laotańskich (LAK)¹⁰. Narodowy Urząd Statystyczny w Tajlandii oszacował średnie wynagrodzenie nominalne w tym państwie w 2013 roku na 12 003 baty (THB), natomiast w roku 2016 było to 13 729 batów. Różnica wynosiła zatem 1726 batów¹¹. Zgodnie z danymi Narodowego Instytutu Statystyki w 2013 roku przeciętne wynagrodzenie nominalne w Kambodży wynosiło zaledwie 505 186 rieli kambodżańskich (KHR), w 2017 wzrosło do 887 000 rieli. Miała zatem miejsce podwyżka aż o 381 814 KHR¹². We wszystkich badanych krajach Azji Południowo-Wschodniej (poza Laosem, dla którego brakuje danych dotyczących wynagrodzeń przed rokiem 2017) w analizowanym okresie (2013–2017) odnotowano wzrost wynagrodzenia nominalnego. Największy nastąpił w Kambodży. W Wietnamie wyniósł około 30,6%¹³. W Tajlandii w latach 2013–2016 wynagrodzenie nominalne zwiększyło się o około 14,4%. Po skorygowaniu płacy nominalnej o zmiany w kosztach utrzymania (przeciętne ceny nabywania dóbr i usług konsumpcyjnych) otrzyma się płacę realną, która w latach 2008–2017 wzrosła średnio w Kambodży o 11,5 p.p., Wietnamie o 6 p.p. i Tajlandii

⁷ *Achieving "25 by 25": Actions to Make Women's Labour Inclusion a G20 Priority*, CIPPEC 2018, s. 3.

⁸ *Ibidem*, s. 9.

⁹ 5 370 500 dongów = 882,99 zł, 4 120 000 dongów = 677,39 zł, 1 250 500 dongów = 205,60 zł (kurs z dnia 21.04.2021 r.).

¹⁰ 2 354 377 kipów laotańskich = 945,94 zł (kurs z dnia 21.04.2021 r.).

¹¹ 12 003 batów = 1 451,98 zł, 13 729 batów = 1 660,77 zł, 1 726 batów = 208,79 zł (kurs z dnia 21.04.2021 r.).

¹² 505 186 rieli = 471,83 zł, 887 000 rieli = 828,43 zł, 381 814 = 356,60 zł (kurs z dnia 21.04.2021 r.).

¹³ „International Labour Organization”. *Global Wage Report 2018/19...*, s. 113–114.

o 4 p.p. (Ślusarczyk, Ślusarczyk 30). Mediana wzrostu dla regionu Azji Południowo-Wschodniej i Pacyfiku wyniosła w tym okresie 4 p.p.¹⁴ Po przedstawieniu powyższych wstępnych informacji dotyczących ogólnej wysokości wynagrodzeń, omówić należy różnice płac pomiędzy kobietami a mężczyznami (ang. *gender pay gap*).

Według danych MOP zawartych w *Globalnym raporcie płac 2018/2019* luka płacowa w Tajlandii w wysokości miesięcznych zarobków pracownic i pracowników była ujemna, wynosiła -0,043%, co oznacza, że kobiety zarabiały średnio nieznacznie więcej od mężczyzn. W przypadku Wietnamu luka ta wynosiła 10,5%¹⁵. Dla przykładu, kobieta w tym kraju na tym samym stanowisku co mężczyzna i wykonująca takie same obowiązki co on zarabiała 8 950 000 dongów, podczas gdy pracownik płci męskiej otrzymywał 10 000 000 dongów. Owa różnica 1 050 000 dongów to właśnie luka płacowa.

Według statystyk z roku 2017 kobiety w Laosie otrzymywały średnio miesięcznie 2/3 wynagrodzenia mężczyzn¹⁶. Przeciętna stawka godzinowa pracownika płci męskiej była o 11,2% wyższa niż pracownicy (Siliphong, Phoumphon 175). W przypadku Kambodży aktualne dane dotyczące różnic wynagrodzeń są trudno dostępne (nie zawarto ich w analizowanych globalnych raportach płac MOP, podobny problem dotyczył także Laosu). Według publikacji z 2019 roku, sporządzonej przez Instytut Rozwoju Kambodży (ang. *Cambodia Development Resource Institute*, CDRI), mężczyźni zarabiali średnio 581 380 KHR, a kobiety 484 380 KHR, dane te pochodzą jednak z roku 2014 (Savuth i in. 152). Luka płacowa pomiędzy zarobkami kobiet i mężczyzn wyniosła zatem wtedy w Kambodży 96 763 KHR (ok. 16,64%).

W celu osiągnięcia bardziej miarodajnych wyników w raportach MOP posłużono się także inną metodą badań różnic w wysokości wynagrodzeń kobiet i mężczyzn – tzw. metodą ważonych czynników (ang. *factor-weighted gender pay gap*)¹⁷. Polega ona na pogrupowaniu ogółu pracowników i pracownic w porównywalne podgrupy według powszechnie dostępnych wskaźników (wykształcenie, wiek, praca w pełnym lub niepełnym wymiarze godzin, zatrudnienie w sektorze prywatnym/publicznym), które są ważnymi determinantami struktur płacowych. Następnie oblicza się średnie różnice w wynagrodzeniach oddzielnie dla poszczególnych podgrup. Każda podgrupa ma swoją wagę, która zależy od stosunku jej reprezentantów do ogółu pracowników w danym kraju. Sumując ważne średnie różnice, otrzymuje się pojedynczą wartość, która ukazuje dysproporcję w wynagrodzeniach pomiędzy obiema płciami alternatywną do klasycznego sposobu szacowania nierówności.

¹⁴ „International Labour Organization”. *Global Wage Report 2018/19...*, s. 124.

¹⁵ *Ibidem*, s. 25.

¹⁶ „Global Green Growth Institute”. *Gender Inclusive Green Growth in Lao PDR. Recommendations to Maximize Economic Growth Through Gender Equality*. Seoul: Global Green Growth Institute, 2018, s. 10.

¹⁷ „International Labour Organization”. *Global Wage Report 2018/19...*, s. 37.

Po zastosowaniu opisanej metody luki płacowe we wszystkich krajach Azji Południowo-Wschodniej, dla których MOP posiadał wystarczające dane do przeprowadzenia badania (ponownie nie znalazły się wśród nich Laos i Kambodża), są dodatnie, co oznacza, że kobiety zarabiają średnio mniej od mężczyzn. W tym przypadku średnia różnica w wynagrodzeniach pracownic i pracowników (z uwzględnieniem stawek godzinowych) wyniosła w Tajlandii 10,9%, a w Wietnamie 11,4%¹⁸. Dysproporcja w wynagrodzeniach w skali miesięcznej kształtowała się odpowiednio na poziomie 11,3% oraz 12,5%¹⁹.

W sektorze prywatnym luka płacowa jest wyższa niż w sektorze publicznym. W Tajlandii w przedsiębiorstwach prywatnych kobiety zarabiają o 3,2% mniej niż mężczyźni, ale w zakładach państwowych luka płacowa jest ujemna: -9,1%, co oznacza, że pracownice zarabiają tam średnio o tyle procent więcej od pracowników. Natomiast w Wietnamie w sektorze prywatnym kobiety zarabiają o 10,3% mniej od mężczyzn, a w publicznym różnica wynagrodzeń wynosi 7,8%²⁰. Udział kobiet w dolnym 1% otrzymywanej stawki godzinowej (najniższa płaca) w Tajlandii wynosi 58%, a w górnym 1% (najwyższa stawka godzinowa) to 46%. Odpowiednio w Wietnamie będzie to 54% kobiet w 1% najgorzej opłacanych godzinowo pracowników oraz 28% kobiet w 1% pracowników najlepiej godzinowo wynagradzanych²¹. Udział kobiet w 2–10 centylu rozkładu stawek godzinowych wynosi w Tajlandii 48%, a w Wietnamie 49%. W przedziale od 91 do 99 centylów znajduje się natomiast 47% pracownic w Tajlandii i 36% w Wietnamie²².

1.3. Zakaz dyskryminacji w ustawodawstwach Wietnamu, Laosu, Tajlandii i Kambodży

W art. 5 ust. 1 pkt a) wietnamskiego kodeksu pracy pracownicy mają zagwarantowane prawo do podjęcia pracy, swobodnego wyboru pracy, uczestnictwa w szkoleniach zawodowych i doskonalenia swych kwalifikacji zawodowych bez jakiegokolwiek dyskryminacji. Zakaz dyskryminacji m.in. ze względu na płeć znajduje się także w art. 8 ust. 1 w.k.p. Zgodnie z art. 90 ust. 3 w.k.p. pracownicy (bez różnicowania na kobiety oraz mężczyzn) mają zapewnione równe wynagrodzenie za pracę jednakowej wartości.

Artykuł 96 laotańskiego prawa pracy stanowi, że kobiety mają prawo do zatrudnienia oraz wykonywania zawodu w każdym sektorze, jeżeli nie jest to sprzeczne z prawem, w tym z produkcją, biznesem i zarządzaniem (ang. *not conflict with the law, including production, business and management*). Mogą one także

¹⁸ *Ibidem*, s. 39.

¹⁹ *Ibidem*, s. 40.

²⁰ *Ibidem*, s. 41.

²¹ *Ibidem*, s. 53.

²² *Ibidem*, s. 54.

uczestniczyć w szkoleniach podnoszących kwalifikacje. Zgodnie z art. 96 l.p.p. kobiety otrzymują takie samo wynagrodzenie jak mężczyźni, z wyjątkiem prac mających negatywne skutki dla ich zdrowia reprodukcyjnego, które należy chronić w każdym przypadku. Trudno uznać te uregulowania za precyzyjne, zawierają wiele wyjątków mogących wpływać negatywnie na przestrzeganie międzynarodowych standardów prawa pracy dotyczących zakazu dyskryminacji ze względu na płeć w zatrudnieniu. Sugerowane jest wzmocnienie zawartych w laotańskim prawie pracy wytycznych dotyczących równego wynagrodzenia za pracę o tej samej wartości, ponadto rząd powinien prowadzić więcej kampanii informacyjnych wzmacniających świadomość opinii publicznej w zakresie znaczenia zakazu dyskryminacji w zatrudnieniu (Siliphong, Phoumphon 177).

Tajlandzka ustawa o ochronie pracy w art. 38 przyznaje kobietom dodatkowe uprawnienia w zakresie wykonywania niektórych rodzajów prac. Mogą one je podjąć, ale pracodawca nie może tego od nich żądać. Dotyczy to: prac górniczych lub budowlanych wykonywanych pod ziemią, pod wodą, w jaskini, w tunelu lub szybie górskim oraz produkcji lub transportu materiałów wybuchowych lub łatwopalnych, chyba że warunki pracy nie stanowią zagrożenia dla zdrowia kobiet; prac na rusztowaniu umieszczonym co najmniej 10 metrów nad ziemią; innych prac określonych w rozporządzeniach ministerialnych. Ponadto zgodnie z art. 40 t.u.o.p. jeżeli pracodawca wymaga, aby kobieta pracowała pomiędzy godziną 0:00 a 6:00, a w opinii inspektora pracy wykonywana przez nią praca może być niebezpieczna lub stanowić zagrożenie dla jej zdrowia, inspektor pracy zawiadamia o tym dyrektora generalnego lub inną osobę upoważnioną przez dyrektora generalnego i jeżeli uzna to za stosowne, nakazuje skrócenie godzin pracy. Art. 53 t.u.o.p. stanowi, że pracownicy powinni otrzymywać takie samo wynagrodzenie (zarówno podstawowe, jak i za pracę w godzinach nadliczbowych oraz w święta) bez względu na płeć. Wypłata jest w walucie tajskiej, chyba że pracownik wyrazi zgodę na otrzymywanie jej w walucie obcej (art. 54 t.u.o.p.).

Zgodnie z art. 12 kambodżańskiego kodeksu pracy żaden pracodawca nie może brać pod uwagę płci danej osoby przy podejmowaniu decyzji o jej: zatrudnieniu, przydziale pracy, kształceniu zawodowym, awansie, wynagrodzeniu, dostępie do świadczeń socjalnych oraz przy rozwiązaniu z nią umowy o pracę; z wyjątkiem sytuacji przewidzianych w tej ustawie lub w innych aktach prawnych, albo w regulacjach mających na celu ochronę kobiet i dzieci, a także w przepisach prawnych dotyczących wjazdu oraz pobytu cudzoziemców na terenie Kambodży. W art. 106 k.k.p. zawarto regulację dotyczącą równego wynagrodzenia za pracę na tych samych warunkach osób posiadających takie same kwalifikacje i wyniki pracy, bez względu na ich pochodzenie, płeć oraz wiek.

2. Ochrona macierzyństwa

W celu uzupełnienia dalszego omówienia regulacji dotyczących ochrony macierzyństwa, poniżej przedstawiono statystyki dotyczące dzietności kobiet w wybranych krajach Azji Południowo-Wschodniej. W roku 1990 współczynnik dzietności wynosił w: Wietnamie 3,6; Laosie 6,2; Tajlandii 2,1; Kambodży 5,6 urodzonych dzieci na jedną kobietę. W 2019 roku wskaźnik ten miał następujące wartości: 2,1 (Wietnam), 2,6 (Laos), 1,5 (Tajlandia), 2,5 (Kambodża). W każdym z omawianych państw nastąpił zatem jego spadek, co oznacza, że liczba dzieci, które w ciągu swojego życia rodzi kobieta, zmalała w ostatnich latach²³.

2.1. Regulacje Międzynarodowej Organizacji Pracy z zakresu ochrony macierzyństwa

Macierzyństwo podlega szczególnej ochronie przez przepisy prawa pracy, z uwagi na jego doniosłość poświęcono mu rozległe regulacje w dorobku Międzynarodowej Organizacji Pracy. Konwencja MOP nr 3 jako pierwsza podjęła problem zatrudnienia kobiet przed i po porodzie. W jej art. 2 zdefiniowano pojęcie kobiety oraz dziecka (dla celów omawianej Konwencji), jako *kobietę* określając „każdą osobę płci żeńskiej, bez względu na jej wiek, narodowość” oraz stan cywilny. Zakresem znaczeniowym terminu *dziecko* objęto „każde dziecko urodzone w czasie trwania małżeństwa lub poza małżeństwem”. Kobietom zatrudnionym w przedsiębiorstwach (z wyjątkiem tych, w których pracują wyłącznie członkowie tej samej rodziny) art. 3 pkt a) Konwencji MOP nr 3 nie zezwalał na podjęcie pracy przez sześć tygodni bezpośrednio po porodzie. Ponadto przysługiwało im prawo do urlopu, po przedstawieniu stosownego zaświadczenia lekarskiego potwierdzającego prawdopodobieństwo porodu w ciągu najbliższych sześciu tygodni (art. 3 pkt b) Konwencji MOP nr 3. Łącznie zagwarantowano zatem kobietom prawo do dwunastotygodniowej nieobecności w pracy (sześć tygodni podczas ciąży oraz sześć tygodni po porodzie, łącznie trzy miesiące). W okresie tym kobieta miała otrzymywać „świadczenia wystarczające do zapewnienia całkowitego i niezbędnego zachowania zdrowia, utrzymania jej samej i jej dziecka”. Ustalenie ich wysokości Międzynarodowa Organizacja Pracy powierzyła władzom poszczególnych państw. Ponadto zapewniono kobietom prawo do bezpłatnej opieki lekarza lub dyplomowanej położnej (art. 3 pkt c) Konwencji MOP nr 3. W 1952 roku Konwencja MOP nr 3 została zrewidowana Konwencją MOP nr 103 dotyczącą ochrony macierzyństwa²⁴, która rozszerzyła wcześniejsze uregulowania, obejmując swym zakresem wszystkie

²³ The World Bank. *2.14 World Development Indicators: Reproductive Health*. United Nations Population Division, *World Population Prospects*, 2019, <http://wdi.worldbank.org/table/2.14> [dostęp: 11.01.2023].

²⁴ Dz.U. 1976 nr 16 poz. 99.

gałęzie zatrudnienia (nie tylko przedsiębiorstwa przemysłowe i handlowe, których dotyczyła Konwencja MOP nr 3) (Buchowska 63).

Najnowsze uregulowania (z 2000 roku) dotyczące ochrony macierzyństwa znajdują się w Konwencji MOP nr 183 dotyczącej rewizji Konwencji dotyczącej ochrony macierzyństwa (zrewidowanej) z 1952 roku. Jej art. 4 ust. 1 przyznaje kobietom prawo, po przedstawieniu stosownego zaświadczenia „stwierdzającego przypuszczalną datę porodu”, do urlopu macierzyńskiego trwającego minimum czternaście tygodni (98 dni). Okres ten może zostać wydłużony w regulacjach krajowych. Art. 4 ust. 4 omawianej Konwencji nakłada obowiązkowy urlop macierzyński po porodzie w wysokości co najmniej sześciu tygodni (42 dni). Ponadto wprowadzono obligatoryjne wydłużenie urlopu w części przedporodowej, którego okres trwania nie może wpłynąć na długość minimalnego urlopu poporodowego, jeżeli rzeczywista data porodu jest odmienna od przewidywanej daty porodu (art. 4 ust. 5 Konwencji MOP nr 183). Zgodnie z art. 6 ust. 7 Konwencji MOP nr 183 kobieta oraz jej dziecko mają zapewnioną opiekę lekarską „przed porodem, w czasie porodu i po porodzie”, a także opiekę szpitalną w przypadku, gdy jej otrzymanie jest niezbędne. Państwa członkowskie zostały zobowiązane do podjęcia stosownych działań, aby pracodawcy nie wymagali od kobiet w ciąży i karmiących wykonywania prac, które zostały uznane za niebezpieczne lub stwarzające poważne zagrożenie dla zdrowia matki albo dziecka (art. 3 Konwencji MOP nr 183).

Kwestia ochrony macierzyństwa stała się także przedmiotem regulacji art. 11 ust. 2 Konwencji w sprawie likwidacji wszelkich form dyskryminacji kobiet²⁵. Zobowiązuje on państwa-strony do podjęcia stosownych działań w celu zabronienia, „pod groźbą zastosowania sankcji, zwalniania kobiet z powodu ciąży lub urlopu macierzyńskiego” (art. 11 ust. 2 pkt a). Stanowi także o konieczności wprowadzenia płatnego urlopu macierzyńskiego „z zachowaniem prawa do powrotu do poprzedniego zatrudnienia, do stażu pracy i awansu oraz do uprawnień socjalnych” (art. 11 ust. 2 pkt b). Ponadto podkreślono w nim konieczność zapewnienia szczególnej ochrony kobietom w ciąży, które wykonują szkodliwe rodzaje pracy (art. 11 ust. 2 pkt d). W dalszej części artykułu przedstawiono regulacje prawne poszczególnych państw Azji Południowo-Wschodniej (Wietnamu, Laosu, Tajlandii oraz Kambodży) w celu weryfikacji, czy ich treść odpowiada międzynarodowym standardom ochrony macierzyństwa.

2.2. Ochrona macierzyństwa w Wietnamie, Laosie, Tajlandii i Kambodży

Część C wietnamskiego Okólnika określającego szkodliwe warunki pracy i listę zawodów, w jakich zatrudnianie kobiet jest zabronione, dotyczy szkodliwych warunków pracy, w których nie mogą pracować kobiety w ciąży oraz matki karmiące

²⁵ Dz.U. 1982 nr 10 poz. 71.

dziecko poniżej 12. miesiąca życia (a także młode kobiety)²⁶. W Okólniku wskazano prace łączące się z kontaktem z: napięciem magnetycznym przekraczającym dopuszczalne normy; chemikaliami, których akumulacja w ciele pracownicy może spowodować negatywne konsekwencje dla jej zdrowia; wibracjami w stopniu wyższym niż zezwalają odpowiednie normy. Ponadto zakazano tej grupie kobiet pracy wymagającej zajmowania niewygodnej pozycji lub wykonywanej w miejscach: z niedoborem tlenu; o temperaturze przekraczającej 45 stopni Celsjusza; narażających na działanie wysokiego promieniowania.

Zgodnie z treścią art. 155 ust. 1 wietnamskiego kodeksu pracy pracodawca nie może wymagać pracy w porze nocnej oraz w godzinach nadliczbowych, a także dalekich podróży służbowych od pracownic: 1) będących co najmniej w siódmym miesiącu ciąży (w przypadku wykonywania pracy na obszarach górskich, odległych, przygranicznych i wyspiarskich będzie to szósty miesiąc ciąży); 2) opiekujących się dzieckiem poniżej 12. miesiąca życia. Pracownica, która wykonuje ciężką pracę, po osiągnięciu siódmego miesiąca ciąży ma prawo do skrócenia jej dziennego czasu pracy o 1 godzinę przy zachowaniu pełnego wynagrodzenia lub przeniesienia do łżejszych prac (art. 155 ust. 2 w.k.p.). Wobec pracownic w okresie ciąży, urlopu macierzyńskiego i opieki nad dzieckiem poniżej 12. miesiąca życia zabronione jest stosowanie środków dyscyplinarnych (art. 155 ust. 4 w.k.p.). Nie można rozwiązać umowy o pracę z kobietą z powodu zawarcia przez nią związku małżeńskiego, skorzystania z urlopu macierzyńskiego i opieki nad dzieckiem poniżej 12. miesiąca życia, z wyjątkiem sytuacji, gdy pracodawca: umrze, utraci zdolność do czynności prawnych, zaprzestanie prowadzenia działalności gospodarczej (art. 155 ust. 3 w.k.p.).

Zgodnie z art. 97 laotańskiego prawa pracy zabrania się zatrudniania kobiet w ciąży lub w okresie, w którym sprawują one opiekę nad dzieckiem poniżej 1. roku życia, do wykonywania prac: polegających na podnoszeniu i przenoszeniu przedmiotów oraz ładunków cięższych niż 10 kilogramów; w porze nocnej; w godzinach nadliczbowych i w dni wolne od pracy; wymagających ciągłej pozycji stojącej przez czas dłuższy niż 2 godziny; ujętych w wykazie robót niebezpiecznych. Jeżeli pracownica wcześniej wykonywała jedną z wymienionych prac, musi zostać przeniesiona przez pracodawcę na nowe, bardziej odpowiednie stanowisko tymczasowe, a jej wynagrodzenie nie ulega zmianie. Pracodawcy w Laosie nie mogą: skontrolować tego, czy kobieta jest w ciąży przed jej zatrudnieniem; tworzyć postanowień blokujących możliwość zatrudniania kobiet zamężnych lub ciężarnych; wypowiedzieć umowy o pracę z powodu zamążpójścia lub zajścia w ciążę (art. 100 l.p.p.).

Artykuł 39 tajlandzkiej ustawy o ochronie pracy zabrania pracodawcy żądania od pracownicy w ciąży, aby wykonywała pracę: przy maszynach lub silnikach wibrujących; polegającej na prowadzeniu pojazdu; wymagającej podnoszenia,

²⁶ Nr O3-TT/LB.

dźwignia, ciągnięcia lub pchania ciężarów powyżej 15 kilogramów; na łodzi; innych prac określonych w odrębnych rozporządzeniach ministerialnych. Ponadto zgodnie z art. 39/1 t.u.o.p. pracodawca w Tajlandii nie może wymagać od kobiety ciężarnej pracy: pomiędzy godziną 22:00 a 6:00, w godzinach nadliczbowych oraz w święta. Jeżeli jednak pracuje ona na stanowisku kierowniczym, wykonuje pracę naukową, biurową lub związaną z finansami i księgowością, to pracodawca może wymagać pracy w godzinach nadliczbowych w dni robocze, o ile nie ma to negatywnego wpływu na zdrowie ciężarnej i wyraziła ona każdorazowo na nią wcześniejszą zgodę. Art. 42 t.u.o.p. wymaga od pracodawcy dokonania tymczasowej zmiany rodzaju pracy wykonywanej przez kobietę w ciąży (a także po porodzie), jeżeli przedstawi ona stosowne zaświadczenie od lekarza stwierdzające niezdolność kontynuowania swoich dotychczasowych obowiązków. Pracodawca nie może wypowiedzieć pracownicy stosunku pracy z powodu ciąży (art. 43 t.u.o.p.).

Artykuł 182 kambodżańskiego kodeksu pracy zobowiązuje pracodawców do zatrudniania kobiet w okresie dwóch miesięcy po powrocie z urlopu macierzyńskiego jedynie do wykonywania prac lekkich. Nie zawarto jednak w tym akcie prawnym definicji ani przykładowego wyliczenia takich prac. Brakuje także norm regulujących w szczególności sposób kwestie bezpieczeństwa w miejscu pracy pracownic w ciąży oraz karmiących. Kambodżański kodeks pracy obejmuje jednak także unormowanie z zakresu ochrony macierzyństwa, które wykracza poza minimalne standardy prawa pracy wypracowane przez MOP. Art. 186 k.k.p. zobowiązuje osoby zarządzające przedsiębiorstwami zatrudniającymi co najmniej 100 kobiet do utworzenia na ich terenie, albo w bliskiej odległości, pokoju dla niemowląt oraz żłobka. Jeżeli pracodawca nie jest w stanie zorganizować żłobka dla dzieci powyżej 18. miesiąca życia, to pracownicy mogą umieścić je w dowolnym żłobku, a pracodawca jest zobowiązany do pokrycia jego kosztów.

2.2.1. Urlop macierzyński

W roku 2000 zmianie uległy międzynarodowe standardy prawa pracy dotyczące czasu trwania urlopu macierzyńskiego. Art. 3 Konwencji MOP nr 3 oraz art. 3 ust. 2 Konwencji MOP nr 103 przewidywały jego długość w wysokości co najmniej dwunastu tygodni. Art. 4 ust. 1 Konwencji MOP nr 183 wydłużył go natomiast o dwa tygodnie, obecnie wynosi zatem minimum czternaście tygodni. O ile w przypadku wcześniejszych regulacji międzynarodowych wszystkie analizowane państwa Azji Południowo-Wschodniej spełniały wymagania w tym zakresie, to po roku 2000 długość urlopu macierzyńskiego jest odpowiednia jedynie w Wietnamie i Laosie, w Tajlandii oraz Kambodży trwa on zbyt krótko. W dalszej części tego artykułu zostały omówione szczegółowe krajowe regulacje w tym zakresie.

Artykuł 157 ust. 1 wietnamskiego kodeksu pracy uprawnia pracownicę do sześciomiesięcznego urlopu (24 tygodnie) w okresie ciąży i po porodzie. W przypadku

narodzin więcej niż jednego dziecka (podczas jednego porodu) urlop przedłuża się o jeden dodatkowy miesiąc na każde urodzone dziecko. Jeżeli zatem kobieta urodzi jednorazowo trójkę dzieci, to będzie jej przysługiwało dziewięć miesięcy urlopu macierzyńskiego. Zaznaczono także, że urlop prenatalny nie powinien przekraczać dwóch miesięcy (8 tygodni). Po zakończeniu urlopu macierzyńskiego na wniosek pracownicy może zostać jej przyznany urlop bezpłatny na warunkach uzgodnionych z pracodawcą (art. 157 ust. 3 w.k.p.). Kobieta na swoje żądanie i po uzyskaniu zgody pracodawcy może wrócić do pracy przed końcem ustawowego urlopu macierzyńskiego, jeżeli wykorzystwała łącznie co najmniej cztery miesiące (16 tygodni) urlopu prenatalnego i poporodowego. Musi także przedstawić zaświadczenie lekarskie z zakładu opieki zdrowotnej potwierdzające, że wcześniejszy powrót do pracy nie wpłynie negatywnie na jej zdrowie (art. 157 ust. 4 w.k.p.).

Zgodnie z art. 98 laotańskiego prawa pracy²⁷ pracownice przed i po porodzie mają prawo do co najmniej 105 dni urlopu macierzyńskiego (piętnastu tygodni), z których co najmniej 42 dni (sześć tygodni) należy wykorzystać po porodzie. Przed porodem można zatem wykorzystać maksymalnie 63 dni urlopu macierzyńskiego (dziewięć tygodni). W unormowaniu tym można zauważyć korelację z Konwencją MOP nr 3, gdyż zgodnie z międzynarodowymi standardami prawa pracy kobiecie po urodzeniu dziecka nie zezwala się na podjęcie pracy przez sześć tygodni, czyli przez 42 dni. W przypadku urodzenia bliźniąt urlop macierzyński wynosi co najmniej 120 dni. Ostatnie zdanie art. 98 l.p.p. przewiduje urlop dla pracownic, które poronią. Jego długość została uzależniona od wskazań lekarza.

Zgodnie z treścią art. 41 tajlandzkiej ustawy o ochronie pracy kobieta ma prawo do urlopu macierzyńskiego, który nie może przekraczać 90 dni na każdą ciążę. Art. 182 kambodżańskiego kodeksu pracy także uprawnia kobiety do urlopu macierzyńskiego trwającego 90 dni, a przez dwa miesiące po powrocie z niego pracownice mogą wykonywać jedynie prace lekkie. Pracodawca nie może wypowiedzieć kobiecie umowy o pracę w tym czasie ani przed nim, jeżeli koniec okresu wypowiedzenia wypadałby w trakcie urlopu macierzyńskiego (art. 182 k.k.p. zd. 3). W Tajlandii i Kambodży długość urlopu macierzyńskiego nie odpowiada zatem międzynarodowym standardom prawa pracy z art. 4 ust. 1 Konwencji MOP nr 183. Wynosi on jedynie 90 dni zamiast wymaganych 98 dni (czternastu tygodni).

2.2.2. Zasilek macierzyński

W art. 6 ust. 1 Konwencji MOP nr 183 dotyczącej rewizji Konwencji dotyczącej ochrony macierzyństwa (zrewidowanej) z 1952 roku przyznano kobietom nieobecny w pracy z powodu urlopu macierzyńskiego prawo do pobierania świadczeń pieniężnych, które będą przyznawane na zasadach określonych w unormowaniach krajowych. Wysokość świadczeń musi umożliwiać kobiecie utrzymanie siebie oraz

²⁷ Nr 43/NA.

dziecka „we właściwych warunkach zdrowotnych i na stosownym poziomie życia” (art. 6 ust. 2 Konwencji MOP nr 183). Jeżeli ich wysokość została oparta na wcześniejszym wynagrodzeniu kobiety, to nie może być ona niższa od jego 2/3 (art. 6 ust. 3 Konwencji MOP nr 183). W przypadku stosowania innych podstaw do obliczeń wysokości zasiłku macierzyńskiego, także musi być on zbliżony do minimum 2/3 poprzednich zarobków pracownicy (art. 6 ust. 4 Konwencji MOP nr 183). Ponadto zobowiązano państwa do wprowadzenia takich warunków uzyskiwania omawianego świadczenia, które mogą zostać spełnione „przez przeważającą większość kobiet” (art. 6 ust. 5 Konwencji MOP nr 183). Międzynarodowe standardy prawa pracy zabezpieczają także te kobiety, które nie spełniają warunków umożliwiających otrzymywanie zasiłku macierzyńskiego. Są one uprawnione do otrzymywania „adekwatnych świadczeń z funduszy pomocy socjalnej, pod warunkiem spełnienia wymogów niezbędnych dla uzyskania takiej pomocy” (art. 6 ust. 6 Konwencji MOP nr 183). Należy zaznaczyć, że zasiłek macierzyński będzie wypłacany z systemu obowiązkowego ubezpieczenia socjalnego lub funduszy publicznych, albo w inny sposób określony przez ustawodawstwo oraz praktykę krajową (art. 6 ust. 8 Konwencji MOP nr 183). Pracodawca nie odpowiada zatem indywidualnie za koszty jego wypłaty na rzecz swojej pracownicy (są jednak przewidziane pewne wyjątki, m.in. zgoda samego pracodawcy w tym zakresie). Regulacja ta ma za zadanie zapobiec dyskryminacji kobiet na rynku pracy, gdyż pracodawcy mogliby zatrudniać je mniej chętnie od mężczyzn z powodu konieczności poniesienia z tego tytułu dodatkowych kosztów w postaci zasiłku macierzyńskiego (Florek 230).

Artykuł 157 pkt 2 wietnamskiego kodeksu pracy stanowi o tym, że w okresie urlopu macierzyńskiego kobieta ma prawo do świadczeń macierzyńskich. Jeżeli zdecyduje się ona na wcześniejszy powrót do pracy, nie wykorzystując w całości urlopu macierzyńskiego, to oprócz wynagrodzenia za pracę wypłacanego przez pracodawcę będzie otrzymywać także zasiłek macierzyński do końca okresu, który uprawniałby ją do tego świadczenia (art. 157 pkt 4 w.k.p.). Postanowienie o tej samej treści znajduje się w art. 40 pkt 2 ustawy o ubezpieczeniach społecznych z dnia 20 listopada 2014 r., która szczegółowo reguluje kwestie dotyczące zasiłku macierzyńskiego wypłacanego w Wietnamie²⁸. W jej art. 31 pkt 1 enumeratywnie przedstawiono podmioty, którym przysługują świadczenia związane z macierzyństwem (odpowiednio ojcostwem). Są to: pracownice w ciąży, pracownice po urodzeniu dziecka, matki zastępcze (surogatki) i matki, którym surogatka urodziła dziecko; pracownicy (zarówno kobiety, jak i mężczyźni) adoptujący dziecko poniżej 6. miesiąca życia; pracownicy płci męskiej opłacający składki na ubezpieczenie społeczne, których żony urodziły dzieci. Art. 31 pkt 2 omawianej ustawy stanowi, że warunkiem koniecznym dla korzystania ze świadczeń związanych z macierzyństwem (także ojcostwem w przypadku adopcji dziecka poniżej 6. miesiąca życia)

²⁸ Nr 58/2014/QH13.

jest opłacanie składek na ubezpieczenie społeczne w pełnej wysokości przez okres co najmniej sześciu pełnych miesięcy w ciągu roku przed porodem lub adopcją dziecka. Obowiązek ten nie dotyczy kobiet w ciąży.

W Wietnamie istnieją dwa niezależne od siebie świadczenia macierzyńskie. Pierwsze z nich zostało uregulowane w art. 38 ustawy o ubezpieczeniach społecznych – pracownikom, które urodziły lub adoptowały dziecko poniżej 6. miesiąca życia, przyznano prawo do zryczałtowanego zasiłku w wysokości dwukrotności wynagrodzenia podstawowego, wypłacanego w miesiącu jego urodzenia/adopcji. Świadczenie to jest przyznawane na każde dziecko. W artykule tym uwzględniono także sytuację, kiedy tylko ojciec dziecka jest objęty ubezpieczeniem społecznym. W takim przypadku to jemu przysługuje zasiłek w wyżej opisanej wysokości w miesiącu narodzin jego dziecka. Drugie z omawianych świadczeń to zasiłek z art. 39 ust. 1 pkt a) w.u.u.s. wynoszący 100% średniego wynagrodzenia kobiety z ostatnich sześciu miesięcy poprzedzających urlop macierzyński, w których opłacała ona składki na ubezpieczenie społeczne. W przypadku, gdy pracownica opłacała je przez okres krótszy niż sześć miesięcy, wysokość zasiłku macierzyńskiego wynosi średnią wynagrodzeń przysługujących za miesiące, w których składki na ubezpieczenie społeczne były opłacane.

Artykuł 98 laotańskiego prawa pracy stanowi, że w czasie urlopu macierzyńskiego pracownicy należy wypłacać pełne wynagrodzenie w normalnej wysokości. W Laosie niedopuszczalne jest zatem obniżenie płacy kobiecie podczas korzystania przez nią z urlopu macierzyńskiego. Ponadto zgodnie z treścią art. 99 l.p.p. pracownica ma prawo do zasiłku z tytułu porodu lub poronienia zgodnie z przepisami Ustawy o ubezpieczeniach społecznych z dnia 26 lipca 2013 r.²⁹ Art. 18 tego aktu prawnego stanowi, że wysokość zasiłku po urodzeniu wynosi 60% ostatniego wynagrodzenia podlegającego obowiązkowi składkowemu (na każde dziecko). Nieposiadająca pracy kobieta mająca ubezpieczonego małżonka także jest uprawniona do tego świadczenia. Na odrębnych warunkach zostają przyznawane zasiłki dla osób prowadzących działalność na własny rachunek i ubezpieczonych dobrowolnie. Ponadto, zgodnie z art. 19 omawianej ustawy, przez okres trzech miesięcy wypłacany jest zasiłek macierzyński w wysokości 80% średniego wynagrodzenia z ostatnich sześciu miesięcy podlegających obowiązkowi składkowemu. Jeżeli po upływie tego okresu stan zdrowia kobiety nie pozwala na powrót do pracy, przeprowadza się badanie lekarskie w celu przyznania zasiłku chorobowego lub renty.

W Tajlandii wysokość świadczeń wypłacanych podczas urlopu macierzyńskiego zróżnicowano w zależności od długości jego trwania. Zgodnie z art. 59 tajlandzkiej ustawy o ochronie pracy kobieta przez pierwsze 45 dni otrzymuje 100% dotychczasowej płacy. Za pozostałe 45 dni otrzymuje zasiłek macierzyński w wysokości

²⁹ Nr ref. 34/NA.

jedynie 50% wcześniejszej płacy³⁰. Regulacja ta nie spełnia zatem opisanych wcześniej międzynarodowych standardów prawa pracy, gdyż zasiłek macierzyński powinien wynosić minimum 2/3 dotychczasowych zarobków pracownicy.

W Kambodży w trakcie trwania urlopu macierzyńskiego kobietom przysługuje prawo do połowy ich wynagrodzenia, a wszelkie porozumienia zbiorowe stanowiące inaczej są nieważne (art. 183 k.k.p.). W omawianym artykule podkreślono jednak także, że świadczenia z tytułu wynagrodzenia przysługują jedynie kobietom, które przepracowały nieprzerwanie co najmniej 1 rok w danym przedsiębiorstwie. Omawiane regulacje nie spełniają zatem międzynarodowych standardów prawa pracy w zakresie wysokości przyznawanego zasiłku oraz dostępności do niego. Kambodża należy do nielicznych krajów, w których wysokość tego świadczenia zmalała w latach 1994–2009 ze 100% wcześniejszych zarobków kobiety do 50% tej kwoty³¹.

2.2.3. Przerwy na karmienie

Pierwsze uregulowania w tym zakresie pojawiły się już w 1919 roku. Art. 3 lit. d) Konwencji MOP nr 3 dotyczącej zatrudnienia kobiet przed i po porodzie przewidywał dziennie dla kobiet karmiących piersią dwie półgodzinne przerwy w ramach czasu pracy. Art. 5 ust. 1 Konwencji MOP nr 103 uprawnia kobiety karmiące piersią „do przerywania w tym celu pracy podczas jednego lub kilku okresów”. Ustęp 2. tego artykułu nakazuje wliczanie przerw na karmienie do czasu pracy i przyznawanie za nie wynagrodzenia na zasadach uregulowanych w ustawodawstwie krajowym (lub zgodnie z nim) albo układach zbiorowych.

Kolejne unormowania w omawianym przedmiocie powstały w roku 2000: art. 10 ust. 1 Konwencji MOP nr 183 dotyczącej rewizji Konwencji dotyczącej ochrony macierzyństwa (zrewidowanej) z 1952 roku przyznaje kobietom „prawo do co najmniej jednej przerwy dziennie lub dziennego skrócenia czasu pracy na karmienie dziecka”. Zgodnie z art. 10 ust. 2 Konwencji MOP nr 183 szczegółowe regulacje w tym zakresie powinny znaleźć się w ustawodawstwach i praktykach krajowych, a za czas przerw na karmienie oraz skrócenia dziennego czasu pracy będzie przysługiwało stosowne wynagrodzenie, gdyż jest on liczony jako czas pracy. W roku 2000 rozszerzono zatem zakres uprawnień przysługujących kobietom karmiącym, gdyż wprowadzono możliwość dziennego skrócenia czasu pracy na nakarmienie dziecka. Z uwagi na zastosowanie spójnika „lub” ustawodawca krajowy w celu spełniania międzynarodowych standardów prawa pracy nie jest jednak zobligowany do wprowadzenia tej instytucji, jeżeli uwzględnił już w swych uregulowaniach co najmniej jedną przerwę dziennie na karmienie dziecka.

³⁰ „ILO”. *Maternity at Work: A Review of National Legislation. Findings from the ILO Database of Conditions of Work and Employment Laws*. Wyd. 2. Geneva: International Labour Organization; International Labour Office, 2010, s. 19.

³¹ *Ibidem*, s. 30.

Artykuł 155 ust. 5 wietnamskiego kodeksu pracy przyznaje pracownikom karmiącym dziecko poniżej 12. miesiąca życia prawo do 60 minut przerwy w każdym dniu pracy, za którą otrzymają one pełne wynagrodzenie określone w umowie o pracę. Warto zaznaczyć, że w tym samym ustępie omawianego artykułu znajduje się uregulowanie dotyczące przerwy przysługującej pracownicy w okresie menstruacji. Jej długość wynosi 30 minut podczas każdego dnia pracy w tym czasie.

Zgodnie z art. 98 laotańskiego prawa pracy, po porodzie przez okres do jednego roku pracownice mają prawo do przerwy przez 1 godzinę dziennie, którą mogą przeznaczyć na opiekę nad dzieckiem. Artykuł ten nie określa dokładnie, jaką formę owa opieka ma przyjąć. Karmienie dziecka zdecydowanie wchodzi w zakres znaczeniowy tego pojęcia, nie jest jednak jedyną formą „opieki nad dzieckiem”, która uprawnia do skorzystania z tej przerwy. Art. 98 l.p.p. przyznaje także kobietom możliwość otrzymania dodatkowego urlopu, aby móc zabrać dziecko na obowiązkowe szczepienia.

Artykuł 184 kambodżańskiego prawa pracy stanowi, że przez rok od urodzenia dziecka matka karmiąca piersią są uprawnione do jednej jednogodzinnej przerwy w ciągu pracy na nakarmienie niemowlęcia. Można ją podzielić na dwie części po 30 minut każda (jedna przerwa w godzinach porannych, a druga w popołudniowych). Dokładny moment przerwy na karmienie musi zostać uzgodniony pomiędzy pracodawcą a kobietą. W przypadku braku porozumienia będzie ona przypadala w połowie dziennego czasu pracy. Zgodnie z treścią art. 185 k.k.p. przerwy na karmienie są odrębne od pozostałych przerw zagwarantowanych przepisami prawa pracy, regulaminami wewnętrznymi zakładów pracy, zbiorowymi układami pracy i miejscowymi zwyczajami, a ich czas nie podlega odliczeniu. Zatem skorzystanie przez kobietę z przerwy na karmienie nie powoduje zmniejszenia okresu przysługujących jej przerw, z których korzystają inni pracownicy.

Jedynym z omawianych krajów, który nie posiada konkretnych regulacji dotyczących przerw na karmienie dziecka przez pracownice karmiące, jest Tajlandia. W tajlandzkim ustawodawstwie nie ma żadnych norm prawnych w tym przedmiocie. Państwo to nie zapewnia zatem wystarczającego wsparcia pracującym kobietom karmiącym piersią, co jest niezgodne ze standardami Międzynarodowej Organizacji Pracy. Brak przerw na karmienie stanowi naruszenie wymaganej konwencjami międzynarodowymi ochrony matek po porodzie. Gwarantowany przez tajlandzkie przepisy prawne urlop macierzyński wynoszący 90 dni na każdą ciążę (art. 41 t.u.o.p.) jest zbyt krótki, aby zapewnić dziecku wystarczającą możliwość bycia karmionym mlekiem matki. Światowa Organizacja Zdrowia (World Health Organization, WHO) zaleca wyłączenie karmienia dziecka piersią przez okres pierwszych sześciu miesięcy jego życia (180 dni), a do ukończenia przez nie drugiego roku życia kontynuowanie karmienia piersią z jednoczesnym wprowadzaniem

pokarmu uzupełniającego³². Istnieje zatem pilna potrzeba zmiany tajlandzkiej ustawy o ochronie pracy poprzez dodanie odpowiednich regulacji dotyczących przerw na karmienie (Deetha 234–235).

3. Ocena stopnia przestrzegania międzynarodowych standardów prawa pracy dotyczących równouprawnienia w zatrudnieniu i ochrony macierzyństwa

Po przeprowadzeniu analizy przedstawionych w artykule regulacji międzynarodowych oraz krajowych odnoszących się do pracy kobiet, można wyprowadzić wnioski, że w omawianych państwach Azji Południowo-Wschodniej zaimplementowane zostały normy dotyczące zakazu dyskryminacji w zatrudnieniu ze względu na płeć. W najbardziej ogólnym stopniu dokonał tego Laos, gdyż od zawartych w tym przedmiocie regulacji istnieją w tym państwie liczne wyjątki. Należy podkreślić, że we wszystkich badanych krajach obie płcie oceniły możliwości na rynku pracy dla kobiet posiadających podobne kwalifikacje do mężczyzn jako równe lub nawet lepsze. Szczególnie w Tajlandii szanse kobiet w zakresie zatrudnienia oceniono bardziej korzystnie niż mężczyzn (Betcherman, Haque 136, 140).

W wietnamskim, laotańskim, tajlandzkim oraz kambodżańskim ustawodawstwie znajduje się zasada jednakowego wynagrodzenia za pracę o jednakowej wartości. Jak wynika ze statystyk przedstawionych w tym artykule, istnieje jednak luka płacowa spowodowana płcią pracowników. Mężczyźni zarabiają średnio więcej od kobiet, wyjątkiem w tym względzie jest Tajlandia (dane dotyczące tego kraju są jednak różne w zależności od zastosowanej metody badań).

W celu efektywniejszego wdrożenia zasady równego traktowania w zakresie wynagrodzenia kraje Azji Południowo-Wschodniej powinny stosować środki wskazane w 6 pkt. Zalecenia MOP nr 90. Zgodnie z treścią zawartych w nim wytycznych, w ustawodawstwach wszystkich analizowanych państw znajdują się specjalnie przewidziane dla pracownic „urządzenia socjalne i bytowe”, które mają ułatwiać im godzenie obowiązków rodzinnych z tymi wynikającymi ze stosunku pracy. Na szczególną uwagę ze względu na unikalność rozwiązania zasługuje zobligowanie pracodawców w Kambodży do tworzenia żłobków (art. 186 k.k.p.).

Międzynarodowa Organizacja Pracy zagwarantowała pracownikom szereg uprawnień związanych z macierzyństwem. W wyniku przeprowadzonej w tej pracy analizy przepisów prawnych można jednak zauważyć wyraźną dysproporcję w ich implementacji do porządków krajowych. Międzynarodowe standardy prawa

³² „World Health Organization”. *Guideline: Protecting, Promoting and Supporting Breastfeeding in Facilities Providing Maternity and Newborn Services*. Geneva: World Health Organization, 2017, s. vi.

pracy w zakresie ochrony kobiet w ciąży oraz po porodzie – w przedmiocie zakazu zobowiązania tej grupy pracownic do wykonywania prac uznanych za niebezpieczne lub stwarzające poważne zagrożenie dla zdrowia matki albo dziecka (art. 3 Konwencji MOP nr 183) – są przestrzegane przez większość omawianych krajów Azji Południowo-Wschodniej (wyjątek stanowi Kambodża). Wietnamskie, tajlandzkie i laotańskie ustawodawstwa krajowe regulują te kwestie szczegółowo, przedstawiając wyliczenia konkretnych rodzajów prac oraz warunków, w których nie może pracować omawiana kategoria pracownic. Takich rozbudowanych regulacji nie zawarto w porządku prawnym Kambodży, gdzie standardy MOP w tym zakresie zostały zaimplementowane jedynie w sposób szacunkowy (art. 182 k.k.p.).

W Tajlandii oraz Kambodży nie są przestrzegane standardy MOP dotyczące wysokości zasiłku macierzyńskiego, ponieważ pracownice nie otrzymują przez cały okres trwania urlopu macierzyńskiego wymaganych 2/3 dotychczasowych zarobków, tylko ich 50% (w Tajlandii kobiety tylko przez pierwsze 45 dni urlopu macierzyńskiego otrzymują 100% dotychczasowej płacy). Kraje te naruszają także najnowsze międzynarodowe standardy prawa pracy dotyczące długości urlopu macierzyńskiego (Konwencja MOP nr 183 z 2000 r.). Wynosi on o osiem dni za mało – 90 dni zamiast wymaganych 98 dni (czternastu tygodni). Ich wewnętrzne regulacje są jednak zgodne ze standardami wypracowanymi we wcześniejszych aktach prawnych Międzynarodowej Organizacji Pracy (Konwencja MOP nr 103 z 1952 r.), które przewidywały co najmniej dwunastotygodniowy urlop macierzyński (84 dni)³³. Tajlandia, jako jedyne z omawianych państw, nie posiada norm dotyczących przerw na karmienie dziecka przez pracownice karmiące piersią.

Wietnam wykształcił najbardziej rozbudowane (w porównaniu z innymi omawianymi państwami Azji Południowo-Wschodniej) regulacje dotyczące ochrony macierzyństwa. Spełniają one międzynarodowe standardy prawa pracy, a także znacznie rozszerzają gwarantowane przez MOP uprawnienia (np. urlop macierzyński trwający aż sześć miesięcy – 24 tygodnie, dwa niezależne od siebie rodzaje świadczeń macierzyńskich). Największe problemy w zakresie implementacji regulacji MOP dotyczących ochrony kobiet przed i po porodzie dotyczą Tajlandii oraz Kambodży. W Laosie problem stanowi natomiast zagadnienie zakazu dyskryminacji w zatrudnieniu ze względu na płeć, gdyż normy w tym zakresie posiadają nieodokreślone wyjątki, umożliwiające nadużycia ze strony pracodawców. Tajlandia najefektywniej z omawianych krajów stosuje zasadę jednakowego wynagrodzenia za pracę o jednakowej wartości.

Podsumowując, ogólnosiątkowe standardy prawa pracy, w których kształtowaniu fundamentalną rolę odegrała Międzynarodowa Organizacja Pracy, znajdują odzwierciedlenie w poszczególnych krajowych regulacjach omawianych państw Azji

³³ „ILO”. *World Social Protection Report 2017–19: Universal Social Protection to Achieve the Sustainable Development Goals*. Geneva: International Labour Organization, 2017, s. 33, 263–264.

Południowo-Wschodniej. Należy jednak podkreślić, że niektóre przepisy prawne obowiązujące w Wietnamie, Laosie, Tajlandii i Kambodży nie są zgodne z rozwiązaniami wypracowanymi przez MOP, inne zaś są tylko częściowo z nimi zgodne. Poszczególne rozbieżności zostały przedstawione w niniejszym artykule. W wyniku przeprowadzonej analizy zweryfikowana została zatem hipoteza badawcza dotycząca niepełnej implementacji międzynarodowych standardów prawa pracy przez Wietnam, Laos, Tajlandię i Kambodżę.

Bibliografia

Wykaz aktów prawnych

- Kodeks pracy przyjęty przez Zgromadzenie Narodowe Królestwa Kambodży dnia 10 stycznia 1997 r. na VII Sesji I Legislatury, data wejścia w życie: 13 marca 1997 r.
- Kodeks pracy z 2012 r., przyjęty przez Zgromadzenie Narodowe Socjalistycznej Republiki Wietnamu kadencji XIII na trzeciej sesji 18 czerwca 2012 r., data wejścia w życie: 1 maja 2013 r., nr 10/2012/QH13, z późn. zm.
- Konwencja nr 3 Międzynarodowej Organizacji Pracy dotycząca zatrudnienia kobiet przed i po porodzie, przyjęta w Waszyngtonie dnia 29 października 1919 r., data wejścia w życie: 13 czerwca 1921 r.
- Konwencja nr 100 Międzynarodowej Organizacji Pracy dotycząca jednakowego wynagrodzenia dla pracujących mężczyzn i kobiet za pracę jednakowej wartości, przyjęta w Genewie w dniu 29 czerwca 1951 r., data wejścia w życie: 23 maja 1953 r., Dz.U. 1955 nr 38 poz. 238.
- Konwencja nr 103 Międzynarodowej Organizacji Pracy dotycząca ochrony macierzyństwa (zrewidowana), przyjęta w Genewie dnia 28 czerwca 1952 r.; uzupełniona przez zalecenie MOP nr 95 dotyczące ochrony macierzyństwa, przyjęte w Genewie w dniu 28 czerwca 1952 r., Dz.U. 1976 nr 16 poz. 99.
- Konwencja nr 111 Międzynarodowej Organizacji Pracy dotycząca dyskryminacji w zakresie zatrudnienia i wykonywania zawodu, przyjęta w Genewie w dniu 25 czerwca 1958 r., data wejścia w życie: 15 czerwca 1960 r., Dz.U. 1961 nr 42 poz. 218.
- Konwencja nr 183 Międzynarodowej Organizacji Pracy dotycząca rewizji Konwencji dotyczącej ochrony macierzyństwa (zrewidowanej), z 1952 r., przyjęta w Genewie w dniu 15 czerwca 2000 r.
- Prawo pracy z dnia 24 grudnia 2013 r., przyjęte przez Zgromadzenie Narodowe Laotańskiej Republiki Ludowo-Demokratycznej, nr 43/NA, z późn. zm.
- Ustawa o ochronie pracy z dnia 12 lutego 1998 r. (B.E. 2541), uchwalona przez króla Bhumibola Adulyadeja za radą i zgodą Zgromadzenia Narodowego Królestwa

Tajlandii, z późn. zm., Government Gazette (tłum. ang.), 1998–03, Vol. 52, No. 3, p. 43.

Ustawa o ubezpieczeniach społecznych z dnia 20 listopada 2014 r., przyjęta przez Zgromadzenie Narodowe Socjalistycznej Republiki Wietnamu, nr 58/2014/QH13.

Monografie i artykuły

Artuc, E., Lopez-Acevedo, G., Robertson, R., Samaan D. *Exports to Jobs: Boosting the Gains from Trade in South Asia*. Washington: World Bank and International Labour Organization, 2019. <https://doi.org/10.1596/978-1-4648-1248-4>

Azja Wschodnia na przełomie XX i XXI wieku. Studia i szkice. T. I–II. Red. K. Gawlikowki, M. Ławacz. Warszawa: Instytut Studiów Politycznych Polskiej Akademii Nauk; Wydawnictwo Trio, 2004.

Bernatt, M. *Spoleczna odpowiedzialność biznesu. Wymiar konstytucyjny i międzynarodowy*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Wydziału Zarządzania Uniwersytetu Warszawskiego, 2009.

Betcherman, G., Haque, I. „Employment of Women in the Greater Mekong Subregion: New Insights from the Gallup-ILO World Poll”. W: *Job Prospects for Youth, Low-skilled and Women Workers in the Greater Mekong Subregion*. Ed. V. Roth. Phnom Penh: Cambodia Development Resource Institute, 2019.

Bonikowska, M., Rabiej, P., Turkowski, A., Tomański, R. *ASEAN buduje wspólny rynek*. Warszawa: Centrum Stosunków Międzynarodowych, 2015.

Buchowska, N. „Prawa pracownicze kobiet w normach międzynarodowej organizacji pracy i wspólnoty europejskiej”. *Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny* 61.2 (1999): 57–69.

Dąbrowski, Ł.D. „Aksjologiczne i normatywne podstawy świadczenia pracy w uregulowaniach prawa międzynarodowego i krajowego”. W: *Wspólne wartości prawa międzynarodowego, europejskiego i krajowego*. Red. E. Cała-Wacinkiewicz, J. Menkes. Warszawa: Wydawnictwo C.H. Beck, 2018.

Deetha, P. „Rights of Female Workers in the Private Sector to Breastfeeding Breaks and Breastfeeding Facilities”. *Thammasat Business Law Journal* 8 (2018): 232–241.

Equality in Employment and Occupation. Geneva: International Labour Office, 1996.

Florek, L., Seweryński, M. *Międzynarodowe prawo pracy*. Warszawa: Instytut Wydawniczy Związków Zawodowych, 1988.

The Future of Work: Regional Perspectives. Washington: Asian Development Bank; African Development Bank; European Bank for Reconstruction and Development; Inter-American Development Bank, 2018.

Gender Inclusive Green Growth in Lao PDR. Recommendations to Maximize Economic Growth Through Gender Equality. Seoul: Global Green Growth Institute, 2018.

- General Survey on the Fundamental Conventions Concerning Rights at Work in Light of the ILO Declaration on Social Justice for a Fair Globalization, 2008*. Report III (Part 1B). Geneva: International Labour Office, 2012.
- Global Wage Report 2018/19. What Lies Behind Gender Pay Gaps*. Geneva: International Labour Office, 2018.
- Gomez-Mejia, L., Welbourne, T. „Compensation strategies in a global context”. *Human Resource Planning* 14.1 (1991): 29–41.
- Guideline: Protecting, Promoting and Supporting Breastfeeding in Facilities Providing Maternity and Newborn Services*. Geneva: World Health Organization, 2017.
- Gwartney, J., Lawson, R., Hall, J., Murphy, R. *Economic Freedom of the World: 2020 Annual Report*. Fraser Institute, 2020.
- Helble, M., Trinh, L.Q., Le, T. *Sectoral and Skill Contributions to Labor Productivity in Asia*. Tokyo: Asian Development Bank Institute, 2019. <https://doi.org/10.2139/ssrn.3374794>
- Hofstede, G. *Kultura i organizacje. Zaprogramowanie umysłu*. Warszawa: Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, 2007.
- Hofstede, G., Bond, M.H. „The Confucius Connection. From Cultural Toots to Economic Growth”. *Organizational Dynamics* 16.4 (1988): 5–21.
- Huff, L., Kelley, L. „Is Collectivism a Liability? The Impact of Culture on Organizational Trust and Customer Orientation: A Seven-Nation Study”. *Journal of Business Research* 58.1 (2005): 96–102. [https://doi.org/10.1016/S0148-2963\(02\)00478-2](https://doi.org/10.1016/S0148-2963(02)00478-2)
- Job Prospects for Youth, Low-skilled and Women Workers in the Greater Mekong Subregion*. Ed. V. Roth. Phnom Penh: Cambodia Development Resource Institute, 2019.
- Klecha-Tylec, K. „Azja Północno- i Południowo-Wschodnia – zestawienie porównawcze subregionów Azji Wschodniej”. *Studia Ekonomiczne – Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach* 319 (2017): 82–93.
- Kryńska, E., Kwiatkowski, E. *Podstawy wiedzy o rynku pracy*. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, 2013.
- Łopatka, A. „Ekonomia dobrobytu. Rachunki narodowe w kontekście pomiaru dobrobytu”. *Współczesne Problemy Ekonomiczne* 11 (2015): 43–56. <https://doi.org/10.18276/wpe.2015.11-04>
- Maternity at Work: A Review of National Legislation. Findings from the ILO Database of Conditions of Work and Employment Laws*. Wyd. 2. Geneva: International Labour Organization; International Labour Office, 2010.
- Maziarz, M. „Adam Smith pomylił się. To nie egoistyczne jednostki, lecz silne wspólnoty powodują szybszy rozwój ekonomiczny”. *Ogrody Nauk i Sztuk* 5.5 (2015): 388–399. <https://doi.org/10.15503/onis2015.388.399>
- Maziarz, M. „Wspólnotowe społeczeństwa a wzrost gospodarczy. Mechanizmy oddziaływania”. *Ekonomia – Wrocław Economic Review. Acta Universitatis*

- Wratislaviensis* 22.1 (2016). <https://www.repozytorium.uni.wroc.pl/dlibra/publications/101185/edition94199?language=pl>; <https://doi.org/10.19195/2084-4093.22.1.2>
- Ryszka, J. „Skuteczność systemu kontrolnego Międzynarodowej Organizacji Pracy na tle innych rozwiązań prawnomiędzynarodowych”. W: *Prawo międzynarodowe – idee a rzeczywistość*. Red. E. Cała-Wacinkiewicz. Warszawa: Wydawnictwo C.H. Beck, 2018.
- Savuth, C., Penghuy, N., Molyaneth, H., Seltik, H. „Investigating the Gender Wage Gap in Cambodia”. W: *Job Prospects for Youth, Low-skilled and Women Workers in the Greater Mekong Subregion*. Ed. V. Roth. Phnom Penh: Cambodia Development Resource Institute, 2019.
- Siewierski, J. „Autonomia jednostki a wspólnota. Analiza porównawcza rozwoju gospodarczego na Zachodzie i w Azji Wschodniej”. W: *Rozwój gospodarczy a wartości wspólnotowe*. T. Dołęgowski i in. Warszawa: Szkoła Główna Handlowa. Oficyna Wydawnicza, 2012.
- Siliphong, P., Phoumphon, K. „Gender, Employment and Wage Disparities in Laos”. W: *Job Prospects for Youth, Low-skilled and Women Workers in the Greater Mekong Subregion*. Red. V. Roth. Phnom Penh: Cambodia Development Resource Institute, 2019.
- The Situation of Children and Women. Lao People's Democratic Republic*. Vientiane: UNICEF, 2019.
- System Prawa Pracy*. T. IX. *Międzynarodowe publiczne prawo pracy. Standardy globalne*. Red. K.W. Baran. Warszawa: Wolters Kluwer, 2019.
- Systemowe uwarunkowania wzrostu i rozwoju gospodarczego krajów Azji Południowo-Wschodniej*. Red. S. Swadźba. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach, 2015.
- Ślusarczyk, B., Ślusarczyk, S. *Podstawy mikro- i makroekonomii*. Lublin: Politechnika Lubelska, 2011.
- Świątkowski, A.M. *Międzynarodowe prawo pracy*. T. I. *Międzynarodowe publiczne prawo pracy – standardy międzynarodowe*. Vol. 2. Warszawa: C.H. Beck, 2008. https://pdf.helion.pl/e_0eml/e_0eml.pdf
- World Social Protection Report 2017–19: Universal Social Protection to Achieve the Sustainable Development Goals*. Geneva: International Labour Organization, 2017.
- Wujczyk, M. „Zasada równego traktowania i zakazu dyskryminacji”. *System Prawa Pracy*. T. IX. *Międzynarodowe publiczne prawo pracy. Standardy globalne*. Red. K.W. Baran. Warszawa: Wolters Kluwer, 2019.
- Yeung, O., Johnston, K. *Improving Workplace Wellness in Asia: A Business Case, Approaches, and Successful Practices*. White Paper for the Asian Development Bank, 2019.

Justyna Gumulak – od października 2021 roku doktorantka w Szkole Doktorskiej Nauk Społecznych Uniwersytetu Łódzkiego (dyscyplina: nauki o polityce i administracji, dyscyplina pomocnicza: nauki prawne). Absolwentka prawa (Wydział Prawa i Administracji UŁ) oraz studiów azjatyckich (Wydział Studiów Międzynarodowych i Politologicznych UŁ). Uczy się języka arabskiego. Interesują ją zagadnienia z zakresu komparatystyki prawniczej. Prowadzi badania dotyczące prawa muzułmańskiego. Naukowo związana z Katedrą Bliskiego Wschodu i Północnej Afryki WSMiP UŁ.

Sytuacja singapurskiej społeczności LGBT

Jakub Burski

 <https://orcid.org/0000-0001-8963-0727>

Uniwersytet Łódzki

Wydział Studiów Międzynarodowych i Politologicznych

e-mail: jakub.burski@edu.uni.lodz.pl

Karolina Czapla

 <https://orcid.org/0000-0001-6845-4066>

Uniwersytet Łódzki

Wydział Studiów Międzynarodowych i Politologicznych

e-mail: karolina.czapla@edu.uni.lodz.pl

Abstrakt

W artykule przedstawiono sposób postrzegania mniejszości homoseksualnej w Singapurze. Sięgnięto do historii obecności Imperium Brytyjskiego w Azji Południowo-Wschodniej oraz opisano obecną sytuację dotyczącą praw społeczności LGBT. Ukazano przemiany prawne związane z akceptacją osób należących do mniejszości seksualnych.

Artykuł przedstawia przeszłość państwa-miasta oraz jego kodeks prawny, a także opisuje podejmowane przez aktywistów próby wpłynięcia na singapurski rząd aż do listopada 2022 roku, gdy nastąpiło zdekryminalizowanie stosunków seksualnych między mężczyznami. Analiza pokazuje, że mniejszość homoseksualna wciąż jednak mierzy się z problemami w aspekcie

prawnym, choć dzięki działaniom aktywistów i rosnącej świadomości społecznej stopniowo zwiększa się poziom akceptacji homoseksualizmu w Singapurze.

Słowa kluczowe: Singapur, LGBT, problemy społeczne

Situation of the Singaporean LGBT Community

Abstract

The aim of this article is to present the perception of the homosexual minority in Singapore, to summarize its history dating back to the presence of the British Empire in the Southeast Asia and to describe the current situation regarding the rights of the LGBT community. Legal changes related to the acceptance of people belonging to sexual minorities will be shown.

The work consists of section on the past of the city-state and its legal code and describes the attempts by activists to influence the Singaporean government until November 2022, when sexual relations between men were decriminalized.

The work demonstrates that the homosexual minority still faces problems in the legal aspect, however, thanks to the activists and the increase in social awareness, it is gradually increasing the level of acceptance of homosexuality in Singapore.

Keywords: Singapore, LGBT, social issues

Wstęp

Singapur od wielu lat znajduje się w czołówce państw o najwyższym wskaźniku rozwoju społecznego (HDI). Jest to jedyne państwo Azji Południowo-Wschodniej, które widnieje na tak wysokiej pozycji w rankingu, zaraz po Hong Kongu jest drugim azjatyckim wyjątkiem na tej liście (Human Development Index, HDI by Country 2023). Państwo to wykazuje się również wysokim rozwojem technologicznym oraz ponadprzeciętnym poziomem życia obywateli. Jednakże mimo renomy

oraz wysokich wskaźników nie wszyscy Singapurczycy określiliby życie w swoim państwie mianem „idealnego”. Wielu obywateli Singapuru zмага się z licznymi problemami społeczno-gospodarczymi, takimi jak np. nierówności społeczne czy dyskryminacja na tle religijnym. Rząd singapurski nieustannie stara się z nimi walczyć, jednak nie zawsze są to skuteczne działania.

Autorzy niniejszego artykułu zdecydowali się skupić na problemach społeczności LGBT, które są jedną z wielu kwestii społeczno-gospodarczych, i opisać sytuację mniejszości homoseksualnej w Singapurze. Na wybór tematu pracy wpłynęły ostatnie wydarzenia, które miały miejsce w tym państwie. Mianowicie w listopadzie 2022 roku, po wielu staraniach ze strony aktywistów, Sąd Najwyższy w Singapurze zniósł ustęp zakazujący stosunków seksualnych mężczyźn. Biorąc pod uwagę historię i prawa singapurskiej społeczności LGBT, jest to ważne wydarzenie, które może mieć wpływ na przyszłość obywateli tego państwa i jakość ich życia.

Artykuł ma na celu analizę problemów, z którymi mierzą się osoby należące do mniejszości seksualnych. W pierwszej części zostanie krótko omówiona specyfika Singapuru oraz jego mieszkańców, sytuacja ekonomiczna państwa oraz zaprezentowane będą niektóre współczynniki, takie jak np. wskaźnik rozwoju społecznego (HDI) oraz współczynnik Giniego, które pozwolą na zobiektywizowanie oceny poziomu rozwoju społecznego Singapuru na tle innych państw regionu Azji Południowo-Wschodniej. W celu przybliżenia sytuacji społecznej poruszone zostaną również tematy podstawowych wolności i praw człowieka, cenzury oraz systemu karnego w odniesieniu do działań aparatu władzy. W drugiej części artykułu zostanie przedstawiony wpływ kolonializmu i panowania Imperium Brytyjskiego na prawa dotyczące społeczności LGBT w Singapurze oraz przybliżona kwestia aktywizmu i walki z dyskryminacją na tle orientacji seksualnej.

Artykuł odpowie również na następujące pytania badawcze:

1. Jak wygląda sytuacja ekonomiczna w Singapurze?
2. Jaki wpływ na singapurskie prawo miało panowanie Imperium Brytyjskiego na terenie państwa-miasta?
3. Jak wygląda aktywizm społeczności LGBT w Singapurze?
4. Jakie zmiany zaszły w kwestii postrzegania mniejszości seksualnych oraz ich praw?
5. Jak może wyglądać przyszłość członków tej mniejszości?

Do przeprowadzenia badań autorzy zdecydowali się zastosować metodę analizy treści artykułów naukowych czy też internetowych wiadomości na portalach agencji prasowych. Ze względu na najnowsze wydarzenia, które powoli zmieniają podejście rządu singapurskiego do tematu, większość wykorzystanych treści pochodzić będzie ze źródeł internetowych. Kolejnym ważnym źródłem użytym przez autorów są dostępne na stronie singapurskiego rządu archiwalne zapisy kodeksu karnego oraz sprawozdania z rozpraw sądowych.

Życie w Singapurze

Singapur jest państwem wysokorozwiniętym, co znajduje odzwierciedlenie w szeregu wskaźników. Biorąc pod uwagę Human Development Index (HDI), za pomocą którego można określić średni poziom życia obywatela danego państwa, należy stwierdzić, że na przestrzeni ostatnich trzydziestu lat Singapur poprawił swój wynik z nieco ponad 0,7 w 1990 roku do 0,938 w 2020 (co zapewnia mu aktualnie 11. miejsce na świecie) (Singapore. Human Development Indicators). Według danych z roku 2019 średni wynik wskaźnika HDI dla regionu Azji Południowej i Południowo-Wschodniej wynosi około 0,747 (Azja Wschodnia i Pacyfik) i 0,641 (Azja Południowa), co stawia Singapur na szczycie listy państw w regionie o wysokim rozwoju społecznym (Human Development Report 2020).

Jako przyczynę osiągnięcia tak wysokiego wyniku często wskazuje się wzrost gospodarczy. Od roku 1990 Singapurowi udało się pomnożyć Produkt Krajowy Brutto (PKB) prawie jedenastokrotnie, osiągając w 2019 roku wynik wynoszący nieco ponad 372 miliardy dolarów. Bez wątplenia przełożyło się to na poziom życia mieszkańców (Singapore GDP).

Wysokiemu wzrostowi PKB towarzyszą jednak nierówności dochodowe. Podobnie jak przy określeniu HDI, używa się tu skali od 0 do 1, jednak – w przeciwieństwie do HDI – 0 oznacza perfekcyjnie równy rozkład dochodów, natomiast 1 rozkład perfekcyjnie nierówny. Wskaźnik Giniego dla Singapuru od 2011 roku zmniejszył się z 0,40 do 0,35 w roku 2020, co oznacza powolne wyrównywanie rozkładu dochodów (Gini Coefficient after Taxes in Singapore). Co więcej, według danych Banku Światowego (World Bank) Singapur w regionie Azji Południowo-Wschodniej plasuje się w trójce państw, których współczynnik Giniego jest najmniejszy, zajmując miejsce tuż obok Birmy i Tajlandii. W połączeniu z wysokim HDI, państwo to dogania pod względem rozwoju największych gigantów gospodarczych.

Pomimo wysokiego stopnia rozwoju technologicznego i cywilizacyjnego w Singapurze nie brakuje problemów społeczno-gospodarczych, z którymi borykają się jego obywatele. Najczęściej mówi się o stosunkowo niskim współczynniku dietywności, co za tym idzie, dużym napływie obcokrajowców, wzroście cen mieszkań i nadmiernej koncentracji uwagi obywateli na zarobkach (Tjin).

Singapur jest określany przez wielu specjalistów jako demokracja nieliberalna (Jelonek 24–25). Prawa człowieka, zwłaszcza prawo do wolności słowa, zrzeszania się i zgromadzeń, które zapewnia konstytucja, są w praktyce ograniczane. W roku 2020 Singapur zajął 158. miejsce na 180 krajów uwzględnionych w światowym indeksie wolności prasy „Reporterów bez granic” (2020 World Press Freedom Index).

Państwo to jest oficjalnie świeckie, równocześnie jednak uznawane za jedno z najbardziej zróżnicowanych pod względem religijnym. Oficjalnie rząd Singapuru zachęca do pokojowego koegzystowania wyznawców różnych religii, czego efektem powinna być akceptacja różnorodności wyznania oraz wolność wyboru w tej

kwestii, jednakże na ogół tematy religijne poddawane są cenzurze, a mniejszości religijne często doświadczają dyskryminacji.

Choć swobody obywatelskie są w Singapurze ograniczane, to państwo zapewnia wysoki poziom usług społecznych, takich jak opieka medyczna i edukacja. Singapur znajduje się na szóstym miejscu w rankingu „Best Healthcare in The World 2021” opublikowanym przez Światową Organizację Zdrowia (WHO) (Evans i in.). Jednakże wysoka pozycja w wielu międzynarodowych rankingach czy też rozwinięty system usług społecznych nie wystarczą, by zapewnić obywatelom idealne miejsce do życia. W dalszej części artykułu przedstawiona zostanie sytuacja jednej z grup społecznych, która mimo godnych warunków życia gwarantowanych przez państwo, nadal musi walczyć o respektowanie podstawowych praw i wolności.

Spuścizna Imperium Brytyjskiego

Analizę problemów mniejszości seksualnych w Singapurze należy zacząć od przyjrzenia się historii praw tej mniejszości i uwzględnienia wpływu, jaki wywarło panowanie Imperium Brytyjskiego na tym obszarze. Do czasu ostatnich wydarzeń i zmian w prawie Singapur należał do państw, w których za deklarowanie innej orientacji niż heteroseksualna groziły surowe kary. Badacze twierdzą, że za ten stan rzeczy można winić brytyjski kolonializm, który osiągnął większość państw azjatyckich. Według Enze Hana i Josepha O'Mahoneya, autorów książki *British Colonialism and the Criminalization of Homosexuality*, Brytyjczycy w obawie przed nieznanymi im kulturami, które określali jako „mistyczny, egzotyczny Orient”, promowali wzorzec wiktoriańskiego, purytańskiego współżycia między kobietą a mężczyzną. Han i O'Mahoney podnoszą obawy rządu brytyjskiego, by brytyjscy żołnierze nie zostali sprowadzeni na złą drogę. W różnych koloniach obowiązywały różne kodeksy, jednak od 1862 roku wprowadzono Indyjski Kodeks Karny, opracowany przez Lorda Thomasa Babingtona Macaulaya, który z czasem zaczęto stosować jako podstawę prawną w innych koloniach brytyjskich. Nowy system nie brał pod uwagę zwyczajów i kultury mieszkańców kolonii brytyjskich, a jego twórca, próbując odtworzyć XVI-wieczny brytyjski akt prawny dotyczący sodomii, zawarł w Indyjskim Kodeksie Karnym paragraf 377. Starając się zmodernizować społeczeństwo indyjskie, zakazano cielesnych stosunków niezgodnych z naturą człowieka pod groźbą kary finansowej lub więzienia (Wong). Sam ustęp nie potępia wyłącznie stosunków seksualnych między osobami homoseksualnymi, lecz każdy stosunek, którego celem nie było spłodzenie potomstwa. W roku 2007 zniesiono zakaz stosunków, które nie prowadziły do prokreacji, jednak nadal miał on dotyczyć stosunków homoseksualnych mężczyzn (Singapore Reforms Sex Laws).

Jeśli chodzi o Singapur, zgodnie z zamieszczonym na singapurskiej stronie rządowej Kodeksem Karnym z 1871 roku, paragraf 377 dotyczy zakazu stosunków

seksualnych z martwym ciałem drugiego człowieka. Wprowadzono jednak paragraf 377A, który nosi nazwę „Outrage of decency”, co można przetłumaczyć jako „Obrazę przyzwoitości”. Dotyczy on zakazu stosunków seksualnych między dwoma mężczyznami, niezależnie od okoliczności, a za złamanie zakazu groziło nawet do dwóch lat więzienia (Penal Code 1871, Section 377A).

Podczas gdy sam paragraf 377 swoją treścią zakazywał jedynie stosunków seksualnych między mężczyznami, jego obecność w kodeksie karnym miała ogromne znaczenie i wpływała na inne sfery życia osób należących do mniejszości seksualnych. Hurights Osaka, organizacja promująca prawa człowieka w krajach Azji i Pacyfiku, stworzyła listę najważniejszych kwestii, na które wpływ miał paragraf 377. Pierwszą z nich jest ograniczenie działalności jedynej singapurskiej organizacji pozarządowej zajmującej się szerzeniem informacji o HIV oraz AIDS (Chan). Według opinii rządu nie powinno się publicznie rozmawiać i nauczać o czymś, co jest prawnie zakazane. Co więcej, takim samym podejściem wykazuje się ministerstwo edukacji, które również wykreśliło z programu nauczania jakiegokolwiek wzmianki o związkach homoseksualnych. W programie edukacji seksualnej nie znalazły się zagadnienia dotyczące bezpiecznych stosunków między mężczyznami. Cenzura dotycząca mniejszości seksualnych dotyczy również mediów, w szczególności tych z Zachodu, z których wycinane są jakiegokolwiek wzmianki o związkach homoseksualnych. Kolejną ważną sferą życia społeczności LGBT, na którą nakładane są ograniczenia, jest możliwość zrzeszania się. W Singapurze oficjalnie nie ma żadnej zarejestrowanej czy uznawanej grupy zrzeszającej tę społeczność. Na początku XXI wieku grupa People Like Us, która zajmowała się organizacją spotkań oraz wydarzeń zapewniających wsparcie członkom społeczności LGBT, próbowała zarejestrować swoją działalność, jednak jej wnioski zostały odrzucone, a odmowę tłumaczono faktem, że grupa reprezentuje wartości niezgodne z interesem państwa (Tan).

Walka społeczności LGBT o swoje prawa

Niechlubna spuścizna po Imperium Brytyjskim utrzymywała się w Singapurze długie lata, ograniczając prawa osób społeczności LGBT oraz narażając je na dyskryminację i przemoc. W XXI wieku ciągle obowiązywał stereotypowy obraz postrzegania osób homoseksualnych jako dewiantów.

Nadal nie istnieją żadne prawne zabezpieczenia przed dyskryminacją ze względu na tożsamość czy orientację seksualną. Co więcej, 30 marca 2020 roku Sąd Najwyższy odrzucił trzy konstytucyjne zarzuty względem paragrafu 377A kodeksu karnego, zgodnie z którym stosunki seksualne między mężczyznami są przestępstwem (Roth). Seks zgadzających się na to mężczyzn jest definiowany jako „akt rażącej nieprzyzwoitości” (Singapore Gay Sex Ban) i grozi on karą pozbawienia wolności do dwóch lat lub tzw. terapią konwersyjną (Oi).

Terapia konwersyjna ma na celu próbę zmiany orientacji lub tożsamości seksualnej osoby poprzez szereg działań – od przymusowych, pełnych przemocy, po terapię słowną i modlitwę. Początki praktykowania tego typu działań sięgają końca XIX wieku i przez wiele lat były one na obszarze Singapuru stosowane ze względu na konserwatyzm społeczeństwa, które w dużej mierze potępia zachowania homoseksualne. Toteż terapia konwersyjna nie została ostatecznie usunięta z singapurskiego systemu prawnego. Z drugiej jednak strony trzeba wspomnieć, że od 1971 roku dopuszczalne są zabiegi korekty płci dla osób transpłciowych, a osoby, które je przeszły, są legalnie uznawane za przedstawicieli płci docelowej (Lee 483–485, 521–523).

Istotnym zagadnieniem jest również kwestia rozbieżności między rzeczywistością a informacjami przedstawianymi w mediach. Z jednej strony rząd singapurski zabiega o uznanie na arenie międzynarodowej, próbując dopasować się do rozwijającego się świata, z drugiej zachowania homoseksualne nadal są piętnowane przez państwo. Przy tym na ulicach Singapuru można znaleźć wiele barów, klubów i innych miejsc, sugerujących dobrze rozwiniętą społeczność LGBT. W przestrzeni publicznej nienormatywne praktyki seksualne nadal uznawane są za niezgodne z naturą człowieka, jednakże dzięki rozwojowi Internetu, społeczność LGBT w dużej mierze przeniosła się w kontakty na platformy internetowe, takie jak blogi czy serwisy społecznościowe, np. Facebook, Twitter (Phillips 46–47).

Równie ważna dla społeczności nieheteronormatywnej jest sprawa nieliberalnego pragmatyzmu przejawiającego się w poglądach politycznych obywateli Singapuru. Do roku 2022 miało miejsce kilka prób podejmowania walki przez aktywistów z prawem zakazującym stosunków seksualnych między dwoma mężczyznami.

Lee Hsien Loong w przemówieniu z roku 2007 wyraził wahanie wobec obalenia prawa dotyczącego kar za stosunki homoseksualne, twierdząc, że sankcje są zgodne z aktualnymi postawami społecznymi. Jednocześnie nawoływał do akceptacji osób homoseksualnych, gdyż są one częścią społeczeństwa singapurskiego. Premier ogłosił, że nie zniesie wspomnianego wcześniej prawa, gdyż mogłoby to doprowadzić do nieodwracalnego podziału społeczeństwa, ale zapewnił, że nie będzie ono aktywnie egzekwowane (Oi). Właśnie takie zachowanie jest określane mianem nieliberalnej pragmatyki, u której podstaw leży pojęcie ambiwalencji.

W roku 2012 oskarżony o wykroczenie przeciwko ustępowi 377A Tan Eng Hong wystąpił przeciwko temu w sądzie, twierdząc, że wyżej wymieniony zapis kodeksu karnego łamie artykuły 9, 12 oraz 14 konstytucji Singapuru. Kolejno artykuły te dotyczą: prawa do wolności jednostki, równej ochrony prawnej oraz wolności słowa, prawa do zgromadzeń oraz zrzeszania (Johnson). Wyrok sądu oddalił jednak zarzuty Tan Eng Honga wobec konstytucji i nie wprowadzono poprawek (Tan Eng Hong).

Przez następne lata aktywiści wnosili pozwy przeciwko ustępowi, nagłaśniając fakt, że narusza on ludzką godność czy też izoluje członków mniejszości seksualnej

i odbiera im poczucie przynależności. Wszystkie wnioski zostały odrzucone, jednak aktywiści nadal starali się wywierać nacisk na singapurskie społeczeństwo oraz rząd. Przez ponad dwie dekady stosowane przez nich praktyki zaczęły odbiegać od modelu zachodniego, a zamiast niego wykształcił się aktywizm bardziej zasy-milowany z kulturą singapurską.

W tym zakresie na uwagę zasługuje ContraDiction, czyli jedno z wielu wydarzeń mających miejsce w sierpniu podczas IndigNation – Miesiąca Dumi obchodzonego przez środowisko LGBT w Singapurze. Było to wydarzenie skupiające się na czytaniu poezji związanej z tematyką LGBT, zorganizowane przez poetę Dominica Chua i pisarza Ng Yi-Shenga. Było ono odpowiedzią na zablokowanie przez rząd corocznego Gay Nation Party w 2005 roku. Organizatorzy mieli nadzieję, że dzięki tym wydarzeniom osoby homoseksualne wreszcie zaczną przełamywać wewnętrzne bariery i uwolnią się od wewnętrznej homofobii, narzucanej im przez otoczenie. Wydarzenie zmieniło nieco swój charakter w roku 2007. Była to reakcja na odwołanie przez władze wielu zaplanowanych wydarzeń związanych z aktywnością LGBT. Znaczna liczba aktywistów zaczęła protestować na forach internetowych, co wywołało zamieszanie w singapurskiej prasie. Dla wielu osób było to zbyt agresywne politycznie i nie podobało im się tworzenie bariery między Singapurczykami należącymi do mniejszości LGBT a resztą społeczeństwa (Phillips 45–54).

Swego rodzaju odpowiedzią na tamten ruch było zorganizowanie w Speakers' Corner w Hong Lim Park imprezy nazwanej PinkDot, dzięki zezwoleniu w 2018 roku na publiczne demonstracje bez konieczności uzyskania zgody policji. Początkowo PinkDot miało być wydarzeniem w stylu zachodnim. Pomysł ten jednak odrzucono. Głównym założeniem stało się pokazanie, że nie jest to protest, lecz zgromadzenie ludzi wierzących, iż każdy zasługuje na prawo do miłości, niezależnie od orientacji seksualnej. Akcja ta przypominała piknik rodzin z przyjaciółmi. W przeciwieństwie do IndigNation, PinkDot nie posiadało żadnych aspektów, które można by posądzać o seksualizację. Organizatorzy wykorzystali również Internet, aby przedstawić światu kilka historii osób ze społeczności LGBT, które pokazywały relacje z rodzinami i pomogły nadać sloganom ludzkie twarze. W ten sposób realizowana była wspomniana wcześniej specyficzna forma aktywizmu w ramach neoliberalnej pragmatyki (Lee).

Tego rodzaju inicjatywy zaczęły przynosić skutki. W roku 2019 weszło w życie prawo chroniące przed atakami motywowanymi religią. Miało to między innymi na celu ochronę społeczności LGBT przed prześladowaniami podżeganymi przez grupy religijne, jednakże podkreślano fakt, iż prawo to obowiązuje wszystkich. Odnosi się również do sytuacji, w której członkowie środowiska LGBT zaatakowałyby ruchy religijne. Nie zmienia to faktu, że jest to jedno z pierwszych praw zapewniających jakąkolwiek ochronę mniejszościom seksualnym w otwarty sposób. Daje też nadzieję na poprawienie ich sytuacji w przyszłości (Elangovan).

Społeczność LGBT żyła w konflikcie z resztą społeczeństwa od dawna, jednak wciąż podejmowane są inicjatywy mające na celu normalizację stosunków między obu grupami. Dzięki dostępowi do Internetu, aktywizm LGBT zyskuje coraz więcej zwolenników i zgodnie z koncepcją nieliberalnej pragmatyki, powoli dąży do wynegocjowania praw mniejszości LGBT.

Stosunek społeczeństwa do mniejszości seksualnych

Dla uzyskania pełnego obrazu sytuacji tej społeczności, należy przyjrzeć się również opinii publicznej oraz przeprowadzonym badaniom, które odzwierciedlają stosunek Singapurczyków do mniejszości seksualnych oraz zapisów paragrafu 377.

Przez ostatnie kilkanaście lat przeprowadzono wiele ankiet, które miały na celu zbadanie nastawienia singapurskiego społeczeństwa do kwestii praw osób homoseksualnych. Badania Nanyang Technological University, Instytutu Nauk Politycznych czy brytyjskiej firmy YouGov zajmującej się badaniem rynku i opinii społecznej, prowadzone na przestrzeni lat, pokazały, że konserwatywne podejście Singapurczyków się zmienia, choć zmiany, które zachodzą w opinii publicznej, następują powoli i stopniowo. Według Nanyang Technological University w latach 2005–2010 wskaźnik procentowy osób, które negatywnie postrzegają osoby homoseksualne, spadł jedynie o niecałe 5 punktów procentowych. Wzrastała również liczba respondentów, którzy pozostawali neutralni (Mokhtar). Według sondażu YouGov z 2019 roku 1/3 Singapurczyków wyraziła swoje poparcie dla związków jedнопłciowych, a 43% nadal pozostawało przeciwnych. Większe poparcie zaobserwować można było wśród młodszych respondentów, którzy odchodzą od konserwatywnego sposobu myślenia, oraz u osób posiadających wykształcenie wyższe czy też określających siebie jako niereligijnych. Spośród osób powyżej 55 lat jedynie 22% wyraziło się pozytywnie o mniejszościach seksualnych (Ho). Co więcej, na początku 2022 roku Ipsos przeprowadził kolejne badania dotyczące tego tematu. Wykazały one znaczny wzrost poparcia dla związków jedнопłciowych, w szczególności wśród młodzieży. Zmalał również procent osób, które zdecydowanie opowiadają się przeciwko takim związkom (Yuen-C). Wyniki pokazują, że zmiana opinii w społeczeństwie singapurskim zachodzi głównie u ludzi młodych, którzy walczą o to, by w ich państwie każdy obywatel mógł cieszyć się tymi samymi prawami i nie musiał ukrywać własnej orientacji seksualnej, izolując się od reszty społeczeństwa.

Przełom

Jak wspomniano wcześniej, jednym z powodów do napisania niniejszego artykułu stały się ostatnie zmiany, które zaszły w singapurskim prawie. Po latach walk o zniesienie obowiązującego prawa kryminalizującego związki homoseksualne,

doszło do oczekiwanej zmiany. Premier Lee Hsien Loong przekazał na początku 2022 roku, że rząd rozpoczął debaty nad uchyleniem paragrafu 377A kodeksu karnego. Zapowiedziano jednak również, że nie jest to jedyna zmiana. Władze Singapuru utrzymują, że społeczeństwo kraju jest oparte na silnych tradycjach heteronormatywnych. Co więcej, niektóre grupy religijne wyraziły zdecydowane rozczarowanie decyzją rządu, głównie byli to katolicy oraz muzułmanie. Kierowani tymi przeświadczeniami i opiniami niektórych grup społecznych, przedstawiciele rządu postanowili wprowadzić również konstytucyjne zmiany mające na celu zniesienie prawa kryminalizującego homoseksualizm w „kontrolowany i dokładnie przemyślany sposób”. Precyzując, mieli przez to na myśli podkreślenie znaczenia małżeństwa jako związku jedynie mężczyzny i kobiety oraz promowanie wartości rodzinnych reprezentowanych przez heteroseksualny model rodziny (Lin).

Przy podejmowaniu decyzji, premier Lee Hsien Loong podkreślał, że aktualne postawy społeczne względem mniejszości seksualnych ulegają przekształceniom, a osoby należące do społeczności LGBT przestają być postrzegane negatywnie. Jednocześnie zmiany dotyczące konstytucji mają na celu utrzymanie stabilnej więzi społeczeństwa z tradycyjnymi heteroseksualnymi normami, a obejmują odebranie sądom możliwości wpływania na zmianę prawa zawierania małżeństw, pozostawiając to w zakresie decyzji parlamentu. Dodatkowo, celem nowelizacji jest również uspokojenie konserwatywnej części społeczeństwa w odniesieniu do możliwych przyszłych dążeń do uznania małżeństw jednopłciowych. Według premiera Singapuru, w interesie rządu jest utrzymanie harmonii w społeczeństwie, przy zapewnieniu tolerancji i integracji społeczeństwa (Sim).

Ostatecznie uchylenie ustępu 377A miało miejsce 29 listopada 2022 roku i wydarzenie to można uznać za swego rodzaju moment przełomowy dla mniejszości seksualnych w Singapurze. Mimo iż prawo tam zapisane nie było aktywnie egzekwowane w ciągu ostatnich lat, to stanowiło symbol dyskryminacji i stygmatyzacji osób homoseksualnych. Zniesienie go sprawia, że singapurscy homoseksualiści przestają być uznawani za przestępców w oczach prawa jedynie z uwagi na swoją orientację seksualną. Nie jest to wprawdzie koniec dyskryminacji, jednak może stanowić punkt zwrotny o dużym znaczeniu w walce z nierównościami społecznymi względem środowiska LGBT w Singapurze (Sim).

Podsumowanie

Singapur, tak jak każde inne państwo, zмага się z wieloma problemami społecznymi. Silny aparat władzy, stosując niektóre autorytarne praktyki, takie jak np. cenzura, stara się kontrolować społeczeństwo. Co więcej, ze względu na zróżnicowanie kulturowe oraz etniczne, występujące tam problemy w znacznej mierze zorientowane są na relacje społeczne i dotyczą koegzystowania oraz wzajemnej tolerancji.

Wśród społeczeństwa singapurskiego w dalszym ciągu panuje pewien stereotypowy sposób postrzegania osób ze środowiska LGBT, zarówno system prawny, jak i sam rząd nie są zbyt przychylnie mniejszościom seksualnym. Jedną z przyczyn takiego stanu rzeczy są zapisy prawne, które weszły w życie jeszcze za panowania Imperium Brytyjskiego w azjatyckich koloniach. Na przestrzeni ostatnich lat sytuacja w państwie ulega jednak nieznacznym zmianom, które mogą zwiastować polepszenie się sytuacji społeczności nieheteronormatywnej. Działania aktywistów mające na celu ocieplenie wizerunku mniejszości seksualnych, prowadzone zgodnie z singapurską mentalnością, przynoszą pozytywne skutki. Doprowadziły one przede wszystkim do zniesienia jednego z najbardziej krzywdzących praw względem mniejszości seksualnych, czyli ustępu 377A kodeksu karnego Singapuru. Słowa i postępowanie samego premiera również wskazują na polepszenie się zarówno wizerunku, jak i stosunku społeczeństwa względem społeczności LGBT. Jednocześnie wskazuje to na dokonującą się powoli zmianę, wzrost tolerancji, która jest podstawą poprawnego funkcjonowania w kraju tak różnorodnym pod względem narodowościowym i etnicznym, jak Singapur. Jest to jednak proces długotrwały i z pewnością wymaga wciąż wiele pracy, a sytuacja prawdopodobnie będzie ulegać zmianom ostrożnie i powoli, zgodnie z polityką prowadzoną przez rząd oraz wartościami wyznawanymi przez społeczeństwo.

Podsumowując, po dokładniejszym omówieniu sytuacji mniejszości seksualnych, można stwierdzić, że mimo sukcesu gospodarczego, który sprawił, że Singapur stał się najnowocześniejszym państwem Azji Południowo-Wschodniej, które nie musi walczyć z bezrobociem, przestępczością czy dużą emisją zanieczyszczeń, nadal wymagana jest interwencja rządu w niektórych kwestiach. Państwo, które dobrobytem obywateli wyróżnia się na tle zarówno państw azjatyckich, jak i zachodnich, nadal mierzy się z problemem alienacji, wynikającym zarówno z pogłębiających się dysproporcji zarobkowych, jak i prób odciążenia się części społeczeństwa od mniejszości seksualnych oraz etnicznych. Rząd Singapuru powinien skupić się na zmniejszaniu podziałów w społeczeństwie, by sprawić, żeby w rozwiniętym i z pozoru nowoczesnym państwie wszystkim obywatelom żyło się tak samo dobrze.

Bibliografia

- „2020 World Press Freedom Index”. Reporters Without Borders 2020. Web. 26.05.2021. <https://rsf.org/en/ranking/2020>
- Aravindan, A. „Singapore Warns U.S. Embassy over Webinar with LGBT Group”. *Reuters* 19.05.2021. Web. 26.07.2021. <https://www.reuters.com/world/asia-pacific/singapore-warns-us-embassy-over-webinar-with-lgbt-group-2021-05-19/>
- Chan, R. „Sections 377 and 377A of the Penal Code – Impact on AIDS Prevention and Control”. *The Act* 34 (2007).

- Elangovan, N. „New Legislation Protects LGBTQ Community from Religiously Motivated Violence, But Law is ‘Same for All’”. *Today* 15.10.2019. Web. 26.06.2021. <https://www.todayonline.com/singapore/new-legislation-protects-lgbtq-community-religiously-motivated-violence-law-same-all>
- Evans, D.B., Lauer, J.A., Murray, Ch.J.L., Tandon, A. „Measuring Overall Health System Performance for 191 Countries”. World Health Organization 2021. Web. 16.03.2021. <https://www.who.int/healthinfo/paper30.pdf>
- „Gini Coefficient after Taxes in Singapore from 2011 to 2020”. *Statista*. Web. 26.05.2021. <https://www.statista.com/statistics/951976/singapore-gini-coefficient-after-tax/>
- Ho, K. „Singaporeans Split on Same-sex Civil Partnerships”. *YouGov* 18.02.2019. Web. 01.01.2023. <https://sg.yougov.com/en-sg/news/2019/02/18/singaporeans-split-same-sex-civil-partnerships/>
- „Human Development Index (HDI) by Country 2023”. *World Population Review* 2023. Web. 01.01.2023. <https://worldpopulationreview.com/country-rankings/hdi-by-country/>
- „Human Development Index (HDI)”. United Nations Development Programme Human Development Reports. Web. 26.05.2021. <https://hdr.undp.org/sites/default/files/Country-Profiles/SGP.pdf>
- Jelonek, A.W. *W stronę liberalnej demokracji. Szkice z antropologii politycznej Azji Południowo-Wschodniej*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar, 2002.
- Johnson, C. „Singapore: Challenge to Law on Homosexuality Permitted”. Library of Congress 27.08.2012. Web 01.01.2023. <https://www.loc.gov/item/global-legal-monitor/2012-08-27/singapore-challenge-to-law-on-homosexuality-permitted/>
- Lee, D. „CONVERSION THERAPY BANS Enshrining a Contested View of Human Nature in Law”. *Singapore Academy of Law Journal* 33.483 (2021), 11.03.2021. Web. 26.05.2021. <https://journalonline.academypublishing.org.sg/Journals/Singapore-Academy-of-Law-Journal/Current-Issue/ctl/eFirstSALPDFJournalView/mid/494/ArticleId/1616/Citation/JournalsOnlinePDF>
- Lee, K.Y. „Singapore: LGBTQ Organizers Persist Despite Government restrictions”. *People’s World* 22.05.2017. Web. 26.08.2021. <https://www.peoplesworld.org/article/singapore-lgbtq-organizers-persist-despite-government-restrictions/>
- Lin, Ch. „Singapore Will Decriminalize Sex Between Men, Prime Minister Says”. *Reuters* 22.08.2022. Web. 01.01.2023. <https://www.reuters.com/world/asia-pacific/singapore-will-decriminalise-sex-between-men-pm-2022-08-21/>
- Mokhtar, F. „The Big Read: With a House Still Divided over 377A, Time to Seek a Common Ground”. *Today Online* 15.08.2018. Web. 26.10.2021. <https://www.todayonline.com/big-read/big-read-house-still-divided-over-377a-time-seek-common-ground>
- Oi, M. „Is Singapore’s Stance on Homosexuality Changing?”. *BBC News* 23.04.2013. Web. 26.10.2021. <https://www.bbc.com/news/world-asia-22088852>
- Penal Code 1871, section 377A, Singapore. Web. 01.01.2023. <https://sso.agc.gov.sg/Act/PC1871?ViewType=Advance&Phrase=377A&WiAl=1&ProvIds=P416-#pr376A->

- Phillips, R. „'And I Am Also Gay': Illiberal Pragmatics, Neoliberal Homonormativity and LGBT Activism in Singapore”. *Anthropologica* 56.1 (2014): 45–54.
- Roth, K. „Singapore Events of 2020”. Human Rights Watch 16.04.2020. Web. 16.03.2021. <https://www.hrw.org/world-report/2021/country-chapters/singapore>
- Sim, D. „Singapore to Scrap Anti-Gay Sex Law, Amend Constitution to Prevent Marriage Equality”. *South China Morning Post* 21.08.2022. Web. 01.01.2023. https://www.scmp.com/week-asia/politics/article/3189671/singapore-scrap-anti-gay-sex-law-amend-constitution-ban-marriage?utm_source=googlenewsstand_web&utm_medium=referral&utm_content=20220821&utm_campaign=off_platform
- „Singapore Gay Sex Ban: Court Rejects Appeals to Overturn Law”. *BBC News* 30.03.2020. Web. 26.05.2021. <https://www.bbc.com/news/world-asia-52098362>
- „Singapore GDP”. Trading Economics. Web. 16.03.2021. <https://tradingeconomics.com/singapore/gdp>
- „Singapore. Human Development Indicators”. United Nations Development Programme Human Development Reports. Web. 26.05.2021. <http://hdr.undp.org/en/countries/profiles/SGP#>
- „Singapore Reforms Sex Laws – But not for Homosexuals”. *The Guardian* 24.10.2007. Web. 01.01.2023. <https://www.theguardian.com/world/2007/oct/24/gayrights.uk>
- „Singapur. Sąd Najwyższy podtrzymuje zakaz kontaktów homoseksualnych”. *QUEER* 31.03.2020. Web. 26.05.2021. <https://queer.pl/news/204228/singapur-sad-najwyzszy-zakaz-kontaktow-homoseksualnych>
- Tan Eng Hon v. Attorney-General* 2012. Singapore Law.org. SGCA 45. Web. 01.01.2023. <http://www.singaporelaw.sg/sglaw/laws-of-singapore/case-law/free-law/court-of-appeal-judgments/14979-tan-eng-hong-v-attorney-general-2012-sgca-45>
- Tan, S. „Being Gay (Lesbian or Transgender) in Singapore”. HURIGHTS OSA-KA 2011. Web. 26.05.2021. <https://www.hurights.or.jp/archives/focus/section2/2011/09/being-gay-lesbian-or-transgender-in-singapore.html#n11>
- Tjin Thum, P. „The 28 Most Important Issues Facing Singapore”. *New Naratif* 04.09.2019. Web. 26.05.2021. <https://newnaratif.com/research/the-28-most-important-issues-facing-singapore/>
- Wong, T. „377: The British Colonial Law that Left an Anti-LGBTQ Legacy in Asia”. *BBC News* 29.06.2021. Web. 26.05.2021. <https://www.bbc.com/news/world-asia-57606847>
- World Bank. Web. 26.05.2021. <https://www.worldbank.org/en/home>
- Yan, H.G. „Parliament Repeals Section 377A, Endorses Amendments Protecting Definition of Marriage”. *The Strait Times* 29.11.2022. Web. 01.01.2023. <https://www.straitstimes.com/singapore/politics/parliament-repeals-section-377a-endorses-amendments-protecting-marriage-definition>

Jakub Burski, Karolina Czapla

Yuen-C, T. „NDR 2022: Govt Will Repeal Section 377A, But Also Amend Constitution to Protect Marriage from Legal Challenges”. *The Straits Times* 22.08.2022. Web. 01.01.2023. <https://www.straitstimes.com/singapore/politics/ndr-2022-govt-will-repeal-section-377a-decriminalise-sex-between-men>

Yuen-C, T. „Support for Section 377A Drops as Attitudes Toward Same-Sex Relationship Shift, Survey Finds”. *The Straits Times* 16.06.2022. Web. 01.01.2023. <https://www.straitstimes.com/singapore/politics/support-for-section-377a-drops-as-attitudes-to-same-sex-relationships-shift-survey-finds>

Jakub Burski, Karolina Czapla – studenci kierunku Studia azjatyckie na Wydziale Studiów Międzynarodowych i Politologicznych Uniwersytetu Łódzkiego.

Udział kobiet w protestach przeciwko juncie wojskowej w Mjanmie w 2021 roku

Klaudia Lipińska

 <https://orcid.org/0000-0003-0566-0051>

Uniwersytet Łódzki

Wydział Studiów Międzynarodowych i Politologicznych

e-mail: 238781@stud.usz.edu.pl

Abstrakt

Artykuł ma na celu przybliżenie wydarzeń związanych z zamachem stanu w Mjanmie w 2021 roku oraz ukazanie roli kobiet uczestniczących w protestach przeciwko temu przewrotowi. Państwo birmańskie od momentu wyzwolenia się spod jarzma władzy kolonialnej i uzyskania niepodległości boryka się z wieloma problemami. Jednym z nich jest ciągła aktywność junty wojskowej w polityce kraju. Junta rządziła państwem nieprzerwanie od roku 1962 do 2011, kiedy to władzę przejęła partia demokratyczna i ustanowiono cywilnego przywódcę. Czas demokracji nie potrwał jednak długo, ponieważ 1 lutego 2021 roku junta dokonała zamachu stanu i ponownie przejęła władzę. Spotkało się to z niezadowoleniem obywateli, którzy zaczęli organizować prodemokratyczne protesty i stawiać opór reżimowi. Jedną z czołowych grup były kobiety. Stanowiły ponad połowę protestujących i często były liderkami marszów protestacyjnych. Ich wysoka aktywność w protestach wynikała nie tylko z chęci obalenia junty, ale także z potrzeby walki o prawa równościowe w patriarchalnym społeczeństwie.

Słowa kluczowe: Mjanma/Birma, zamach stanu, protesty, kobiety, demokracja

Women's Participation in Protests Against the Military Junta in Myanmar in 2021

Abstract

The article aims to present the events related to the coup d'état in Myanmar in 2021 and the role of women participating in the protests against this coup. The Burmese state has been struggling with many problems since its independence from the colonial rule. One of them is the continued activity of the military junta in the country's politics. The junta ruled the country continuously from 1962 to 2011, when a democratic party took power and a civilian leader was appointed. However, the time of democracy did not last long, because on February 1, 2021, the junta staged a coup d'état and took power again. This met with discontent among the citizens, who began organizing pro-democracy protests and resisting the regime. One of the leading groups of protesters were women. They accounted for more than half of the protesters and were often the leaders of protest marches. Their high activity in protests results not only from the desire to overthrow the junta, but also from the need to fight for equality rights in a patriarchal country.

Keywords: Myanmar/Burma, coup d'état, protests, women, democracy

Pojęcie zamachu stanu

Zamach stanu jest nielegalną formą przejęcia władzy w państwie, ponieważ odbywa się z użyciem siły. Dla wielu graczy politycznych w Azji stanowi przydatne narzędzie do przejmowania władzy oraz kontrolowania obywateli. Zamachowi stanu nierozzerwalnie można przypisać takie przymiotniki, jak: gwałtowny, nagły, nieoczekiwany, raptowny. Grupa dokonująca zamachu stanu prowadzi szybkie działania w określonym politycznym celu, jakim jest zmiana porządku funkcjonującego w państwie. Według politologa Marka Bankowicza słowo „zamach” oznacza „targnięcie się, porwanie się na coś lub kogoś”. Zgodnie z tą definicją zamach stanu to dopuszczenie się agresji w celu przejęcia władzy w państwie. Grupa przeprowadzająca zamach stanu w państwie chce w drastyczny sposób zmienić jego ustrój, aby wprowadzić własny porządek polityczny. Najczęściej są to osoby w jakiś sposób powiązane z aktualną władzą, które z powodu swojego niezadowolenia podejmują decyzję o przejęciu władzy. Jest to więc wyraz frustracji konkretnej, mniejszej grupy

ludzi, a nie decyzja większości społeczeństwa. Stąd często tego typu działania spotykają się ze złością oraz protestem ze strony obywateli (Bankowicz 9, 20–23). Paweł Szmidt w swoim opracowaniu dotyczącym przyczyn powtarzalności zamachów stanu w okresie powojennym przytacza następujące liczby: od zakończenia II wojny światowej do końca 2016 roku miało miejsce 459 prób zamachu stanu, w tym 251 zakończonych powodzeniem (Szmidt 107). Większość zamachów stanu dotyczyła krajów Azji, Ameryki Łacińskiej i Afryki. Niniejszy artykuł prezentuje specyficzną sytuację Mjanmy. W oparciu o badania przeprowadzone w Mjanmie przez Grzegorza Torzeckiego można stwierdzić, że jedną z ważniejszych przyczyn licznych walk wewnętrznych, buntów i represji jest brak dobrego przywódcy (Torzecki 14). Ten wątek zostanie poruszony w prezentowanym artykule. Głównym kontekstem rozważań będzie jednak udział kobiet w protestach przeciw juncie wojskowej, która w 2021 roku przejęła nielegalnie władzę w tym państwie.

Historia rządów junty wojskowej w nowożytnej Mjanmie

Przez wiele lat Mjanma pozostawała pod panowaniem kolonialnym Wielkiej Brytanii, niepodległość uzyskała 4 stycznia 1948 roku. Po wyzwoleniu się spod panowania Brytyjczyków w Mjanmie doszło do eskalacji napięć i konfliktów między ludnością birmańską a mniejszościami etnicznymi, które stanowią ponad 30% populacji i zamieszkują pogranicza kraju oraz tereny górskie (Lubina 40). Siłą napędową, która pozwoliła Birmańczykom na odzyskanie niepodległości, był nacjonalizm birmański. Dał on Birmańczykom szansę na zbudowanie własnego, niezależnego od mocarstwa kolonialnego państwa, ale także stał się kością niezgody między ludnością birmańską a mniejszościami, które czuły się zagrożone w nowej rzeczywistości i pragnęły większej autonomii. Nacjonałiści birmańscy za swój priorytetowy cel uznali odzyskanie niepodległości, bez udziału mniejszości etnicznych i nie bacząc na ich aspiracje, związane np. z autonomią czy większymi prawami. Niektóre mniejszości etniczne domagały się nadania konkretnych praw i przywilejów, a inne (jak mniejszość kareńska) pełnej autonomii. Walki wewnętrzne, przemoc oraz powojenny chaos stały się podwalinami konfliktu między obiema grupami (Lubina 99).

Okres od utworzenia nowożytnego, niepodległego państwa w 1948 roku, trwający do roku 1962, określany jest mianem „dekady demokratycznej”. Przypomnieć należy, że birmański dyplomata U Thant został nawet w 1962 roku jednogłośnie wybrany Sekretarzem Generalnym ONZ, co było wielkim wyróżnieniem. Ten pierwszy okres charakteryzował się gospodarczym rozwojem oraz wzmocnieniem pozycji państwa na arenie międzynarodowej w duchu „neutralności oraz niezangażowania”. Jednakże postępująca wojna domowa między separatystami (będącymi

w większości przedstawicielami mniejszości narodowych zamieszkujących teren państwa birmańskiego) oraz komunistami (wspieranymi przez ZSRR oraz Chiny) destabilizowała sytuację. Ostatecznie, w 1962 roku junta wojskowa przeprowadziła zamach stanu, a władzę w kraju przejął generał Ne Win (Lubina 46–47).

Okres panowania junty wojskowej (lata 1962–2011) charakteryzował się zamknięciem kraju na jakiegokolwiek wpływy zewnętrzne, zerwaniem współpracy nawet z państwami regionu. Nastąpiła wyraźna zmiana reżimu demokratycznego na reżim autorytarny. Wojsko wprowadziło wiele zakazów, chcąc odizolować obywateli od wpływów państw zachodnich. Spośród szeregu działań autorytarnych junty należy wskazać ograniczenie wolności prasy i mediów, a także zakaz wjazdu do kraju obcokrajowcom oraz pełne znacjonalizowanie wielu gałęzi gospodarki. Junta promowała nacjonalizm birmański, cenzurując treści medialne w językach mniejszości narodowych i wykluczając z obiegu pojęcie „mniejszości etnicznych” na rzecz takich pojęć jak „różnorodność kulturowa”, co miało za zadanie osłabiać tożsamość mniejszości (Lubina 151–153).

Panowanie junty wiązało się również z represjami, torturami, a także masowymi aresztowaniami, nawet za najbardziej błahе przewinienia. Władza kontrolowała każdy aspekt życia obywateli, co wiązało się z ich rosnącym niezadowoleniem i frustracją. Junta regularnie łamała prawa człowieka, o co była wielokrotnie oskarżana na arenie międzynarodowej. Decyzja o izolacji kraju oraz upaństwowieniu gospodarki spowodowała, że Mjanma została określona przez ONZ mianem „państwa najmniej rozwiniętego na świecie”. Dramatyczna sytuacja ekonomiczna sprawiła, że w kraju rozpoczęły się protesty różnych grup społecznych. Szczególnie zaangażowani w nie byli studenci oraz mnisi buddyjscy. Protesty, z różną częstotliwością, trwały od początku lat 80. do końca pierwszej dekady XXI wieku. Ostatecznie w 2010 roku odbyły się pierwsze wybory powszechne, w których zwyciężyła rządowa Unia Solidarności i Rozwoju. Zaczęto wprowadzać pierwsze reformy, a wstąpienie do ASEAN w roku 1997 zwiastowało nawiązanie współpracy z regionem. W marcu 2016 roku wybrano pierwszego cywilnego prezydenta od czasów przejścia władzy przez juntę wojskową – Htin Kyawa, a wcześniej represjonowana Aung San Suu Ky została premierem (Bejrowski).

Zamach stanu w 2021 roku

Władza demokratyczna nie utrzymała się w kraju długo, ponieważ 1 lutego 2021 roku junta wojskowa ponownie dokonała zamachu stanu i po raz kolejny z sukcesem przejęła władzę w państwie. Wojsko Mjanmy, określane mianem Tatmadaw, dokonało zamachu we wczesnych godzinach rannych, w poniedziałek, stąd przerwót nazywany jest również „Poniedziałkiem generałów” (Mjanma: zamach stanu).

W wyborach w 2020 roku rządząca partia Narodowa Liga na rzecz Demokracji (NLD) uzyskała 83% głosów. Wynik niemal natychmiastowo został podważony

przez armię i popierającą ją partię – Unię Solidarności i Rozwoju. Wojsko głośno i z niezadowoleniem komentowało rezultat wyborów, wskazując na ich sfałszowanie oraz konieczność przejęcia władzy w państwie i zaprowadzenia porządku. Swoje groźby junta wprowadziła w życie podczas inauguracyjnego posiedzenia nowo wybranego parlamentu, kiedy aresztowała około trzydziestu cywilnych polityków, a także liderkę państwa Aung San Suu Ky (Łomanowski).

Sytuacja kobiet w Mjanmie

Mjanma jest państwem patriarchalnym, z określonym podziałem ról ze względu na płeć. Od kobiet oczekuje się, że zgodnie z tradycyjnymi wartościami będą zajmować się domem, dziećmi oraz osobami starszymi. Do mężczyzny należy ochrona domostwa oraz przewodniczenie rodzinie czy innym grupom społecznym. Kobiety powinny być opiekunkami domowego ogniska i dbać o jego dobrostan oraz schludny wygląd (Gender inequality in Myanmar).

Pomimo że kobiety aktywnie uczestniczyły w walce z kolonialnym reżimem, to jednak wciąż pozostawały pod kontrolą mężczyzn i nie mogły same podejmować niezależnych decyzji. Po odzyskaniu niepodległości ich sytuacja też nie uległa znaczącej poprawie. Po pierwszym zamachu stanu w 1962 roku junta wojskowa pozbawiła praw własnościowych kobiety, które poślubiły niebirmańskich mężczyzn. Junta promowała nacjonalizm oraz prowadziła działania mające wzmacniać tradycyjne role płciowe, pozbawiając kobiety możliwości zrzeszania się w grupy reprezentujące ich interesy. Sytuacja uległa zmianie po 2011 roku, kiedy władza trafiła do rąk partii demokratycznych i ustanowiono rząd cywilny. Wtedy państwo ponownie otworzyło się na resztę świata, a do kraju zaczęły docierać idee feministyczne, równościowe oraz te dotyczące praw człowieka (Byrd).

W czasach kolonialnych władze brytyjskie wprowadziły koedukacyjne świeckie szkolnictwo, do którego dostęp uzyskały po raz pierwszy również dziewczęta. Jednakże po odzyskaniu niepodległości i przejściu władzy przez juntę wojskową w 1962 roku nastąpił gwałtowny spadek poziomu edukacji w kraju. Junta ograniczyła też dziewczętom dostęp do edukacji i zostały one niemal całkowicie pozbawione możliwości kształcenia. W latach 2008–2013 władze zaczęły wdrażać proces reform edukacyjnych i liczba dziewcząt w szkole znacznie się zwiększyła. Obecnie ponad 97% dziewcząt rozpoczyna edukację w szkole podstawowej, ale kończy ją 69% (Crisp, Clementi). Ta różnica procentowa wynika najczęściej z braku środków na pokrycie przez rodziców wydatków związanych ze szkołą, utrudnionego dostępu do edukacji dla przedstawicielek mniejszości etnicznych lub odległego miejsca zamieszkania (np. w trudno dostępnych pograniczach kraju bądź terenach górskich) (Wolford).

Już na etapie edukacji wczesnoszkolnej dzieci są uczone identyfikować zachowania tradycyjnie przypisane do konkretnej płci. W podręcznikach ilustracje

z wizerunkiem kobiet są przedstawiane obok takich słów jak „gotować” czy „sprzątać”, a aktywności określane przez społeczeństwo jako męskie (jak rolnictwo czy sport) są przedstawiane z udziałem mężczyzn. Ma to na celu nauczyć dzieci kojarzyć konkretne słowa oraz aktywności z odpowiednią płcią. Ideę promowania określonych ról płciowych utrwalają również birmańscy nauczyciele, którzy zachęcają dzieci do prac w konkretnych branżach i obszarach gospodarki. I tak chłopcy są zachęceni do pracy jako politycy czy zarządcy lub kierownicy, zaś na dziewczęta naciska się, aby wybierały zawody tradycyjnie określane jako „kobiece”, np. nauczycielki czy pielęgniarki. Zawody te są niżej opłacane, posiadają mniejszy prestiż i co za tym idzie dają mniejsze możliwości na poprawę własnej sytuacji bytowej (Crisp, Clementi).

Obecnie kobiety stanowią większy procent wśród absolwentów studiów wyższych niż mężczyźni, ale nie przekłada się to na ich zarobki i lepsze perspektywy życiowe. Takich zawodów jak nauczycielka czy pielęgniarka, choć wymagają wyższego wykształcenia, nie darzy się dużym szacunkiem w kraju i są one słabo opłacane. Zawody zdominowane przez mężczyzn, jak rolnictwo czy polityka lub kariera w armii, choć nie wymagają tak dużego nakładu wiedzy, są lepiej opłacane i cieszą się szacunkiem wśród społeczeństwa. Birmańskie kobiety spędzają więcej lat w szkole, ale nie niweluje to przepaści ekonomicznej między nimi a mężczyznami, którzy mają o wiele mniejsze problemy w znalezieniu zatrudnienia od razu po skończeniu edukacji. Sprawia to również, że kobietom więcej czasu zajmuje osiągnięcie samodzielności i niezależności finansowej (Crisp, Clementi). Udział kobiet powyżej 15. roku życia, które są aktywne zawodowo, wynosi 45,6%, zaś mężczyzn 77,5% (World Bank). Na tę niską aktywność zawodową kobiet wpływa przede wszystkim tradycyjny podział ról ze względu na płeć. Kobiety mają większe problemy ze znalezieniem pracy po szkole i uzyskaniem niezależności finansowej, a także są naciskane przez społeczeństwo do realizowania roli żony i matki.

W czasach wojny domowej i napięć między ludnością birmańską a mniejszościami etnicznymi, kobiety stały się ofiarami wojennymi i jednymi z najbardziej poszkodowanych w wyniku konfliktu grup. Wykorzystywano ich słabą pozycję, gwałcono je i odbierano im godność. Kobiety przez większość czasu istnienia nowożytnej Mjanmy były grupą wykluczoną z aktywności politycznych, mogły być tylko biernymi uczestniczkami wydarzeń. Współcześnie, przed przejściem władzy przez juntę, jedynie 13,7% miejsc w parlamencie narodowym było obsadzonych przez kobiety. Stanowiło to i tak znaczny postęp w porównaniu z poprzednimi wyborami, kiedy kobiet w parlamencie było jedynie 6% (Latt i in.). Wciąż jednak jest to niska liczba, pokazująca, że kobiety mają o wiele mniejsze możliwości oddziaływania na sytuację w kraju.

Problemy kobiet i dyskryminacja

Kobiety w Mjanmie borykają się z wieloma problemami. Duża część z nich wynika z patriarchalnego charakteru społeczeństwa oraz wieloletniego sprawowania władzy przez dyktaturę wojskową, z natury rzeczy znajdującą się w rękach mężczyzn. Kobiety napotykały problemy w każdej sferze życia: edukacji, miejscu pracy czy polityce.

W sektorze edukacji ambicje młodych dziewcząt są zazwyczaj tłumione przez nauczycieli, którzy nakłaniają je, aby pracowały w zawodach określanych jako „kobiecie”. Kobiety wychowuje się na matki, żony, opiekunki domu. Panuje powszechne przekonanie, że mężczyźni są bardziej wartościowymi członkami społeczeństwa i dlatego powinni piastować najwyższe funkcje w państwie czy firmie. Kultura birmańska zakłada również wyższość intelektualną mężczyzn nad kobietami. Nauczyciele w szkole mają wyższe wymagania wobec dziewcząt i nawet jeśli osiągną one wyniki takie same lub lepsze od chłopców, są jedynie uważane za „wyjątkowo mądre jak na dziewczyny”, a nie równie inteligentne co ich rówieśnicy płci przeciwnej. Chłopcy często są stawiani na piedestale i okreśłani mianem „naturalnie mądrych i sprytniejszych” (Zin).

Kobiety napotykały wyzwania nie tylko w środowisku akademickim, ale również w miejscu pracy. Według raportu Międzynarodowej Organizacji Pracy, kobiety w Mjanmie są ofiarami przemocy werbalnej oraz fizycznej. Już na etapie procesu rekrutacji, kobiety traktowane są przedmiotowo i zniechęca się je do aktywności zawodowej. Nim kobieta zostanie oficjalnie przyjęta do pracy, musi wykonać test ciężowy, aby pracodawca miał pewność, że opieka nad dziećmi nie będzie jej rozpraszać i stanowić przeszkody w wykonywaniu obowiązków. Potencjalne perspektywy awansu są o wiele mniej prawdopodobne w przypadku kobiet niż mężczyzn. Ze względu na słabe prawo pracy oraz wysoki wskaźnik korupcji możliwość awansu kobiet jest ograniczona (Oo, Belocura). Obie płcie dzielą również różnice w poziomach zarobków. Kobiety zarabiają 29% mniej niż mężczyźni (Hansen, Win).

Dyskryminacja płciowa widoczna jest również w polityce birmańskiej. Jedną trzecią parlamentarzystek przyznała, że padła ofiarą dyskryminacji płciowej i musiała stawiać czoła dodatkowym wyzwaniom, wynikającym jedynie z ich płci. W indywidualnych wywiadach skarżyły się one na odmienne traktowanie niż ich męskich współpracowników, a także przemoc słowną. Często traktowane były bez szacunku, obrażane, a także wykluczane z nieformalnych spotkań (Latt i in.).

Przebieg protestów przeciwko juncie z 2021 roku

W reakcji na zamach stanu z dnia 1 lutego 2021 roku obywatele Mjanmy zorganizowali protesty jako formę buntu przeciwko decyzji junty wojskowej. Junta ogłosiła stan wyjątkowy w kraju, wprowadziła zakaz wszelkich zgromadzeń oraz godzinę

policyjną. Uchwalono również prawo, które umożliwia przeszukanie mienia oraz aresztowania obywateli na 24 godziny bez potrzeby posiadania nakazu sądowego. Junta utrudniła kontakt Birmańczyków ze światem zewnętrznym, zakłócając łączność komórkową oraz internetową. Wiele platform, które zrzeszają obywateli i stanowią dla nich cenne źródło wymiany informacji (takie jak Whatsapp, Facebook czy Twitter), zostało zablokowanych przez rządzących (Kryzys polityczny w Mjanmie). Wszystkie te restrykcje miały za zadanie powstrzymać ludność przed manifestowaniem niezadowolenia z decyzji junty o nielegalnym przejściu władzy. Zakazy nie powstrzymały jednak Birmańczyków przed masowymi protestami oraz zorganizowanymi strajkami generalnymi.

Protesty zostały określone mianem „Wiosennej Rewolucji” i rozpoczęły się krótko po bezpośrednim przejściu władzy przez juntę. Efektem były marsze wielu tysięcy osób, domagających się wypuszczenia liderki kraju i pozostałych niesłusznie aresztowanych polityków, a także oddania władzy z powrotem w ręce partii NLD. Jednym z haseł wiodących protestów było: „Dyktaturo wojskowa, upadnij, upadnij; demokracjo, wygraj, wygraj!”. Ruch nieposłuszeństwa obywatelskiego manifestowany był również przez różne środowiska zawodowe, które odmawiały pracy (m.in. lekarzy czy nauczycieli) oraz przez zakłócanie ciszy nocnej – uderzanie garnkami i innymi przyrządami kuchennymi (Thousands of Myanmar Protesters). Zamach stanu został potępiony na arenie międzynarodowej m.in. przez Unię Europejską, która nałożyła sankcje, bezpośrednio uderzające w generałów wojskowych odpowiedzialnych za przewrót (Mjanma/Birma: UE nakłada sankcje).

W reakcji na protesty wojsko używało brutalnych metod pacyfikacji obywateli. Zgodnie z informacjami Amnesty International junta wykorzystwała przeciwko obywatelom broń używaną na polu bitwy, a nie przeznaczoną do prowadzenia działań policyjnych. Junta korzystała z różnego rodzaju broni wojskowej, w tym chińskich lekkich karabinów maszynowych RPD, karabinów snajperskich MA-S, a także karabinów maszynowych modelu BA-93 i BA-94, które nie są odpowiednie do utrzymywania porządku podczas protestów obywatelskich (Mjanma: zamach stanu: Amnesty International). Armia do pacyfikacji używała również gumowych kul, gazu łzawiącego, amatek wodnych, a także ostrej amunicji. Władze aresztowały ponad 11 tys. obywateli, w tym kobiety, dzieci, dziennikarzy. Aresztowano nie tylko członków partii NLD, ich krewnych, ale także protestujących, aktywistów, a nawet przypadkowych przechodniów. Krewni, którzy mieli możliwość odwiedzin bliskich w areszcie, zauważali u nich ślady agresji fizycznej (Everything You Need to Know about Human Rights in Myanmar, Amnesty International).

Aktywność kobiet w protestach przeciwko juncie wojskowej

Wiodącą grupą, która protestowała przeciwko juncie wojskowej, były kobiety. Szacuje się, że stanowiły około 60% wszystkich protestujących. Zgodnie z Rezolucją Parlamentu Europejskiego z dnia 10 marca 2022 roku od czasu zamachu stanu aresztowanych zostało ponad 11 tys. obywateli, z czego ponad 2 tys. stanowiły kobiety. Parlament UE podkreśla fakt, że Tatmadaw, dokonując aresztowań, obrał kobiety za cel napaści na tle seksualnym i przemocy w celu zastraszania obywaterek. Zgodnie z rezolucją PE, 94 kobiety poniosły śmierć w wyniku działań przeciwko reżimowi (Rezolucja Parlamentu Europejskiego). Jedną z pierwszych ofiar była dwudziestolatka Mya Thwate Thwate Khaing, która została postrzelona 9 lutego podczas protestu w stolicy kraju. Kobieta walczyła o życie po postrzeleniu w głowę, zmarła na skutek urazu w szpitalu. Mya Thwate Thwate Khaing stała się jednym z symboli protestów, a jej wizerunek pojawiał się na wielu transparentach (Ostruszka). Najmłodszą ofiarą protestów była siedmioletnia dziewczynka Khin Myo Chi, która została postrzelona podczas ataku sił bezpieczeństwa na wszystkie domy w jednej z dzielnic miasta birmańskiego (Kostro). Ofiarą reżimu padła również dziewiętnastoletnia Kyal Sin, znana również jako Angel, która została zabita podczas protestu w mieście Manadalay. Nastolatka uczestniczyła w wielu protestach, nie zważając na narastające niebezpieczeństwo. Jej śmierć została udokumentowana na filmie, gdzie słychać, jak krzyczy jedno z ostatnich słów: „Nie uciekniemy!” oraz „Krew nie może być przelana!”. Osoby z bliskiego otoczenia Angel opisały ją jako odważną osobę, która niezwykle troszczyła się o innych. Swoją postawą dała się zauważyć również podczas protestów, wykazała się brawurą, gdy odrzuciła kanister z gazem łzawiącym z powrotem w kierunku atakującej policji i kopnęła rurę z wodą, aby protestujący mogli zmyć gaz łzawiący z oczu („Wszystko będzie dobrze”. Poruszająca historia).

Jednym z wydarzeń pokazujących siłę kobiet protestujących przeciwko juncie był przemarsz przedstawicielek różnych zawodów (lekarek, nauczycielek, studentek itp.) 8 marca, podczas Międzynarodowego Dnia Kobiet. Oprócz transparentów z demokratycznymi hasłami oraz tymi nawołującymi do uwolnienia liderki kraju i innych polityków partii NLD, kobiety miały przy sobie tradycyjne spódnice *longyi*. Spódnice posłużyły im za płótno do transparentów, a także flagi podczas przemarszu oraz sztandary wieszane w oknach domostw. W tym przypadku spódnica *longyi* odegrała szczególną rolę na protestach, ponieważ istnieje przekonanie, że każdy mężczyzna, który przejdzie pod rozwieszoną spódnicą, straci męską moc (Manifestacje mimo represji i godziny policyjnej). Kobiety w ten sposób chciały pokazać Tatmadaw, że będą walczyć o swoje prawa do równości, a także o demokrację i wolność.

Kobiety oprócz spódnic wykorzystują również ręczniki nasączone czerwoną farbą, która ma imitować krew menstruacyjną na zdjęciach generała Min Aung Llainga, głównodowodzącego zamachem stanu. Swoje działania tłumaczą chęcią upokorzenia junty, która, jak większość patriarchalnego społeczeństwa birmańskiego, uważa menstruację za coś brudnego i obrzydliwego (Khan). Należy to więc rozumieć jako wyraz buntu nie tylko przeciwko działaniom samej junty, ale także sprzeciw wobec tradycyjnego podziału ról między kobietami i mężczyznami. Kobiety wiedzą, że ich prawa równościowe są zagrożone w związku z przejściem władzy przez Tatmadaw. Ruchy feministyczne oraz organizacje na rzecz wsparcia kobiet są przekonane, że ich pomysły ustawodawcze nie zostaną zrealizowane przez obecną władzę, a bezpieczeństwo kobiet może być szczególnie zagrożone. Jedną z przełomowych ustaw dotycząca przemocy wobec kobiet, która wymagała ogromnego nakładu środków oraz czasu i zaangażowania, jest według słów May Sabe Phyu z Gender Equality Network „dziś potrzebna bardziej niż kiedykolwiek” (Aquilar, Quadri). Junta atakuje kobiety, w szczególności te mieszkające samotnie, poprzez zastraszanie i stosowanie różnych form przemocy. Władza dokonuje zatrzymań samotnych kobiet, ponieważ są łatwym celem grabieży i stawiają mniejszy opór fizyczny podczas aresztowania. W związku z tym wiele kobiet było niejednokrotnie zmuszonych do przeprowadzek, by zapewnić sobie bezpieczeństwo (Khan). Podczas aresztowań kobiety często padały ofiarą nie tylko przemocy fizycznej, seksualnej, ale także słownej. Kiedy okazało się, że jedna z aresztowanych kobiet jest lesbijką, policjanci najpierw kpili z niej słownie, a później brutalnie ją pobili, w efekcie łamiąc jej ręce i nogi (Kuehnast, Sagun).

Mimo brutalizacji działań ze strony Tatmadaw, kobiety nie ustają w walce z reżimem i aktywnie protestują przeciwko władzy. Wiele kobiet ze stowarzyszeń feministycznych, w tym z parasolowej organizacji Unii Kobiet Birmańskich, zrzeszającej grupy na rzecz równości kobiet, uczestniczy bądź przewodzi protestom. W związku z dużą aktywnością kobiet w protestach przeciwko juncie, pojawił się globalny ruch feministyczny o nazwie „Sisters2Sisters”, który domaga się uwolnienia liderki kraju oraz zakończenia przemocy wobec birmańskich kobiet. Za jego pośrednictwem ponad 80 organizacji społeczeństwa obywatelskiego wspiera demokratyczną walkę obywaterek Mjanmy (Aye).

Zamach stanu wyzwolił w kobietach determinację do walki nie tylko o demokrację, ale także o aktywne jej współtworzenie. Aby walczyć z reżimem, kobiety założyły pierwszą całkowicie kobiecą grupę militarną „Wojowniczkki Myaung”, która wspólnie z innymi grupami stawia opór juncie wojskowej. Powodem założenia grupy, oprócz buntu przeciwko Tatmadaw i chęci zapewnienia ochrony innym obywateli, była potrzeba kobiet do zaznaczenia własnej niezależności. Członkinie liczą, że aktywna walka pomoże im w przyszłości stać się częścią grupy budującej nowy porządek w państwie. Chcą pokazać, że kobiety potrafią stawiać opór mężczyznom, są im równe i zasługują na możliwość decydowania o przyszłych losach

kraju. Walczą również po to, aby wyrazić swój sprzeciw wobec tradycyjnemu pojmowaniu ról płciowych. Kobiety działają wspólnie z innymi grupami militarnymi, określanymi mianem Siły Obrony Ludowej, a jednym z ich działań było podpalenie komisariatu policji¹.

Zakończenie

Historia państwa birmańskiego jest naznaczona krwawymi rządami junty wojskowej. Przez wiele lat społeczeństwo walczyło o demokrację, a jednak nawet wówczas, gdy te cele się ziszczyły, czas trwania legalnie wybranych władz nie był długi. W 2021 roku junta ponownie przejęła władzę, atakując niewinnych obywateli i aresztując czołowych polityków w kraju. Obywatele nie pozostali jednak obojętni na to działanie i rozpoczęli protesty przeciwko Tatmadaw. Jedną z sił napędowych protestów stały się birmańskie kobiety. Odważnie walczą one z reżimem, równocześnie promując postulaty dotyczące równości płci. Ich liczebność na protestach oraz zaangażowanie wynika z chęci zapewniania bezpieczeństwa pozostałym obywatelom, odzyskania demokracji oraz realizacji wizji nowej przyszłości, w której kobiety będą szanowanymi obywatelkami, aktywnie uczestniczącymi w podejmowaniu decyzji o losach kraju. Rola kobiet w protestach jest ogromna, ponieważ aktywizują one pozostałych obywateli, a często także stoją na czele marszów protestacyjnych jako liderki. Bez ich zaangażowania być może skala protestów nie byłaby tak duża, a czas trwania również dość krótki. Kobiety, mimo opresji reżimu, aresztowań oraz przemocy ze strony władz, nie ustają w działaniach na rzecz przywrócenia demokracji.

Bibliografia

- Aquilar, M., Quadrini, M. „Nie zatrzymacie nas! Kobiety stoją na czele protestów w Birmie”. *Krytyka Polityczna* 2021. Web. 07.12.2022. <https://krytykapolityczna.pl/swiat/birma-zamach-wojskowy-protest-kobiety/>
- Aye, M. „Myanmar’s Women Are Fighting for a New Future After a Long History of Military Oppression”. *Time* 2021. Web. 07.12.2022. <https://time.com/6052954/myanmar-women-military/>
- Bankowicz, M. *Zamach stanu. Studium teoretyczne*. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 2009.
- Bejrowski, P. „Birna (Mjanma) na przełomie XX i XXI wieku: Zbrodnia i rewolucja”. *HistMag.org* 2019. Web. 01.12.2022. <https://histmag.org/Birma-Mjanma-na-przełomie-XX-i-XXI-wieku-zbrodnia-i-rewolucja-18466>

¹ N.N. Lusan, E. Fishbein. *‘We are Warriors’: Women Join Fight against Military in Myanmar* 2021. <https://www.aljazeera.com/news/2021/11/16/we-are-warriors-women-join-fight-against-military-in-myanmar> [dostęp: 07.12.2022].

- Byrd, M.W. „Women on the Front Lines in Myanmar’s Fight for Democracy”. *Journal of Indo-Pacific Affairs* 2021. Web. 01.12.2022. <https://www.airuniversity.af.edu/JIPA/Display/Article/2747495/women-on-the-front-lines-in-myanmars-fight-for-democracy/>
- Crisp, R., Clementi, A. „Reality or Rhetoric: Understanding Gender Inequality and Education in Myanmar”. Australian Institute of International Affairs 2020. Web. 01.12.2022. <https://www.internationalaffairs.org.au/australianoutlook/reality-or-rhetoric-understanding-gender-inequality-and-education-in-myanmar/>
- „Everything You Need to Know about Human Rights in Myanmar”. Amnesty International. Web. 05.12.2022. <https://www.amnesty.org/en/location/asia-and-the-pacific/south-east-asia-and-the-pacific/myanmar/report-myanmar/>
- „Gender Inequality in Myanmar”. Alliance for Gender Inclusion in the Peace Process. Web. 01.12.2022. <https://www.agipp.org/en/gender-inequality-myanmar/>
- Hansen, H., Rand, J., Win, N.W. „The Gender Wage Gap in Myanmar: Adding Insult to Injury?”. *Journal of Asian Economics* 81 (2022): 1–21. <https://doi.org/10.1016/j.asieco.2022.101511>
- Khan, U. „The Women of Myanmar: ‘Our Place is in the Revolution’”. *Al Jazeera* 2021. Web. 07.12.2022. <https://www.aljazeera.com/features/2021/4/25/women-of-myanmar-stand-resilient-against-the-military-coup/>
- Kostro, H. „7-letka najmłodszą ofiarą protestów w Mjanmie”. *National Geographic*. Web. 07.12.2022. <https://www.national-geographic.pl/artykul/7-latka-najmlodsza-ofiara-protestow-w-mjanmie/>
- Kryzys polityczny w Mjanmie. Komunikat ze strony gov.pl 2021. Web. 05.12.2022. <https://www.gov.pl/web/tajlandia/kryzys-polityczny-w-mjanmie/>
- Kuehnast, K., Sagun, G. „Myanmar’s Ongoing War Against Women”. The United States Institute of Peace 2021. Web. 07.12.2022. <https://www.usip.org/publications/2021/11/myanmars-ongoing-war-against-women/>
- Latt, S.S.S., Ninh, K.N.B., Myint, M.K.K., Lee, S. „Women’s Political Participation in Myanmar. Experiences of Women Parliamentarians 2011–2016”. The Asia Foundation 2017. Web. 01.12.2022. <https://asiafoundation.org/publication/womens-political-participation-myanmar-experiences-women-parliamentarians-2011-2016/>
- Lubina, M. *Birma: centrum kontra peryferie*. Kraków: Krakowska Oficyna Naukowa Tekst, 2014.
- Lusan, N.N., Fishbein, E. „‘We Are Warriors’: Women Join Fight against Military in Myanmar”. *Al Jazeera* 2021. Web. 07.12.2022. <https://www.aljazeera.com/news/2021/11/16/we-are-warriors-women-join-fight-against-military-in-myanmar/>
- Łomanowski, A. „Zamach stanu w Birmie. Historia zatoczyła koło”. *Polityka* 2021. Web. 01.12.2022. <https://www.rp.pl/polityka/art298141-zamach-stanu-w-birmie-historia-zatoczyla-kolo/>

- „Manifestacje mimo represji i godziny policyjnej. Kobiety na pierwszej linii protestów przeciwko juncie”. *Tvn24.pl* 2021. Web. 07.12.2022. <https://tvn24.pl/swiat/mjanma-dawniej-birma-manifestacje-mimo-represji-i-godziny-policyjnej-kobiety-na-pierwszej-linii-protestow-5038648/>
- „Mjanma: Zamach stanu, protesty i brutalna reakcja wojska”. Amnesty International 2021. Web. 01.12.2022. <https://amnesty.org.pl/mjanma-zamach-stanu-protesty-i-brutalna-reakcja-wojska/>
- Oo, M.M., Belocura, A.N. „Women in Workplace: Challenges & Discrimination in 21st Century – Myanmar & Philippines”. *Change Magazine* 2021. Web. 01.12.2022. <http://www.changemag-diinsider.com/blog/women-in-workplace-challenges-discrimination-in-21st-century-myanmar/>
- Ostruszka, Ł. „Pierwsza ofiara przewrotu w Mjanmie. To młoda kobieta postrzelona przez policję”. *Wyborcza.pl* 2021. Web. 07.12.2022. <https://wyborcza.pl/7,75399,26808302,pierwsza-ofiara-przewrotu-w-mjanmie-to-mloda-kobieta-postrzelona.html/>
- Shmidt, P. „Koncepcje tłumaczące występowanie i powtarzalność zamachów stanu”. *Przegląd Geopolityczny* 22 (2017): 107–116.
- „Thousands of Myanmar Protesters in Standoff with Police in Yangon”. *Al Jazeera* 2021. Web. 05.12.2022. <https://www.aljazeera.com/news/2021/2/6/thousands-of-myanmar-protesters-face-off-with-police-in-yangon/>
- Torzecki, G. *Królowie i generałowie*. Warszawa: Wydawnictwo Albatros, 2009.
- Wolford, M. „Top 10 Facts about Girl’s Education in Myanmar”. The Borgen Project 2018. Web. 01.12.2022. <https://borgenproject.org/top-10-facts-about-girls-education-in-myanmar/>
- „Wszystko będzie dobrze. Poruszająca historia zabitej nastolatki”. Web. 07.12.2022. <https://podroze.onet.pl/aktualnosci/angel-kyal-sin-zabita-w-protestach-przeciwko-zamachu-stany-w-mjanmie-birma/4rtd15j/>
- Zin, P.P.K. „Glass Ceiling in Myanmar. Growing up in Sexist Culture”. Web. 01.12.2022. <https://drzinph.com/growing-up-in-a-sexist-culture/>

Klaudia Lipińska – studentka kierunku Studia azjatyckie na Wydziale Studiów Międzynarodowych i Politologicznych Uniwersytetu Łódzkiego.

Wielokulturowość a jedność narodowa – problemy społeczne w Malezji na przełomie XX i XXI wieku

Edyta Maślak

 <https://orcid.org/0000-0002-4689-8755>

Uniwersytet Łódzki

Wydział Studiów Międzynarodowych i Politologicznych

e-mail: edyta.maslak@edu.uni.lodz.pl

Justyna Popławska

 <https://orcid.org/0000-0002-8278-5977>

Uniwersytet Łódzki

Wydział Studiów Międzynarodowych i Politologicznych

e-mail: justyna.poplawska2@edu.uni.lodz.pl

Abstrakt

Malezja to zróżnicowany kulturowo i etnicznie kraj w Azji Południowo-Wschodniej. Celem niniejszego artykułu jest zbadanie przyczyn oraz wpływu braku spójności i integralności społeczeństwa Malezji na możliwości rozwoju tego kraju, a także sprawdzenie, czy tamtejszy rząd stara się zapobiegać podziałom społecznym. Przedstawiono również podstawowe informacje dotyczące Malezji oraz dokonano analizy wskaźników istotnych w ocenie rozwoju społecznego tego kraju. Na tym tle zaprezentowano

wybrane problemy społeczno-ekonomiczne oraz możliwości rozwoju gospodarczego i społecznego Malezji w najbliższych latach.

Artykuł opiera się głównie na następujących opracowaniach: *Budowa państwa w warunkach wieloetniczności. Przypadek Malezji* Ewy Trojnar, *Problem nierówności dochodowych i ubóstwo w wieloetnicznym społeczeństwie Malezji* Pawła Glinika oraz *Sexuality Education in Malaysia: Perceived Issues and Barriers by Professionals*, którego autorami są Zahra Fazli Khalaf, Wah Yun Low, Effat Merghati-Khoei, Behzad Ghorbani. Postawiono wnioski, iż Malezja ze względu na swój intensywny rozwój gospodarczy może być dla partnerów i biednych krajów tego regionu Azji wzorem do naśladowania. Niestety, różnice w sytuacji prawnej poszczególnych grup etnicznych i rasowych, dysproporcje ekonomiczne czy brak odpowiedniej jakości kształcenia (nawet edukacji seksualnej) prowadzą do stagnacji społecznej. Rozwiązaniem mogłoby być przyjęcie do realizacji wybranych Celów Zrównoważonego Rozwoju określonych przez Organizację Narodów Zjednoczonych, które ugruntowałyby dalszy rozwój Malezji oraz poprawiły dobrostan jej obywateli. Malezja ma szansę wejść na drogę do stania się liderem w regionie Azji Południowo-Wschodniej, ale wymaga to wielu zmian społecznych, które powinny zostać wprowadzone jak najszybciej.

Słowa kluczowe: Malezja, społeczeństwo, Azja, etniczność, ekonomia, edukacja

Between Multiculturalism and National Unity – Social Problems in Malaysia at the Turn of the 20th and 21st Centuries

Abstract

Malaysia is a culturally and ethnically diverse country in Southeast Asia. The aim of the work is to examine the causes and impact of the lack of cohesion and integrity in Malaysian society, as well as to check whether the local government counteracts divisions among the discussed nation. Basic information about Malaysia and an analysis of indicators

relevant to the assessment of the social development of the country in question are also presented. The paper also describes selected socio-economic problems occurring in this country. Opportunities for economic and social development of Malaysia in the coming years were also presented. The text is mainly based on research: *Budowa państwa w warunkach wieloetniczności. Przypadek Malezji* [State Building in Multi-Ethnic Conditions. The Case of Malaysia] by Ewa Trojnar, *Problem nierówności dochodowych i ubóstwo w wieloetnicznym społeczeństwie Malezji* [The Problem of Income Inequality and Poverty in the Multi-Ethnic Society of Malaysia] by Paweł Glinik and *Sexuality Education in Malaysia: Perceived Issues and Barriers by Professionals* by Zahra Fazli Khalaf, Wah Yun Low, Effat Merghati-Khoei, Behzad Ghorbani. Conclusions were presented that Malaysia, due to its intensive economic evolution, is perceived as a strong ally in the international arena. It was also noted that the country in question could be a role model for partners and poor countries in this region of Asia. Unfortunately, differences in the legal situation of individual ethnic and racial groups, economic disproportion or lack of quality education (even sex education) lead to social stagnation. The solution may be the implementation of selected Sustainable Development Goals set by the United Nations, which will consolidate the further development of Malaysia and improve the general well-being of citizens. Implementation of these measures may be the way for Malaysia to become a leader in Southeast Asia, but it requires many social changes that should be implemented as soon as possible.

Keywords: Malaysia, society, Asia, ethnicity, economy, education

Wprowadzenie

Analizując kierunki rozwoju danego państwa, nie możemy skupiać się tylko na jego rozwoju gospodarczym – równie istotny jest rozwój społeczny oraz troska o wzrost poziomu życia obywateli. Ciekawym przykładem jest w tym kontekście Malezja – „azjatycki tygrys”, która jako jeden z krajów Azji Południowo-Wschodniej wykazała się szybkim wzrostem gospodarczym w latach 80. i 90. XX wieku. Sektor przemysłowy stał się ważnym źródłem dochodów tego państwa, a poziom życia ludności znacznie się poprawił. Mimo intensywnego rozkwitu, kraj ten boryka się z pewnymi problemami społecznymi, które w przekonaniu autorek artykułu powodują, że nie wszyscy obywatele państwa w równym stopniu z tego rozwoju gospodarczego korzystają.

W artykule podjęto próbę zbadania przyczyn podziałów społecznych, niekiedy wręcz prowadzących do dezintegracji. W tym celu postawiono następujące pytania badawcze:

- W jaki sposób zróżnicowanie obywateli Malezji wpływa na jakość życia mieszkańców tego kraju oraz jego rozwój gospodarczy?
- Jaka jest skala i głębokość istniejących podziałów?
- W jaki sposób reaguje i jakie działania podejmuje rząd Malezji, aby udzielić wsparcia osobom, które czują się dyskryminowane ze względu na swoją tożsamość etniczną czy sytuację życiową?

W poszukiwaniu odpowiedzi sformułowano tezę główną pracy: obywatele Malezji, ze względu na różnorodność etniczną, narodowościową i kulturową, nie są w pełni zjednoczeni, a narzędzia używane przez instytucje rządowe Malezji nie są na tyle efektywne, by całkowicie zniwelować podziały między wybranymi grupami, zarówno te ekonomiczne, jak i tożsamościowe, choć podejmowane są znaczące działania, które w przyszłości mogą zaowocować zniwelowaniem tych nierówności.

W badaniach wzięto pod uwagę takie kwestie, jak brak koncepcji nakierowanej na asymilację niektórych grup społecznych, różnice materialne oraz bariery edukacyjne, w tym niedostatki edukacji seksualnej, przyczyniające się do utrwalania stereotypów i różnic między mieszkańcami Malezji. Ma to wpływ na poziom życia Malezyjczyków i stanowi istotną barierę w dalszym rozwoju kraju. Odniesiono się do zdarzeń, mających miejsce po intensywnym rozkwicie ekonomicznym państw zaliczanych do grupy „azjatyckich tygrysów”, poczynając od lat 80. XX wieku aż do lat 20. XXI wieku. Autorki pragnęły zbadać, czy w ślad za intensywnymi zmianami gospodarczymi, także sytuacja społeczno-kulturowa obywateli Malezji się zmieniła.

Podstawowe informacje o Malezji oraz analiza wybranych wskaźników ilustrujących poziom rozwoju społecznego posłużyły do szerszego zobrazowania współczesnych problemów mieszkańców tego kraju. Wskazano także perspektywy rozwoju Malezji w wybranych obszarach.

W niniejszym tekście w głównej mierze powołano się na następujące publikacje: *Budowa państwa w warunkach wieloetniczności. Przypadek Malezji* Ewy Trojnar, *Problem nierówności dochodowych i ubóstwo w wieloetnicznym społeczeństwie Malezji* Pawła Glinika oraz *Sexuality Education in Malaysia: Perceived Issues and Barriers by Professionals*, której autorami są Zahra Fazli Khalaf, Wah Yun Low, Effat Merghati-Khoei, Behzad Ghorbani.

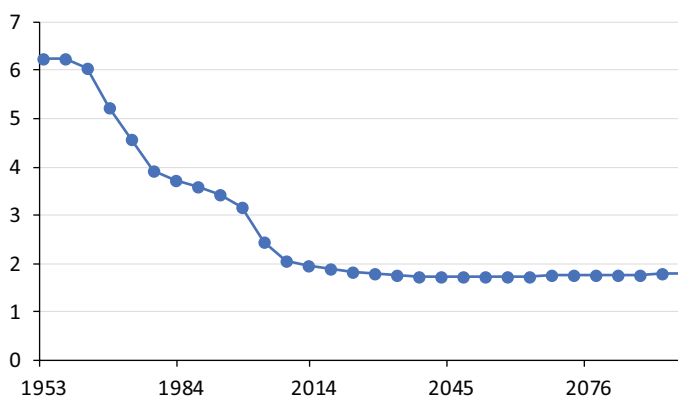
Ogólna charakterystyka Malezji

Malezja jest państwem w Azji Południowo-Wschodniej, położonym na dwóch oddzielonych Morzem Południowochińskim terytoriach. Kraj ten obejmuje północną część wyspy Borneo oraz południową część Półwyspu Malajskiego. Malezja zajmuje

67. miejsce na świecie pod względem powierzchni, która wynosi 329 847 km². Stolicą tego kraju jest Kuala Lumpur, natomiast stolicą administracyjną jest Putrajaya – w mieście tym siedzibę ma rząd Maleszji (*Maleszja*, Raport Departamentu Handlu i Współpracy Międzynarodowej Ministerstwa Rozwoju, Pracy i Technologii). Językiem urzędowym ustanowiono język malajski. Maleszja to federacyjna monarchia konstytucyjna. Obecnie (od roku 2019) funkcję głowy państwa sprawuje król Tengku Abdullah. Król wybierany jest na pięcioletnią kadencję przez Zgromadzenie Władców (*Maleszja. Ustrój polityczny*). Terytorium państwa dzieli się na część zachodnią – jest to lądowa część kraju, oraz wschodnią, która obejmuje wyspiarską część Maleszji. Obie części charakteryzują się podobnym ukształtowaniem terenu – rozległe nadmorskie równiny, kontrastujące z rzeźbą górzysto-wyżynną. Kraj ten położony jest w strefie klimatu równikowego.

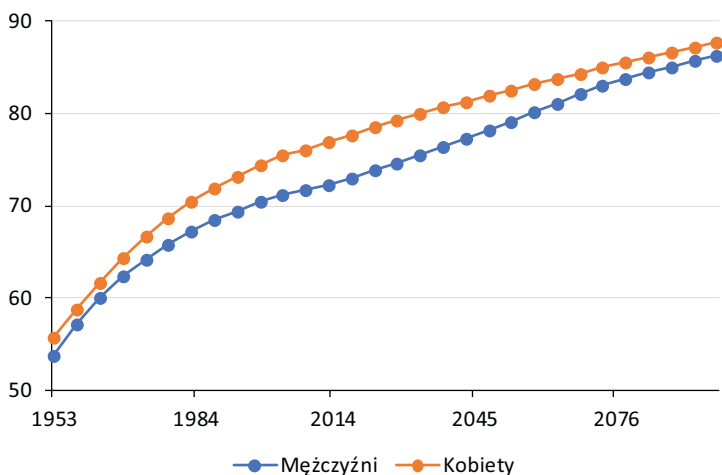
Flaga Maleszji składa się z 14 pasów, które oznaczają 13 stanów tego państwa oraz jego stolicę – Kuala Lumpur. Występujące na fladze półksiężyc oraz gwiazda to symbole związane z islamem – wiodącą religią tego państwa. Niebieska barwa natomiast odwołuje się do powiązań tego kraju z Wielką Brytanią (Wrona 9–10). Inspiracją dla flagi Maleszji była flaga Stanów Zjednoczonych. Flagę Maleszji przyjęto w 1963 roku, po odzyskaniu niepodległości przez północne Borneo.

Zgodnie z danymi zamieszczonymi na stronie internetowej populationof.net, aktualnie Maleszję zamieszkuje około 32 806 704 mieszkańców. Jej struktura społeczna przedstawia się następująco: 16 164 000 mieszkańców to kobiety, a 17 125 000 to mężczyźni, w konsekwencji czego w kraju tym na 1060 mężczyzn przypada około 1000 kobiet. Średnia wieku wynosi 32 lata. W kwestii dzietności – zgodnie z danymi z roku 2018 – szacuje się, że na 1 kobietę przypada około 2,00 dzieci, a oczekiwana długość życia wynosi średnio 77,6 lat wśród kobiet oraz 73,2 wśród mężczyzn (World Health Rankings).



Ryc. 1. Liczba dzieci przypadających na kobietę

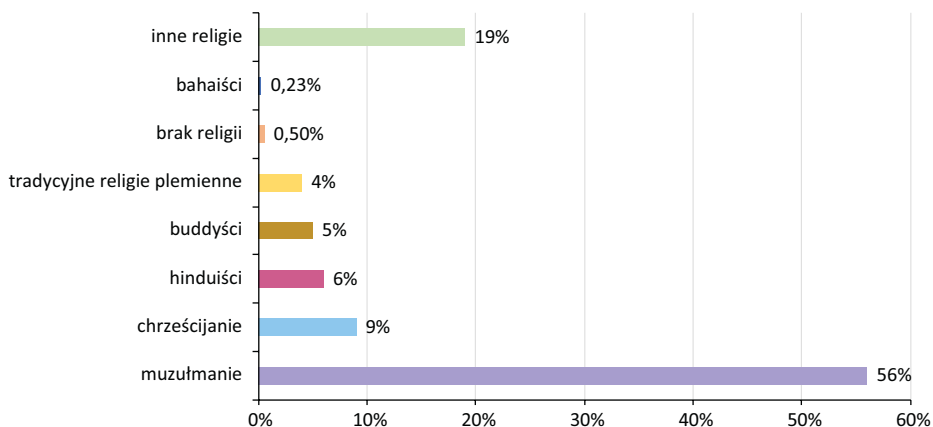
Źródło: Populationof.net, strona internetowa: <http://populacja.population.city/maleszja/> [dostęp: 24.05.2021]



Ryc. 2. Przewidywana długość życia w chwili urodzenia

Źródło: Populationof.net, strona internetowa: <http://populacja.population.city/malezja/> [dostęp: 24.05.2021]

Religią dominującą w Malezji jest islam, aczkolwiek społeczeństwo to z racji swojej wielokulturowości charakteryzuje się różnorodnymi wyznaniem, takimi jak: chrześcijaństwo, hinduizm, buddyzm czy tradycyjne religie plemienne. Adam Jelonek i Ewa Trojnar w swojej książce *Malezja* podkreślają, że „[i]slamizacja Malezji była dominującą tendencją towarzyszącą programowemu rozwojowi gospodarczemu kraju lat osiemdziesiątych i dziewięćdziesiątych” (Jelonek, Trojnar 193).



Ryc. 3. Struktura wyznaniowa Malezji

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych *World Christian Database* z 2018 r.

Wybrane wskaźniki dotyczące rozwoju społeczno-gospodarczego Malezji

Przedstawienie stanu rozwoju Malezji i jej gospodarki wymaga odwołania się do historycznych zaszczości. Do roku 1957 Malezja była kolonią brytyjską. Po odzyskaniu niepodległości społeczeństwo Malezji stanęło, tak samo zresztą jak społeczeństwa sąsiednich państw, przed trudnym zadaniem uniezależnienia się od wpływów kolonizatora. Chociaż wszystkie nowo powstałe podmioty miały ten sam cel, to nie wszystkie wybrały taki sam sposób jego osiągnięcia. Podczas gdy Indonezja podjęła kroki zmierzające do nacjonalizacji państwa i gospodarki oraz osiągnięcia niezależności, to Malezja wraz z Singapurem postawiły na bardziej zrównoważony i stopniowy proces rozwoju, z wykorzystaniem kapitału brytyjskiego. Były to działania korzystne dla byłych kolonizatorów, którzy nadal mogli utrzymywać swoje wpływy na tamtejszych terenach. Zrównoważoną politykę rozwoju oraz oparcie się na brytyjskiej pomocy należy mimo to ocenić pozytywnie.

Na poparcie tezy, że działania podjęte przez Malezję były zdecydowanie bardziej przemyślane i udane w porównaniu do skrajnych posunięć innych państw, można przytoczyć badania prowadzone pod agendą Organizacji Narodów Zjednoczonych w ramach „Human Development Report”. Według tych badań z roku 2020 Malezja zajmuje 62. miejsce, z wynikiem 0,81 pkt (UNDP). Wskaźnik HDI (Human Development Index) jest miarodajnym wskaźnikiem dla ukazania poziomu jakości życia w danym państwie – bierze on pod uwagę większe spektrum czynników, takich jak: zdrowie, edukacja, nierówności społeczne i płciowe. Porównując te dane do innych państw i ich rozwoju, widać, że Malezja dokonała ogromnych postępów na przestrzeni ostatnich 30 lat, osiągając w 2019 roku wynik o ponad 0,2 pkt lepszy niż w roku 1990 (opublikowano wtedy pierwszy raport HDRO w historii).

Na korzyść Malezji przemawia wysokie PKB, które w roku 2019 wynosiło prawie 365 miliardów USD, co plasuje ją na 37. miejscu w rankingu światowym (Trading Economics, PKB). Warto zaznaczyć także względnie równy podział dochodów w państwie –współczynnik Giniego, który określa nierównomierny rozkład dóbr wśród gospodarstw domowych tworzących społeczność państwową, pokazuje, że Malezja osiągnęła w 2018 roku wynik 42,8% (Knoema). Wskazuje to na systematyczny postęp względem lat ubiegłych. Niski poziom analfabetyzmu, a także wydłużenie się średniej długości życia oraz średniej długości edukacji to czynniki przyczyniające się do zwiększenia atrakcyjności gospodarczej Malezji. Należy jednak wspomnieć także o czynnikach wpływających na stagnację malezyjskiego społeczeństwa. W większości to osoby powyżej 65. roku życia, co w przyszłości może przynieść negatywne skutki dla Malezji i jej rozwoju.

Problem jedności w wieloetnicznej Malezji

Jednym z poważniejszych problemów, z którymi mierzy się Malezja, jest wieloetniczność. Jeżeli polityka państwa względem mniejszości narodowych i etnicznych będzie nieprawidłowo sformułowana, to może stanowić hamulec rozwojowy oraz przyczynić się do rozpadu państwa. Tym aspektem życia społeczno-gospodarczego zajmuje się w swojej analizie Ewa Trojnar (Trojnar 133). Autorka twierdzi, że Malezja jest określana mianem „tygrysa azjatyckiego” nie tylko ze względu na swój rozwój gospodarczy w latach 90. XX wieku. Jej zdaniem kraj ten rozpoczął proces modernizacji znacznie wcześniej, kiedy to po czasach kolonialnych odziedziczył ustrój polityczny, ale też był w stanie stworzyć silne, wieloetniczne państwo. Można zatem uznać, że Malezja prawidłowo podchodziła do zagadnienia wieloetniczności i potrafiła czerpać z tej sytuacji korzyści. Obecnie dominującymi grupami etnicznymi są: Malajowie (58%), Chińczycy (26%) oraz obywatele posiadający korzenie hinduskie (7%). Chińscy kupcy zaczęli masowo pojawiać się na terytorium obecnej Malezji już w XVIII wieku. Wiek później natomiast długotrwałą (trwającą do lat 40. XX wieku) migrację zapoczątkował proces kolonizacji brytyjskiej. Migracje te nie były bynajmniej wymuszone, wynikały raczej z chęci poprawy poziomu życia. Podobnie było w przypadku ludności pochodzenia hinduskiego, aczkolwiek grupa ta nie uzyskała tak wysokiego statusu jak mniejszość pochodzenia chińskiego, która dorobiła się znaczącej pozycji biznesowej, co pozwoliło jej wywierać realny wpływ na dalsze kształtowanie się kraju.

Autorka wspomnianej publikacji wskazuje, że w okresie kolonizacji brytyjskiej obszar, który dzisiaj zajmuje Malezja, był targany konfliktami toczącymi się pomiędzy różnymi grupami etnicznymi. Zarówno Chińczycy, jak i Malajowie dążyli początkowo do utworzenia odrębnych państw. Ostatecznie rozległe terytoria malajskie połączono w jedno państwo, co jednak nie oznaczało zrównania praw wszystkich grup etnicznych. W roku 1949 powołany został Komitet Porozumienia Wspólnot, który miał doprowadzić do zawarcia porozumienia pomiędzy grupami etnicznymi, które odmiennie widziały przyszłość Malezji (Trojnar 135). Inicjatywa ta ostatecznie upadła, ale ta próba negocjacji stała się dla Brytyjczyków fundamentem do zakończenia sporu pomiędzy Chińczykami a Malajami. Zgodnie z informacjami zawartymi w artykule Trojnar, od tego okresu proces kształtowania się relacji pomiędzy grupami etnicznymi w Malezji ewoluował. Od momentu uzyskania przez Malezję niepodległości, aż do 2011 roku urząd premiera w Malezji sprawowało sześciu polityków z tej samej koalicji. Żaden z nich jednak nie był w stanie unormować sytuacji społecznej i doprowadzić do równości pomiędzy grupami etnicznymi zamieszkującymi Malezję – żadna z nich nigdy nie zrównała się uprawnieniami z Malajami (Gliniak 56).

Z badań na temat jedności narodowej i tożsamości przeprowadzonych przez Center for Public Policy Studies w Kuala Lumpur w roku 2007 wynika, że Malezyjczycy mają wysokie poczucie jedności narodowej. Zupełnie inaczej sytuacja

prezentuje się w przypadku pytania o utrzymywanie kontaktów z innymi grupami etnicznymi (Gliniak 56). Zgodnie z badaniami opinii publicznej ponad połowa Malesyjczyków zawiera znajomości jedynie we własnym kręgu etnicznym oraz wyznaniowym. Badania wykazały również, że Malajowie określani są głównie poprzez wyznawaną religię, prawie połowa mniejszości chińskiej utożsamia się z rasą lub pochodzeniem etnicznym, a około 75% Hindusów identyfikuje się w pierwszej kolejności jako Malesyjczycy (Trojnar 140).

Badania przeprowadzone w 2011 roku wskazują na prawdziwe problemy, którym czoła musi stawić malesyjski rząd (Trojnar 144). W swoim podsumowaniu autorka wysnuwa wniosek o silnej polaryzacji społeczeństwa Malesji zarówno na tle rasowym, jak i etnicznym. Próby zbudowania zintegrowanego społeczeństwa przez malesyjski rząd nie przyniosły jak dotąd pozytywnych skutków, poczucie przynależności etnicznej i religijnej obywateli jest niezwykle silne. Dla Malesji będzie to wyzwaniem jeszcze na wiele lat.

Najnowsze badania Mehdi Granhenata oraz Ain Nadzimah Abdullaha (*Using National Identity Measure (NIM) as an Indicator of Malaysian National Identity*) pokazują, że poziom odczuwanej tożsamości narodowej Malesyjczyków jest nadal wysoki – ponad 70% ankietowanych ocenia swoje poczucie przynależności i jedności narodowej jako umiarkowane, a ponad 15% jako silne (Granhenat, Abdullah 221). Pokazuje to, że mimo silnego zróżnicowania etnicznego Malesja może być krajem spójnym narodowo, co czyni to państwo wyjątkowym na tle innych krajów tego obszaru. Pluralizm etniczny w społeczeństwie przywiązany do kultury, tradycji i wartości, jakie kultywowane są w poszczególnych grupach, może natomiast stanowić przeszkodę w propagowaniu idei jedności państwowej Malesji. Podjęte działania dają jednak nadzieję, że mimo tak dużych wyzwań, Malesja jest w stanie zachować spójność w tej kwestii.

Nierówność dochodowa wśród społeczności Malesji

Kolejnym zagadnieniem, o którym należy wspomnieć, charakteryzując społeczność Malesji, są nierówności ekonomiczne i ubóstwo, wynikające z różnic pomiędzy poszczególnymi grupami społecznymi. W swojej pracy *Problem nierówności dochodowych i ubóstwo w wieloetnicznym społeczeństwie Malesji* Paweł Gliniak analizuje problem dysproporcji dochodowej, która rodzi także trudności w sferze politycznej i gospodarczej w omawianym kraju (Gliniak 50).

Przed przystąpieniem do scharakteryzowania problemu nierówności społecznych w Malesji, przywołajmy definicję T. Piketty'ego, która podkreśla, że na nierówności ekonomiczne składają się trzy główne komponenty: nierówności dochodów z pracy, nierówności płynące z własności kapitału i czerpanych z niego dochodów oraz zależności, jakie zachodzą pomiędzy powyższymi elementami.

Należy uwzględnić wpływ czynników moralnych, ekonomicznych, społecznych, politycznych oraz normatywnych występujących na danym obszarze. Warto w tym miejscu przywołać także definicję ubóstwa A. Sena, według której ubóstwo trzeba rozpatrywać jako brak możliwości osiągnięcia akceptowalnego poziomu zaspokojenia podstawowych potrzeb, w tym potrzeb społecznych. Próbę niwelowania tego problemu można analizować, patrząc na politykę socjalną, jaka jest wdrażana w danym państwie.

W wyniku różnych uwarunkowań historycznych Malesję zamieszkują Malajowie (których nazywa się także Bumiputera), Chińczycy i Hindusi (*Malezja*, Raport Departamentu Handlu i Współpracy Międzynarodowej Ministerstwa Rozwoju, Pracy i Technologii). Liczebność poszczególnych grup została omówiona wcześniej. Należy jednak zastanowić się nad statusem ekonomicznym wybranych narodowości – tu można stwierdzić, że Bumiputera to zdecydowanie najliczniejsza, ale zarazem najbiedniejsza grupa etniczna w Malesji. Wskaźnik ubóstwa w tej grupie w 2010 roku wynosił 76,9%, a ponad 1/3 Malajów żyła w skrajnej biedzie. Kolejną grupę stanowią malezyjscy Chińczycy, którzy z kolei są najbogatszą społecznością spośród wszystkich grup etnicznych Malesji. Ze względu na częste zatrudnienie w rozwiniętych gałęziach malezyjskiej gospodarki oraz wysoki przyrost naturalny, wspólnota ta cieszy się dobrą pozycją ekonomiczną. Ostatnią omawianą grupą są Hindusi. Jest to zdecydowanie dyskryminowana społeczność etniczna. Jako mniejszość pozbawieni są siły politycznej w stosunku do Malajów, a względem Chińczyków – ekonomicznej.

Pogłębiająca się dysharmonia między wyżej wymienionymi grupami doprowadziła w 1969 roku do zamieszek na tle rasowym i majątkowym, w wyniku których zginęło 200 osób, a 6 tysięcy straciło swój dobytek (Gliniak 59). Zamieszki te dały zdecydowany impuls władzom Malesji, by rozpocząć plan redukcji ubóstwa i różnic etnicznych. W 1970 roku wprowadzono Nową Politykę Ekonomiczną (DEB), która zakładała przebudowę społeczeństwa i miała na celu uniemożliwić łączenie pochodzenia etnicznego z przyszłym zatrudnieniem albo aktywnością gospodarczą. Rozpoczęto modernizację sektora rolnego, handlowego oraz przemysłu. Położono nacisk na podniesienie kwalifikacji najuboższych pracowników i rozwój struktury zatrudnienia w każdej gałęzi gospodarki z wyjątkiem rolnictwa. Edukacja stała się dostępna dla każdego, w szczególności dla grupy Bumiputera (Gliniak 60). Rozwinięto infrastrukturę oraz sektor publiczny. Zniwelowano ubóstwo najbardziej dotkniętej grupy, jednocześnie dbając o potrzeby klasy średniej i wyższej. Mimo że pierwotnie DEB nie miał na celu bezpośrednio oddziaływać na gospodarkę i wszystkich obywateli Malesji, to pośrednio pozytywnie wpłynął na całą społeczność oraz ekonomię państwa. Według różnych danych zredukowano ubóstwo z poziomu 49,3% lub 56,7% w 1970 roku, do 17,1% w roku 1990 (Gliniak 61).

Po sukcesie Nowej Polityki Ekonomicznej w 1990 roku zaczęto wprowadzać kolejne programy rozwoju społecznego, dostosowane do aktualnych potrzeb

społeczeństwa. Ostatnia edycja opracowanej strategii została wdrożona w 2020 roku (Model Ekonomii Baru). Pomimo że problem biedy w większości opanowano, to rząd Malezji nadal wspiera gospodarstwa, w których dochód miesięczny wynosi mniej niż 1500 RM, dążąc do niwelacji rozwarstwienia między najbogatszymi a najuboższymi. Postanowiono kontynuować pracę nad wspomnianym programem, jednocześnie definiując cele i zadania na nowo, uwzględniając potrzeby małych oraz średnich przedsiębiorstw będących własnością Bumiputera. Priorytetem w tym obszarze jest wzrost oraz ekspansja firm, z naciskiem na aktywną własność. Kolejny plan polityki gospodarczej zakłada 30% kapitału własnego przy jednocześnie praktykowanej efektywnej kontroli i wsparciu państwa, odnosząc się do kapitalizacji spółek notowanych na giełdzie (Gliniak 63).

W konkluzji swojej pracy Gliniak wymienia przyczyny nierówności dochodowych w Malezji. Wskazuje na globalizację handlu, wolniejszy wzrost rolnictwa w porównaniu z innymi gałęziami gospodarki, problemy migracyjne, różnice regionalne i nierównomierny rozwój jednych regionów względem innych oraz tło historyczne. Co prawda Malezja – dzięki swoim programom rozwojowym – stara się niwelować dezintegrację ekonomiczną i ubóstwo swoich obywateli, jednakże nie jest to jeszcze poziom właściwy dla tak bogatej w infrastrukturę, zinstytucjonalizowanej gospodarki. Autor publikacji stwierdza, że aby proces rozwoju Malezji znacznie przyspieszył, powinna ona skoncentrować się na poprawie sytuacji najbiedniejszych grup, umożliwić wyższą edukację każdemu obywatelowi, stworzyć sprawiedliwy system redystrybucji środków oraz umocnić te instytucje, które pomogą zniwelować zróżnicowanie ekonomiczne.

W przekonaniu autorek niniejszego artykułu pomocna dla niwelowania różnic, które wyraźnie budzą niepokój w Malezji i są przyczyną konfliktów, jest idea „zrównoważonego rozwoju”. Obecnie Malezja realizuje plan opracowany i przyjęty przez wszystkich członków Zgromadzenia Ogólnego Narodów Zjednoczonych w 2015 roku. Program ten, zatytułowany „Przekształcamy nasz świat: Agenda na rzecz zrównoważonego rozwoju 2030”, zawierający Cele Zrównoważonego Rozwoju, określa 17 priorytetów i 169 zadań, jakie powinny być zrealizowane przez świat do roku 2030, obejmuje zagadnienia z pięciu obszarów, które odnoszą się do: ludzi, planety, dobrobytu, pokoju i partnerstwa. Problematyka określonych celów dotyczy m.in. zdrowia, edukacji, ubóstwa, głodu czy zmian klimatu.

Malezja z powodzeniem realizuje wybrane Cele Zrównoważonego Rozwoju. Na przestrzeni ostatnich dekad możemy zaobserwować szereg zmian gospodarczych, które przyczyniły się do zmiany statusu państwa ze słabo rozwiniętego do średnio rozwiniętego. Istotnym osiągnięciem jest eliminacja ubóstwa – w porównaniu do ubiegłych lat, częstość występowania ubóstwa absolutnego zmalała w roku 2019 do 5,6% (Malaysia's Voluntary National Review). Zwiększyła się produkcja żywności oraz promuje się zdrowy tryb życia, oparty na korzystaniu z lokalnych zasobów. Ważnym aspektem jest także wysokiej jakości i szeroko dostępna

opieka zdrowotna, realizowana w ramach wdrożonej zasady powszechnego ubezpieczenia zdrowotnego. Pokazuje to dążenia Malezji do zapewnienia obywatelom lepszej jakości życia.

Warto zaznaczyć postępy, jakie Malezja czyni w kierunku zarządzania zmianami klimatycznymi i zrównoważonym rozwojem. Przyjęto zasobooszczędną oraz przyjazną klimatycznie strategię rozwoju, zmieniając jednocześnie podejście do konsumpcji i produkcji, czyniąc je bardziej zrównoważonymi. Utworzono zielony rynek, zwiększono udział energii odnawialnej w całym systemie energetycznym oraz przeznaczono odpowiednie środki, by prawidłowo segregować i przetwarzać odpady. Malezja jest także zaangażowana w kooperację Południe-Północ, która zachęca do jedności społecznej i rozwoju technicznego oraz wspiera projekty lokalne w realizacji Celów Zrównoważonego Rozwoju. Chociaż budowana jest zdolność technologiczna, a wszelkie inicjatywy ekologiczne są omawiane oraz wdrażane, to Malezja nadal potrzebuje wsparcia finansowego i naukowego, by móc inicjować lepsze rozwiązania.

W perspektywie najbliższych lat państwowe priorytety będą skupione na obniżeniu emisji dwutlenku węgla, tak by ostatecznie osiągnąć neutralność w tej kwestii do 2030 roku. Określono także obszary, które wymagają dalszej koordynacji, by poprawić ogólny dobrostan obywateli, wspomóc rozwój społeczno-gospodarczy i ułatwić integralność polityczną w kwestii omawianych założeń. Wszelkie działania powinny przyczynić się do realizacji wcześniej wspomnianych celów.

Bariery w edukacji seksualnej w Malezji

Nierówności ekonomiczne czy niejednolitość społeczeństwa to nie jedyne trudności, z którym musi uporać się społeczeństwo i władze Malezji. Dowodem tego są badania przeprowadzone przez grupę naukowców: Fazali Khalaf, Wah Yun Low, Effata Merghati Kohei i Behazada Ghorbani, które miały na celu naświetlenie problemów związanych z edukacją seksualną w Malezji. W ich wspólnej pracy *Sexuality Education in Malaysia: Perceived Issues and Barriers by Professionals* zaprezentowano przyczyny oraz następstwa braku edukacji seksualnej. Choć stanowi ona ważny temat w Malezji, to jednak nie jest obowiązkowa w szkołach i jej poziom jest różny w zależności od regionu i grupy społecznej.

W wyniku przeprowadzonych badań stwierdzono, że jednym z najważniejszych utrudnień we wprowadzaniu edukacji seksualnej jest różnorodność kulturowa Malezji. Państwo to zamieszkuje wiele grup etnicznych i religijnych, co prowadzi do różnic w postrzeganiu tematu edukacji seksualnej. Na przykład dla mieszkańców miast pochodzenia chińskiego edukacja seksualna jest ważna, natomiast dla mieszkańców wsi pochodzenia malajskiego jest ona tematem tabu.

Autorzy artykułu zauważają, że rząd Malezji jest mało zaangażowany w kwestię wprowadzania obowiązkowej edukacji seksualnej do szkół. Powołano się na słowa

ówczesnego ministra edukacji, który wyjaśnił, że wprowadzenie takiego przedmiotu do szkół wymagałoby znacznego nakładu pracy i środków finansowych, m.in. na przeprowadzenie szkoleń dla nauczycieli i zmianę podręczników, czego rząd nie jest w stanie zapewnić.

W swojej ekspertyzie naukowcy podkreślają, że edukacja seksualna w Malezji nie jest jedynym problemem systemu oświaty, pewnie nawet nie najważniejszym. Kolejnym, wskazanym również przez samego ministra edukacji, jest tradycyjny system nauczania, cechujący się tym, że nauczyciele pozostają w bliskich relacjach ze swoimi uczniami (Malik). Zdaniem ministra może to powodować wśród nauczycieli niechęć i skrępowanie przed rozmową o prokreacji. Może to także skutkować brakiem reakcji ze strony szkoły w sytuacji wykrycia przestępstwa seksualnego – nauczyciele nie wiedzą, jak właściwie zareagować i zgłosić zaistniały problem wyższym instancjom oraz jak zaopiekować się uczniem w takiej sytuacji.

Z artykułu wynika, że nie tylko kadra pedagogiczna, ale całe społeczeństwo boi się poruszać temat edukacji seksualnej. Jak stwierdzili respondenci, temat seksu przed ślubem jest w Malezji niejako zakazany. Jeżeli zdarza się, że media poruszają tę kwestię, to mówią jedynie o negatywnych aspektach z nim związanych. To z kolei pogłębia inny problem wspomniany przez publicystów, czyli fakt, że rodzice nie postrzegają swoich dzieci jako istoty seksualne, czy nawet zdolne do prokreacji. Z tego powodu nie rozmawiają z nimi o tak istotnych zagadnieniach, jak stosowanie antykoncepcji, nie wspominając już o chorobach wenerycznych czy HIV/AIDS.

Autorki niniejszego artykułu dochodzą ostatecznie do konkluzji, że na przeszkodzie do osiągnięcia w Malezji odpowiedniego poziomu edukacji seksualnej stoi wiele barier i problemów, lecz głównym powodem jest różnorodne podejście do tej kwestii przez niektóre grupy społeczne czy narodowościowe. Pokonanie ich będzie wymagało ogromu pracy zarówno ze strony rządu, jak i organizacji pozarządowych, które muszą odważyć się wyjść naprzeciw istniejącym w Malezji problemom (choroby weneryczne, ciężce u młodocianych), a także zmiany zapatrywania samego społeczeństwa, które dotąd zdawało się nie dostrzegać lub bagatelizować wszystkie te problemy i kwestionować rzeczywiste korzyści edukacji seksualnej.

Podsumowanie

Malezja to zróżnicowane kulturowo i narodowo państwo Azji Południowo-Wschodniej. Dzięki rozwojowi ekonomicznemu kraj ten postrzegany jest jako silny partner na arenie międzynarodowej oraz wzór dla biedniejszych państw w tym regionie. Jednakże problemy społeczne, z jakimi boryka się Malezja, znacznie utrudniają dalszy wzrost tego państwa w różnych dziedzinach. Pomimo wysokiego poczucia jedności narodowej, nadal występuje problem podziałów etnicznych społeczeństwa. Rząd malezyjski podejmuje różnego rodzaju inicjatywy mające na celu

przeciwdziałanie dezintegracji i podziałom wśród społeczeństwa malezyjskiego. Zmiany te jednak następują bardzo powoli. Różnorodność i brak integracji wśród zamieszkujących je grup etnicznych negatywnie wpływają na jakość życia mieszkańców oraz rozwój gospodarczy tego kraju. Nadal istnieje konieczność udzielania przez rząd pomocy osobom, które czują się dyskryminowane ze względu na swoją tożsamość lub sytuację życiową. Zdaniem autorek artykułu stopień zaangażowania władz Malezji nie jest adekwatny do skali omawianego problemu. Różnice dotyczące statusu prawnego poszczególnych grup etnicznych, rozwarstwienie ekonomiczne czy też brak edukacji na odpowiednim poziomie (choćby seksualnej) przyczyniają się do stagnacji społeczeństwa. Przeciwdziałanie tak głęboko zakorzenionym przekonaniom oraz stygmatyzacji jest procesem długotrwałym. Należy jednak stwierdzić, że Malezja w ujęciu całościowym stara się przeciwdziałać problemom i pomimo wielu trudności realizuje wyznaczone cele.

Bibliografia


- Aun, L.H. „Malaysia’s New Economic Policy and the 30% Bumiputera Equity Target: Time for a Revisit and a Reset”. Web. 20.12.2021. <https://www.iseas.edu.sg/articles-commentaries/iseas-perspective/malaysias-new-economic-policy-and-the-30-bumiputera-equity-target-time-for-a-revisit-and-a-reset-by-lee-hwok-aun/>
- Gliniak, P. „Problem nierówności dochodowych i ubóstwa w wieloetnicznym społeczeństwie Malezji”. *Społeczeństwo i Ekonomia* 2.4 (2015): 49–67. Web. 10.06.2021. https://www.wir.ue.wroc.pl/docstore/download/WUTdc44036af66a483a976370f93e3e7db6/Gliniak_Problem_nierownosci_dochodowych_i_ubostwa.pdf
- Granhenat, M., Abdullah, A.N. „Using National Identity Measure (NIM) as an Indicator of Malaysian National Identity”. *Journal of Nusantara Studies* 2.2 (2017): 214–223. <http://dx.doi.org/10.24200/jonus.vol2iss2pp214-223>
- Jelonek, A., Trojnar, E. *Malezja*. Warszawa: Wydawnictwo Trio, 2009.
- „Key Messages”. *Malaysia’s Voluntary National Review (VNR)* 2021. Web. 20.12.2021. <https://sustainabledevelopment.un.org/memberstates/malaysia/>
- Khalaf, Z.F., Yun Low, W., Merghati-Khoei, E., Ghorbani, B. „Sexuality Education in Malaysia: Perceived Issues and Barriers by Professionals”. *Asia Pacific Journal of Public Health* 26.4 (2014). <https://doi.org/10.1177/1010539513517258/>
- Malaysia – GINI index*. Knoema. Web. 28.06.2021. [https://knoema.com/atlas/Malaysia/topics/Poverty/Income-Inequality/GINI-index](https://knoema.com/atlas/Malaysia/topics/Poverty/Income-Inequality/GINI-index#:~:text=Malaysia%20GINI%20index%20was%2042.8,is%20available%20at%20the%20moment/)

- Malezja, Ministerstwo Rozwoju, Pracy i Technologii, Departament Handlu i Współpracy Międzynarodowej. Web. 10.06.2022. <https://www.gov.pl/attachment/9e4d94ea-1ba5-411d-a0b5-7b9700678b8a>
- „Malezja. Ustrój polityczny”. *Encyklopedia Powszechna PWN*. Web. 14.05.2021. <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/Malezja-Ustroj-polityczny;4574725.html>
- Malik, M. „Membebaskan sekolah dari salah laku seksual”. Web. 20.12.2021. <https://maszlee.com/2021/05/membebaskan-sekolah-dari-salah-laku-seksual/>
- PKB – lista krajów. Trading Economics. Web. 28.06.2021. <https://pl.tradingeconomics.com/country-list/gdp>
- Rezolucja przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne NZ w dniu 25 września 2015 r. Przekształcamy nasz świat: Agenda na rzecz zrównoważonego rozwoju 2030, A/RES/70/1. Web. 20.12.2021. http://www.unic.un.org.pl/files/164/Agenda%202030_pl_2016_ostateczna.pdf
- Trojnar, E. „Budowa państwa w warunkach wieloetniczności. Przypadek Malezji”. *Krakowskie Studia Międzynarodowe* 1 (2011): 133–145. Web. 28.06.2021. <https://repozytorium.ka.edu.pl/handle/11315/23196>
- United Nations Development Programm. Human Development Data Center. Web. 28.06.2021. <http://hdr.undp.org/en/data>
- World Health Rankings. Web. 24.05.2021. <https://www.worldlifeexpectancy.com/pl/malaysia-life-expectancy>
- Wrona, J. „Analiza wyglądu i symboliki flag oraz herbów współczesnych państw Azji Południowo-Wschodniej”. *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie* 842 (2010): 9–10. Web. 29.06.2021. <https://r.uek.krakow.pl/handle/123456789/846>


Edyta Maślak, Justyna Popławska – studentki kierunku Studia azjatyckie na Wydziale Studiów Międzynarodowych i Politologicznych Uniwersytetu Łódzkiego.

Wybrane problemy społeczne Laotańskiej Republiki Ludowo-Demokratycznej


Oliwia Ługowska

 <https://orcid.org/0000-0002-9472-2543>
Uniwersytet Łódzki
Wydział Studiów Międzynarodowych i Politologicznych
e-mail: oliwia.lugowska@edu.uni.lodz.pl

Adam Szulc

 <https://orcid.org/0000-0001-6287-2590>
Uniwersytet Łódzki
Wydział Studiów Międzynarodowych i Politologicznych
e-mail: adam.szulc@edu.uni.lodz.pl

Sebastian Tarała

 <https://orcid.org/0000-0001-7020-5333>
Uniwersytet Łódzki
Wydział Studiów Międzynarodowych i Politologicznych
e-mail: sebastian.tarala@edu.uni.lodz.pl

Abstrakt

Laos wydaje się być nadal państwem pomijanym i niezauważanym przez zachodnie media i opinię publiczną. Pozostaje w cieniu swoich większych sąsiadów, Wietnamu i Tajlandii, które są wpływowymi państwami ASEAN, podczas gdy Laotańska Republika Ludowo-Demokratyczna znalazła się

na uboczu regionalnej i światowej polityki. Taki stan rzeczy odnosi się również do rozpoznania przez zachodnich obserwatorów problemów społecznych, z którymi boryka się to państwo.

Niniejszy artykuł koncentruje się na przybliżeniu specyfiki i zdefiniowaniu problemów społecznych, z którymi Laos mierzył się w ostatnich trzech dekadach. Przedstawiona została charakterystyka Laosu, z uwzględnieniem analizy rankingu HDI, by na tym tle odpowiedzieć na pytania dotyczące wyzwań społecznych stojących przed LRLD. Autorzy artykułu wskazują, że problemy te wynikają z faktu, iż jest to kraj średnio rozwinięty i zróżnicowany etnicznie.

Do przeprowadzenia badań posłużyła metoda monograficzna, oparta na analizie zgromadzonych publikacji naukowych, danych statystycznych oraz źródeł internetowych. W wyniku badań udało się potwierdzić następującą hipotezę: nękające Laotańską Republikę Ludowo-Demokratyczną problemy o charakterze społecznym mają swoje źródło przede wszystkim w złej sytuacji materialnej większości obywateli, braku infrastruktury oraz zróżnicowaniu etnicznym społeczeństwa. Z powyższymi problemami rząd w Wientian wyraźnie sobie nie radzi. Patrząc jednak na ogólną tendencję rozwojową Laosu, skala opisanych w pracy problemów powinna się sukcesywnie zmniejszać.

Słowa kluczowe: Laos, społeczeństwo, handel ludźmi, mniejszości etniczne

Selected Social Issues of the Lao People's Democratic Republic

Abstract

As an object of Western public and media interest, Laos still appears to be an overlooked and unnoticed country. In a sense, it remains in the shadow of its larger neighbours Vietnam and Thailand, who capture the world's attention in the context of the Indochina region, and the Lao People's Democratic Republic itself remains rather on the sidelines of world politics. This state of affairs also relates to Western observers' recognition of the social problems facing the country.

I focus this article on providing an insight into the specific characteristics of Laos and defining the social problems the country has had to face over the past three decades. It answers questions about the characteristics of Laos, how it fares in the HDI ranking and what social challenges it faces. The thesis put forward by the authors is that the LRLD, as a moderately developed and ethnically diverse country, is confronted with the resulting social problems.

The authors used the monographic method to conduct their research, which they based on an analysis of collected scientific publications, statistical data and internet sources. The research succeeded in confirming the hypothesis. The social problems plaguing the Lao People's Democratic Republic have their origins primarily in the poor material situation of the majority of the population, the lack of infrastructure and the ethnic diversity that the authorities in Vientiane are unable to cope with. However, looking at the general trend of development in Laos, the scale and incidence of the issues described in the paper should gradually decrease.

Keywords: Laos, society, human trafficking, ethnic minorities

Wstęp

Laotańska Republika Ludowo-Demokratyczna jest jednym z państw indochińskich, które w porównaniu ze swoimi sąsiadami – Wietnamem czy Tajlandią pozostaje na uboczu „wielkiej polityki”. Co prawda w roku 1997 Laos został przyjęty do Stowarzyszenia ASEAN i jako jego członek może liczyć na stabilny i bezpieczny rozwój regionu, ale sam w zasadzie nie podejmuje strategicznych, regionalnych inicjatyw, uczestnicząc jedynie w tych szansach rozwojowych, które ASEAN proponuje. Jednocześnie w opinii, chociażby turystów odwiedzających Laos, jest państwem bezpiecznym i stwarzającym perspektywę powolnego aczkolwiek systematycznego wzrostu. Taka sytuacja sprawia, że Laos rzadziej jest przedmiotem analiz zachodnich ekspertów, i co za tym idzie publikacji na jego temat, porównując z wymienionymi wcześniej sąsiadami, jest zdecydowanie mniej.

Anglojęzycznych publikacji opisujących stojące przed Laotańską Republiką Ludowo-Demokratyczną problemy społeczne jest stosunkowo mało i ograniczają się do nielicznego grona autorów. Wśród nich wyróżniają się następujący: Roy Hujmans – badający problem handlu ludźmi czy Carol J. Ireson oraz W. Randall Ireson, którzy skupiają się na laotańskich mniejszościach etnicznych i ich problemach.

Celem niniejszego artykułu jest przybliżenie specyfiki Laotańskiej Republiki Ludowo-Demokratycznej oraz zdefiniowanie najważniejszych problemów społecznych, z jakimi mierzy się ten kraj.

Do badań wykorzystano metodę monograficzną opartą na jakościowych źródłach wtórnych, takich jak artykuły naukowe, dane statystyczne oraz źródła internetowe.

Na podstawie analizy tekstów źródłowych został wyciągnięty wniosek, że nękające Laotańską Republikę Ludowo-Demokratyczną problemy o charakterze społecznym swoje źródło mają przede wszystkim w złej sytuacji materialnej większości obywateli, braku infrastruktury oraz zróżnicowaniu etnicznym społeczeństwa. Choć z tymi problemami rząd w Wientian na razie sobie nie radzi, to jednak ogólna tendencja rozwojowa Laosu pozwala przypuszczać, że skala tych problemów powinna się sukcesywnie zmniejszać.

Charakterystyka Laosu

Laos to kraj położony na Półwyspie Indochińskim, który można podzielić na dwie charakterystyczne części: część północną – o kształcie kolistym oraz część południową – podłużną i wąską. Zajmuje on łącznie powierzchnię 236 800 km² (Zasloff i in.). Otoczony przez Chiny, Wietnam, Kambodżę, Tajlandię i Birmę, jest jedynym w całym regionie Indochin państwem bez dostępu do morza. Laotańska Republika Ludowo-Demokratyczna (LRLD) charakteryzuje się górzystym ukształtowaniem terenu, szczególnie na północy, gdzie najwyższe szczyty wznoszą się ponad 2800 m n.p.m., a terytorium tego kraju w dużej mierze pokryte jest gęstymi lasami (Laos History).

Położenie w obszarze występowania monsunu sprzyja utrzymywaniu się przez cały rok bardzo bujnej i gęstej roślinności (Savada, Whitaker 82). Na obszarach, gdzie zlokalizowane są lasy monsunowe, ziemia pokryta jest charakterystyczną wysoką i grubą trawą zwaną tranh, charakterystyczną dla tamtejszych sawann, na których oprócz niej można znaleźć również m.in. bambusy, różnego typu niewysoki drzewostan oraz dzikie banany (Van Staaveren 7–8). Bogata i różnorodna jest fauna zamieszkująca te wyjątkowe formacje roślinne. Występuje tam prawie 200 gatunków ssaków, mniej więcej tyle samo gadów i płazów oraz około 700 odmian ptaków (Matas-Runquist 25). Do pospolitych ssaków żyjących na tym terenie należą m.in. gaury (dzikie woły), jelenie, niedźwiedzie czy też słonie, które są symbolem tego położonego w Azji Południowo-Wschodniej państwa (Laos the Country). Powiązanie to nie jest dziełem przypadku, gdyż kraj ten słynął z posiadania największych żyjących na wolności populacji tego zwierzęcia (Asian Elephant).

LRLD jest krajem bardzo zróżnicowanym pod względem geograficznym i przyrodniczym, przez wieki zamieszkiwanym przez różne grupy etniczne, dla których spoiwem było rolnictwo, a w szczególności istotna w tamtym rejonie świata uprawa ryżu. Również obecnie większość Laotańczyków mieszka na obszarach wiejskich, z czego prawie 80% pracuje w rolnictwie, głównie przy uprawie ryżu (Zasloff i in.).

Najazdy i wojny z sąsiednimi krajami, które miały miejsce przez cały niemal okres istnienia tego państwa, nasyciły je elementami innych kultur, w tym kultury hinduskiej, czy też buddyzmem, obecnie praktykowanym przez większość Laotańczyków (Savada, Whitaker 124). To właściwie te obce wpływy pod wieloma względami ukształtowały architekturę, sztukę i literaturę Laosu.

Należy jednak wspomnieć, że wielu górskim plemionom udało się uchronić przed obcymi wpływami, zachować odrębne rytuały oraz tradycję, co przekłada się na etniczne i językowe zróżnicowanie społeczeństwa Laosu (Savada, Whitaker 87). Oficjalnym językiem tego kraju jest laotański, choć elity często posługują się językami obcymi: francuskim czy wietnamskim, co wynika ze związków Laotańskiej Partii Ludowo-Rewolucyjnej z jej wschodnim sąsiadem (Laos Country Profile). Przed wojnami indochińskimi źródła naukowe identyfikowały na terenie tego państwa ponad 60 różnych grup etnicznych. Liczba ta jednak znacząco zmalała, a niektóre społeczności w wyniku wspomnianych wydarzeń zaczęły liczyć zaledwie po kilkaset osób (Zasloff i in.). Pomimo to pod koniec XX wieku sklasyfikowano i podzielono narodowości, uwzględniając ich język i zamieszkiwane terytorium, na trzy główne kategorie: Lao Loum („Lowland Lao”), Lao Theung („Lao of the Mountain Slopes”) i Lao Soung („Lao of the Mountain Tops”) (Savada, Whitaker 87–89). Schemat ten, choć ułatwia działania administracyjne, to jednak nie odzwierciedla ogromnej złożoności kulturowej i językowej społeczeństwa laotańskiego. Poza trzema grupami uznawanymi przez rząd w Wientian, istnieją także znaczące mniejszości, chińska i wietnamska, które skoncentrowane są w dużych laotańskich miastach, a których członkowie w dużej mierze zajmują się szeroko rozumianym biznesem (Rossetti).

Od momentu powstania w grudniu 1975 roku Laotańska Republika Ludowo-Demokratyczna ze stolicą w Wientian jest rządzona przez komunistyczną Laotańską Partię Ludowo-Rewolucyjną (LPLR) i stanowi jedno z ostatnich istniejących komunistycznych państw na świecie (Laos Country Profile). Najwyższe stanowiska państwowe – poczynając od prezydenta, który jest głową państwa, i premiera, będącego szefem rządu – są obsadzone przez członków Biura Politycznego LPLR. Co istotne, po upadku Związku Radzieckiego oraz reformach Doi Moi przeprowadzonych w Wietnamie, również Laos w latach 90. XX wieku rozpoczął proces otwierania się na świat (Zasloff). Jednak pomimo reform gospodarczych, sytuacja w kraju, ze względu na spowolniony rozwój oraz poleganie w znacznym stopniu na pomocy z zewnątrz, nie napawa optymizmem – reformy gospodarcze nie przynoszą zakładanych rezultatów.

Problemy społeczne i wskaźnik HDI

Laos boryka się z wieloma problemami społecznymi, które są efektem różnych procesów historycznych i tego, w jaki sposób kraj ten był zarządzany. Jako największe problemy wskazuje się wysoki poziom ubóstwa czy też coraz bardziej postępujące zmiany klimatyczne, niszczące rolnictwo, od którego zależy byt znacznej części ludności tego kraju. Według statystyk opublikowanych na stronie Programu Rozwoju Organizacji Narodów Zjednoczonych w raporcie o rozwoju społecznym, około 23% laotańskiego społeczeństwa żyje w biedzie (Human Development Index).

Z problemem ubóstwa wiąże się również kwestia trudności w dostępie do edukacji. Choć duża liczba dzieci podejmuje naukę, to wiele rodzin nie jest w stanie zapewnić środków na kontynuowanie edukacji, przez co jej poziom plasuje to państwo daleko w tyle za innymi. Szczególnie jest to widoczne w regionach wiejskich, gdzie możliwość pobierania nauki często dostępna jest tylko dla najstarszego syna. Dodatkowo tylko w 45% wiosek istnieją warunki, aby zapewnić dzieciom edukację do poziomu trzeciej klasy szkoły podstawowej. Sprawia to, że pomimo wspomnianego już wysokiego procentu dzieci rozpoczynających edukację (97%), poziom wykształcenia jest nadal bardzo niski (Pareick). Pomoc fundacji, takich jak Save the Children, założonej w 1919 roku przez Eglantyne Jebb oraz Dorothy Buxton w Wielkiej Brytanii, skupia się na poprawie sytuacji dzieci w regionach dotkniętych wojnami, biedą czy klęskami naturalnymi (Save the Children). Save the Children od początku swojego działania na terenie Laosu, czyli od 1987 roku, zbudowała ponad 3000 szkół dla dzieci z najbiedniejszych rodzin oraz pomogła wielu innym dzięki pracy na rzecz poprawy służby zdrowia i ochrony praw dziecka (Save the Children). Działania te powoli zmieniają sytuację na lepszą, ale skala problemu nadal pozostaje ogromna.

Najpilniejszym do rozwiązania problemem są jednak zmiany klimatyczne, które w szybkim tempie postępują w Laosie. W kraju, w którym ryż i jego uprawa stanowią podstawowe źródło utrzymania i główny składnik diety, wzrost temperatur oznacza problemy ekologiczne oraz finansowe dla wielu rolników.

W celu lepszego zobrazowania sytuacji Laosu warto przeanalizować dane związane z rozwojem tego państwa. Do tego posłuży nam Human Development Index (HDI, wskaźnik rozwoju społecznego). HDI jest to miernik mający na celu opisanie stopnia rozwoju zarówno społecznego, jak i ekonomicznego poszczególnych państw. Wskaźnik ten uwzględnia trzy różne płaszczyzny: zdrowie i długość życia, wiedzę oraz poziom wymaganych standardów życia. W ocenie tych płaszczyzn wykorzystywane są cztery następujące wskaźniki: oczekiwana długość życia, oczekiwana liczba lat edukacji dzieci, średnia liczba lat edukacji otrzymanej przez mieszkańców w wieku 25 lat i starszych oraz narodowy dochód *per capita* wyrażony w USD i wyliczany według parytetu siły nabywczej danej waluty. Wskaźnik HDI opracowany został przez pakistańskiego ekonomistę Mahbuba ul Haq w 1990 roku

i od 1993 wykorzystywany jest przy tworzeniu corocznych raportów śledzących rozwój państw na świecie przez działający w ramach ONZ Program Narodów Zjednoczonych ds. Rozwoju (UNDP) (Kubiczek). Wartość wskaźnika HDI zawiera się w przedziale od 0 do 1. Kraje wysoko rozwinięte posiadają wskaźnik na poziomie od 0,8 do 1,0, kraje średnio rozwinięte – od 0,5 do 0,8, a kraje słabo rozwinięte – od 0,2 do 0,5.

W przypadku Laosu stopień jego rozwoju społeczno-ekonomicznego rośnie niezmienne od 1990 roku, lecz nadal nie można powiedzieć, że wzrost ten przybliżył Laos do państw rozwiniętych. Dane rankingu Human Development Index z 2021 roku pokazują, że Laos znajduje się dopiero na 140. miejscu, z wartością wskaźnika HDI rzędu 0,607 (United Nations Development Programme). Biorąc pod uwagę, iż w rankingu tym porównana była sytuacja 189 różnych państw, nie stawia to kraju w dobrym świetle. Analizując indeks poczynszy od lat 90. XX wieku, widzimy, iż Laos jeszcze do 2004 umiejscowiony był w grupie krajów słabo rozwiniętych i dopiero w roku 2004 udało się ten stan rzeczy zmienić (United Nations Development Programme). Aby jednak lepiej zobrazować sytuację kraju, należy porównać go z państwami, z którymi sąsiaduje. W zestawieniu tym najlepiej wypada Tajlandia, która w 2021 roku zajęła w światowym rankingu miejsce 66., następnie są Chiny – na 79. miejscu oraz Wietnam – na 115. Laosowi w tej analizie udało się dopiero miejsce 140., wyprzedzając takie kraje jak Kambodża (146. miejsce) oraz Mjanma (149. miejsce) (United Nations Development Programme).

Aby zrozumieć ogólną sytuację Laosu, należy również dokładniej przyjrzeć się poszczególnym składowym wskaźnikom HDI i porównać je do średniej charakterystycznej dla regionu oraz średniej światowej.

Tabela 1. Oczekiwana długość życia

Laos			Azja Południowo-Wschodnia			Świat		
Ogólnie	Kobiety	Mężczyźni	Ogólnie	Kobiety	Mężczyźni	Ogólnie	Kobiety	Mężczyźni
68,1	71,1	66,2	67,9	69,8	66,1	71,4	74,0	68,9

Źródło: opracowanie na podstawie danych UNDP: https://hdr.undp.org/system/files/documents/global-report-document/hdr2021-22pdf_1.pdf

Jak wynika z tabeli 1, oczekiwana długość życia przeciętnego obywatela Laosu wynosi 68,1 lat, co jest wynikiem lokującym się nieco powyżej średniej dla regionu, lecz znacząco poniżej średniej dla całego globu, które to wielkości zostały oszacowane odpowiednio na poziomie 67,9 oraz 71,4 lat. Przyczyną tej sytuacji może być fakt, iż opieka zdrowotna w Laosie jest na bardzo niskim poziomie pod względem technologii, wykształcenia personelu, jak i liczby placówek medycznych. Laos nie posiada sprawnie funkcjonującego, kompleksowego systemu ochrony socjalnej i nie inwestuje odpowiednio w zdrowie i edukację. Według danych z 2020 roku, na 100 tys. ludzi przypada jedynie 35 lekarzy. Natomiast w 2012 roku na 1 tys. pacjentów

przypadało jedynie 1,5 łóżka szpitalnego (The World Factbook). Kolejny problem, z którym boryka się ludność tego państwa, to niedożywienie oraz często brak dostępu do świeżej, niezanieczyszczonej wody pitnej, co także powoduje duże komplikacje zdrowotne. Zaledwie 85% obywateli tego państwa posiada dostęp do wody pitnej. Może wydawać się, że to stosunkowo wysoki procent, jednak oznacza także, iż ponad 1 mln osób nie ma dostępu do źródła czystej, zdatnej do picia wody (World Economics). Jeszcze gorzej przedstawia się dostęp do bezpiecznie zarządzanych usług wodociągowych, z których skorzystać może jedynie 16% ludności Laosu. Najczęstsze przyczyny śmierci w Laosie to grypa i zapalenie płuc spowodowane brakiem dostępu do szczepionek i ośrodków szczepień (Misachi). Jako skutek stosunkowo krótkiej oczekiwanej długości życia w Laosie można uznać całkowity wskaźnik obciążenia demograficznego będący stosunkiem osób młodych (zdolnych do pracy, czyli w wieku od 15 do 64 lat) do osób w podeszłym wieku oraz dzieci do lat 15, który wynosi odpowiednio 50 : 7 (World Economics). Kolejne dane obrazujące badaną sytuację to stosunkowo niska mediana wieku ludności Laosu, wynosząca jedynie 23,8 lat w 2021 roku. Dla porównania, średnia mediana wieku w Azji Południowo-Wschodniej wynosi około 29,8 lat, a liczba ta na świecie to 30 lat (United Nations. Median Age of Population). Porównując te dane, można zauważyć, iż społeczeństwo Laosu jest stosunkowo młode. W roku 2020 znajdowało się ono na 170. miejscu na świecie. Mediana wieku dla kobiet wynosiła wtedy 24,4 lat, a dla mężczyzn – 23,7 lat, co wynikać może z tego, iż kobiety żyją stosunkowo dłużej (The World Factbook).

Tabela 2. Oczekiwana liczba lat edukacji dla dzieci

Laos			Azja Południowo-Wschodnia			Świat		
Ogólnie	Kobiety	Mężczyźni	Ogólnie	Kobiety	Mężczyźni	Ogólnie	Kobiety	Mężczyźni
10,1	9,9	10,3	11,6	11,5	11,6	12,8	12,9	12,7

Źródło: opracowanie na podstawie danych UNDP: https://hdr.undp.org/system/files/documents/global-report-document/hdr2021-22pdf_1.pdf

Dane zamieszczone w tabeli 2 wskazują, że dzieci w Laosie poświęcają 10,1 lat swojego życia na naukę. Jest to liczba znacząco niższa niż przeciętna średnia światowa wynosząca 12,8 lat. Różnica wynosi prawie 3 lata, należy ją uznać za dużą w skali rozwoju człowieka. Porównując natomiast średnią Laosu do średniej w samej Azji Południowo-Wschodniej, nie ma aż tak pokażnej różnicy, ponieważ wynosi ona 1,5 lat, co nadal jest niemałą liczbą, choć już o połowę mniejszą. Patrząc na rozwój Laosu przez pryzmat tej części składowej wskaźnika HDI, wypada on negatywnie. Sytuacja edukacyjna tego państwa częściowo powstała na skutek różnorodności językowej poszczególnych grup etnicznych. Nauka w szkołach w Laosie prowadzona jest jedynie w oficjalnym języku, którym to posługuje się zaledwie około połowy ludności. Kolejny problem stanowi fakt, iż na wsiach dzieci często nie mają możliwości uczęszczania do szkoły z powodu zbyt małej liczby dostępnych miejsc,

bądź z tego względu, że muszą pomagać w domu oraz przy pracy w polu (Laos Life). Szkolnictwo w Laosie podzielone jest na cztery etapy: ogólną edukację (żłobek i przedszkole), podstawówkę, niższą oraz wyższą szkołę średnią. Nie licząc początkowych etapów przygotowujących do podjęcia podstawowej edukacji, przeciętny Laotańczyk powinien odbyć dwanaście lat nauki. Jednak szkoła obowiązkowa jest jedynie przez dziewięć lat trwania podstawówki oraz niższej szkoły średniej, co również może wpływać na stosunkowo niski wskaźnik oczekiwanej liczby lat edukacji. Nadal zatem obecna średnia liczby lat przewidywanej a odbytej edukacji znacząco się od siebie różni. Pozytywny wpływ na większy wynik badanego wskaźnika mogło mieć wydłużenie obowiązkowej edukacji z pięciu do dziewięciu lat w 2015 roku (ASEM Education).

Tabela 3. Średnia liczba lat edukacji otrzymanej przez mieszkańców w wieku 25 lat i starszych

Laos			Azja Południowo-Wschodnia			Świat		
Ogólnie	Kobiety	Mężczyźni	Ogólnie	Kobiety	Mężczyźni	Ogólnie	Kobiety	Mężczyźni
5,4	5,0	5,8	6,7	6,3	7,3	8,6	8,4	8,9

Źródło: opracowanie na podstawie danych UNDP: https://hdr.undp.org/system/files/documents/global-report-document/hdr2021-22pdf_1.pdf

Niestety, edukacja młodzieży w wieku 25 lat i starszych wygląda jeszcze gorzej niż edukacja dzieci. Z przedstawionej tabeli 3 wynika, iż wynosi ona jedynie 5,4 lat, i jest o ponad trzy lata krótsza niż w przypadku innych państw na świecie. Z drugiej strony, średnia ta nie odbiega aż tak bardzo od średniej dla całej Azji Południowo-Wschodniej, jest mniejsza o nieco więcej niż rok. Jedynie 34% społeczeństwa posiada średnie bądź wyższe wykształcenie (United Nations Development Programme). Pozytywnym aspektem może być to, iż w porównaniu do sytuacji światowej, jak i całej Azji Południowo-Wschodniej, różnica tej średniej pomiędzy kobietami a mężczyznami jest znacząco mniejsza. Nie zmienia to jednak faktu, iż jest to poziom zdecydowanie za niski w porównaniu z pozostałymi państwami średnio rozwiniętymi, dla których średnia ta dla obu płci wynosi 6,9 lat (United Nations Development Programme).

Tabela 4. Dochód narodowy *per capita* (w USD)

Laos			Azja Południowo-Wschodnia			Świat		
Ogólnie	Kobiety	Mężczyźni	Ogólnie	Kobiety	Mężczyźni	Ogólnie	Kobiety	Mężczyźni
7 700	6 757	6 627	6 481	2 352	10 426	16 752	12 241	21 210

Źródło: opracowanie na podstawie danych UNDP: https://hdr.undp.org/system/files/documents/global-report-document/hdr2021-22pdf_1.pdf

Dochód narodowy *per capita* w Laosie wynosi powyżej średniej, porównując go z regionem Azji Południowo-Wschodniej. Również różnice pomiędzy statystykami kobiet i mężczyzn wyglądają w wypadku tego państwa o wiele lepiej niż

w pozostałych krajach w tym regionie. Prezentuje się on dobrze także na tle innych średnio rozwiniętych państw, których średni dochód narodowy *per capita* wynosi 6 353 USD. Jeżeli jednak przyjrzymy się globalnym danym, to różnica jest już olbrzymia. Pomimo znaczącego wzrostu dochodu narodowego *per capita* w Laosie, nadal znajduje się on daleko za państwami średnio rozwiniętymi i nic nie zapowiada, by w najbliższym czasie ten stan rzeczy uległ znaczącej poprawie.

Problem handlu ludźmi

Subregion Większego Mekongu uznawany jest za punkt zapalny, jeśli chodzi o międzynarodowy handel ludźmi (Huijsmans 67). Szacunkowe badania wskazują, że właśnie na tym obszarze ofiarami handlarzy żywym towarem pada rocznie od 200 tys. do 450 tys. osób (Human Trafficking in Laos). Laotańska Republika Ludowo-Demokratyczna stanowi kraj źródłowy (w mniejszym stopniu kraj tranzytowy) dla przemytu kobiet i dziewcząt do sąsiedniej Tajlandii, gdzie zmusza się je do niewolniczej pracy lub wykorzystuje seksualnie w celach komercyjnych. Najczęstszymi ofiarami tego procederu są dziewczęta między 12. a 18. rokiem życia (Human Trafficking in Laos).

Jedną z przyczyn takiego stanu rzeczy jest występowanie od połowy lat 90. XX wieku nielegalnej imigracji na tereny Królestwa Tajlandii, przez długi czas ignorowanej przez rząd w Wientian (Huijsmans 71). Bliskość kulturowa i językowa Tajlandii, w połączeniu z lepszymi warunkami ekonomicznymi stanowią główne motywy wyboru akurat tego kierunku emigracji (Human Trafficking in Laos). Laotańscy obywatele emigrujący w celu poprawienia swojej sytuacji materialnej bardzo często po przybyciu na miejsce poddawani są przymusowej pracy w tajskim rybołówstwie i budownictwie lub też zmuszani do prostytucji w przypadku kobiet i dziewcząt (Trafficking in Persons Report). Tajlandia, odnosząca znaczące korzyści polityczno-ekonomiczne z istniejącej sytuacji, stara się podtrzymać ciągły napływ taniej i pozbawionej jakichkolwiek praw siły roboczej na swoje terytorium (Huijsmans 74).

Od początku nowego millenium następuje znacząca zmiana w rozpoznaniu problemu handlu ludźmi przez laotańskie władze. Nagły wzrost liczby inicjatyw dotyczących walki z omawianym procederem w dużej mierze związany jest z zaangażowaniem społeczności międzynarodowej, która wspiera finansowo i obserwuje działania rządu w tej kwestii (Huijsmans 72). Jednakże, jak wskazuje raport „2021 Trafficking in Persons Report: Laos”, nadal nie udaje się całkowicie spełnić minimalnych standardów w zakresie zwalczania handlu ludźmi, chociaż zauważalne jest podejmowanie znaczących wysiłków w celu poprawy sytuacji. Wspomniane wysiłki obejmowały m.in. wdrażanie środków mających na celu ochronę praw laotańskich pracowników migrujących za granicę czy też utrzymywanie krajowego budżetu

na walkę z handlem ludźmi. Wciąż jednak władze niespójnie stosowały procedury identyfikacji i badania ofiar w całym kraju, nie zajmując się przy tym w sposób należyty podejrzanymi sprawcami handlu ludźmi na tle seksualnym w zagrożonych sektorach (Trafficking in Persons Report 2021).

Warte odnotowania są również starania na rzecz zwiększania świadomości na temat problemu handlu żywym towarem wśród zwykłych obywateli Laosu. Bardzo istotne w tej materii wydaje się zaangażowanie do tego popularnych mediów, które zdają się być skuteczniejsze niż organizowane wcześniej marsze przeciwko temu procederowi (pierwszy taki marsz miał miejsce w roku 2007). Wskazać można dwa sztandarowe przykłady tego typu działań medialnych. Pierwszym z nich była kampania MTV EXIT, polegająca na wyświetlaniu filmu omawiającego problem handlu ludźmi podczas popowych koncertów (oraz potem na kanale telewizyjnym Lao Star). Drugim zaś była produkcja „Lessons of Life”, która produkowana we współpracy z państwową telewizją oraz organizacją UNICEF w 90-minutowych odcinkach opowiadała historie kolejnych przypadków ofiar handlu ludźmi, jednocześnie pokazując ich późniejszy proces rehabilitacji i reintegracji do społeczeństwa (Huijsmans 74).

Jak zaznacza Huijsmans, rządząca Laotańska Partia Ludowo-rewolucyjna, by móc skutecznie budować narodową tożsamość swojego państwa, musi jak najszybciej uporać się zarówno z problemem migracyjnym, jak i procederem handlu żywym towarem (Huijsmans 80).

Problem z opieką medyczną związaną z porodem i macierzyństwem

Z problemami opieki medycznej w Laotańskiej Republice Ludowo-Demokratycznej państwo to zмага się od bardzo dawna. Jedną z bardziej newralgicznych dziedzin medycyny, która powinna być wymieniona w tym kontekście, są bezpieczne porody oraz opieka okołoporodowa. Pomimo znaczącej poprawy wskaźnika śmiertelności wśród matek, Laos nadal boryka się z problemami takimi jak np. brak zaufania matek do systemu opieki zdrowotnej czy utrudnienia związane z możliwością dotarcia do najbliższej placówki medycznej posiadającej przeszkolony personel.

Badania przeprowadzone w jednej ze wsi w prowincji Xiengkhouang, przyczyn takiego stanu rzeczy doszukują się w fakcie, iż prawie 70% obywateli Laosu zamieszkuje obszary wiejskie, których specyfika generuje wymienione problemy. Jeszcze w 2007 roku jedynie 18,5% porodów odbyło się w placówkach medycznych, a znakomita większość, bo aż ponad 75%, miała miejsce w domu przy asyście rodziny czy też tradycyjnych opiekunek. Tłumaczy to po części, dlaczego w Laosie wskaźnik śmiertelności matek jest tak wysoki, choć nie do końca wyjaśnia, dlaczego kobiety nie decydują się skorzystać z profesjonalnej pomocy medycznej (Ngan i in. 244–252).

Przegląd różnego rodzaju placówek oferujących pomoc przy porodzie wykazał, iż jedynie szpitale posiadają odpowiednie warunki oraz wyszkoloną kadrę i są w stanie odpowiednio zareagować w razie komplikacji. Koszt usług oraz odległość tych placówek od miejsca zamieszkania są jednak często zbyt duże, przez co wiele kobiet nie decyduje się na skorzystanie z tej najbezpieczniejszej możliwości. Również fakt, iż to kobiety opiekują się zarówno rodziną, jak i domem, ogranicza matkom możliwość odpowiedniego zadbania o siebie przed, w trakcie i po porodzie. Osobną kwestią jest przewaga mężczyzn w zawodzie lekarskim, która ma swoje znaczące przełożenie na komfort rodzących kobiet, które wstydzą się pokazywać intymne części ciała osobie niebędącej ich mężem (Ngan i in. 244–252).

Obecna sytuacja wynikać może również z panujących zwyczajów i wierzeń obywateli Laosu. Ciągłe popularne jest na przykład odcinanie pępowiny za pomocą naostrzonego kawałka bambusa zamiast sterylnej ostrza, co często skutkuje powikłaniami w postaci infekcji. Jeszcze inną praktyką jest tak zwany poród na „gorącym łóżku”, podczas którego matki leżą na macie bambusowej, a pod nimi znajduje się rozgrzany węgiel w celu przywrócenia ciała energii oraz zamknięcia otworu pochwy (Sychareun). Ważny jest także przesąd, iż przygotowywanie się do porodu może przynieść nieszczęście, dlatego też kobiety, które czują się zdrowe, nie chcą korzystać z pomocy medycznej i często nie są gotowe na komplikacje, które mogą się pojawić.

Obecnie odsetek porodów, w których uczestniczył wykwalifikowany personel medyczny, wynosi jedynie 64%, czego skutkiem może być wciąż wysoka śmiertelność okołoporodowa. Według danych za 2017 rok na 100 tys. matek aż 185 nie przeżyło ciąży bądź porodu (United Nations Development Programme). Porównując to z danymi krajów europejskich, w których to jedynie 20 kobiet na 100 tys. ginie z tej samej przyczyny, możemy zauważyć, jak duży jest to problem. Biorąc pod uwagę liczbę ludności Laosu, która w tym roku wynosiła około 6 680 000 osób, obliczyć można, iż zmarło wtedy ponad 12 tys. matek.

Coraz więcej kobiet zdaje sobie sprawę z korzyści, jakie daje profesjonalna opieka podczas porodu. Nadal jednak większość z nich nie decyduje się na skorzystanie z pomocy placówek medycznych, a przecież odpowiednie przygotowanie i wiedza mogłyby znacząco zmniejszyć liczbę zgonów. Wiele śmierci związanych z porodem wynika z łatwych do uniknięcia przyczyn, takich jak nadmierne krwawienie czy infekcje z powodu braku higieny otoczenia. Zdaniem organizacji Save the Children kluczowe są rozwijanie umiejętności i zdolności położnych oraz innych pracowników placówek medycznych, nadzór krajowego ministerstwa zdrowia oraz poprawa struktury powiązań między różnymi placówkami, co umożliwiłoby ewentualny szybki transport oraz przekazanie wyników badań (Simon).

Oddzielnymi zagadnieniami pozostają edukacja dotycząca antykoncepcji oraz wynikający z jej braku temat aborcji. Z powodu istnienia prawa zakazującego dokonywania aborcji w przypadku innym niż ratowanie życia matki, wiele

kobiet decyduje się na przeprowadzenie tego zabiegu u niewykwalifikowanych osób, co skutkuje częstymi komplikacjami, które ostatecznie doprowadzić mogą do śmierci (Abortion law Laos). Aż 20–50% kobiet, które zgłosiły się do szpitala, szuka pomocy medycznej z powodu niebezpiecznych aborcji. Jest to na tyle duży problem, iż w 2016 roku ministerstwo zdrowia przygotowało dla pracowników służby zdrowia wytyczne dotyczące niebezpiecznej aborcji (Huber).

Problem mniejszości etnicznych w LRLD

Sytuacja mniejszości etnicznych w Laotańskiej Republice Ludowo-Demokratycznej stanowi niewątpliwie jeden z głównych problemów, z którym borykają się laotańskie władze. Brak przezorności, namysłu i profesjonalizmu w zarządzaniu wieloetnicznym państwem doprowadziły do powstania wielu nierówności, skutkujących niepokojami społecznymi czy strajkami. Aby dobrze zrozumieć podłoże tego stanu rzeczy, należy spojrzeć najpierw na kontekst historyczno-społeczny, z którego sytuacja ta wynika.

Laos zamieszkują trzy główne grupy mniejszości narodowych i etnicznych: Lao Loum – mieszkańcy nizin, Lao Theugn – mieszkańcy środka, oraz Lao Sung – mieszkańcy gór. Lao Theugn wywodzą się od północnych ludów Khmu, a członkowie Lao Loum od przybyłych tysiąc lat temu imigrantów tajskich (Ireson, Ireson 921–923). Lao Sung z kolei to grupa, której członkowie posługujący się językami tybeto-birmańskimi przybyli na tereny Laosu dopiero w XIX wieku, chcąc uwolnić się od chińskich rządów (Ireson, Ireson 922).

Po roku 1975 ideały przywódców rewolucji i ich plan stworzenia nowego, wieloetnicznego społeczeństwa zostały szybko skonfrontowane z rzeczywistością i musiały ustąpić pierwszeństwa takim problemom, jak utworzenie zjednoczonego rządu czy też znalezienie środków na utrzymanie działającego aparatu państwowego. Nie zmieniało to jednak faktu, że w nowopowstałym socjalistycznym reżimie każdy obywatel powinien stać się częścią jednolitego społeczeństwa. Jak wskazuje G. Schlemmer, rząd w Wientian nie wspierał mniej rozwiniętych regionów i grup etnicznych, a skupiał się na tych, które i tak historycznie były już w lepszej sytuacji materialnej (Schlemmer 271–272). Skutkowało to utrzymaniem przedrewolucyjnej przepaści między poszczególnymi wspólnotami, pomimo że w założeniu pod rządami Laotańskiej Partii Ludowo-Rewolucyjnej społeczeństwo miało być równe i zjednoczone.

Jako przykład dyskryminacji innych niż Lao Loum grup etnicznych należy podać fakt zajmowania większości wysokich stanowisk oraz posiadania lepszego wykształcenia przez tę faworyzowaną zbiorowość (Ireson, Ireson 925–926). Dzieje się tak, pomimo że ludzie władzy często nie posiadają wystarczającego wykształcenia i wiedzy, aby zajmować się reformami społecznymi i zarządzaniem tak

zróżnicowanym etnicznie społeczeństwem. Działania podejmowane w celu włączenia w życie polityczne wykluczonych mniejszości są często sprzeczne z ich mentalnością i tradycjami, przez co nie przynoszą zakładanych rezultatów.

Kolejnym problemem, z jakim muszą się mierzyć Hmongowie – członkowie grupy etnicznej Lao Soung, jest ich prześladowanie w związku ze współpracą ze Stanami Zjednoczonymi podczas wojny w Wietnamie. Zgodnie z danymi podawanymi przez FIDH (International Federation for Human Rights), w dżunglach Laosu może się ukrywać nawet 3 tysiące osób z grupy etnicznej Hmong (International Federation for Human Rights). Pozostają oni w ukryciu ze względu na strach przed prześladowaniami ze strony władz. Problem ten jedynie pogłębiło niewyjaśnione zniknięcie członków tej społeczności, którzy zgłosili się do władz w 2005 roku (International Federation for Human Rights). Do tego mężczyźni, którzy przyznają się do swojego udziału w współpracy i oddają się w ręce administracji, są umieszczani w obozach pracy (International Federation for Human Rights).

Tak długo, jak u władzy pozostają aktualne elity, nie możemy się spodziewać wielkich zmian w Laosie. Niektóre zmiany powinny mieć bardziej radykalny charakter, przede wszystkim proobywatelski, uwzględniający wolę kultywowania ludowej tradycji. Sposobem na zmianę owych przyzwyczajzeń mogłaby być edukacja, ale jak wcześniej powiedziano, i w tym zakresie istnieją pewne zapóźnienia, często ignorancja. Zdaniem autorów artykułu możemy się spodziewać powolnego, nierównomiernego wzrostu ekonomicznego, który jednak nie polepszy znacząco sytuacji mniejszości żyjących w regionach górskich.

Zakończenie

Laos pomimo bycia niezauważonym przez światową opinię publiczną jest państwem ciekawym, zróżnicowanym i bogatym tak pod względem przyrodniczym, jak i kulturowym. Ostatnie trzy dekady w historii Laotańskiej Republiki Ludowo-Demokratycznej to czas dużych przemian wewnętrznych i jednocześnie nowych wyzwań, przed którymi stanąć musiało laotańskie społeczeństwo. Chociaż kraj ten w ostatnim okresie znacząco rozwinął się, co widać choćby po zmianach jego wskaźnika HDI, to wciąż musi mierzyć się z problemami wynikającymi z jego przeszłości i skomplikowanej sytuacji wewnętrznej.

Przeprowadzona analiza dostępnych źródeł oraz danych statystycznych dowiodła prawdziwości przyjętej przez autorów hipotezy, iż problemy społeczne, które współcześnie trapią Laos, są w dużej mierze spowodowane sytuacją gospodarczą kraju oraz jego zróżnicowaniem etnicznym.

W każdym z opisanych zagadnień elementy te odgrywały znaczącą rolę jako przyczyna zaistniałego problemu. W przypadku handlu ludźmi zła sytuacja gospodarcza Laosu stanowiła jeden z głównych motywów nielegalnej migracji

do Tajlandii. Laotańczycy, nie mogąc liczyć na poprawę życia w swojej ojczyźnie, zmuszeni byli przekraczać granicę z Królestwem Tajlandii, gdzie potem wykorzystywano ich do niewolniczej pracy lub też zmuszano do prostytucji. Kwestia wysokiej śmiertelności matek, chociaż w swojej istocie bardzo złożona i powiązana z laotańskimi tradycjami, również w pewnym stopniu wynikała z braku dostępności odpowiedniej infrastruktury oraz wysokich kosztów opieki medycznej, na które duża część laotańskiego społeczeństwa nie jest w stanie sobie pozwolić. Osobnym zagadnieniem pozostaje etniczna różnorodność obywateli Laotańskiej Republiki Ludowo-Demokratycznej. Prowadzona przez LPLD polityka dyskryminacji, która w praktyce premiuje jedną grupę – Lao Loum i dyskryminuje resztę, prowadzi w konsekwencji do jeszcze większego zubożenia pozostałych i rozwarstwienia społecznego.

Badania nad problemami społecznymi Laosu i ich przyczynami nadal pozostają kwestią nie w pełni zbadaną. Fakt niepodejmowania należytych badań i istnienie związanej z tym luki badawczej dosadnie pokazuje brak większego zainteresowania międzynarodowego środowiska naukowego tym zagadnieniem. Pozostaje mieć nadzieję, że wraz z rozwojem tego państwa i wzrostem jego znaczenia na arenie międzynarodowej ten niekorzystny stan rzeczy ulegnie zmianie.

Bibliografia

- ASEM Education. Web. 23.12.2022. <https://asem-education.org/compendiums/204-lao/>
- „Asian Elephant”. Web. 27.09.2021. https://www.wwf.org/la/about/why_important/asian_elephant/
- „Education in Laos”. *Laos Life*. Web. 23.12.2022. <https://www.laoslife.info/education-in-laos/>
- Huber, A., Vongsitthi, A. „Unsafe Abortion: Prevention and Care, a Practical Guideline for Health Workers in Lao PDR”. International Campaign For Women’s Right to Safe Abortion. Web. 13.03.2022. <https://www.safeabortionwomensright.org/news/unsafe-abortion-prevention-and-care-a-practical-guideline-for-health-workers-in-lao-pdr/>
- Huijsmans, R. „The Theatre of Human Trafficking: A Global Discourse on Lao Stages”. *The International Journal of Social Quality* 1.2 (2011): 66–84. <https://doi.org/10.3167/IJSQ.2011.010206>
- „Human Trafficking in Laos”. Web. 14.03.2022. <https://sengsavang.org/en/human-trafficking-in-laos/>
- Ireson, C.J., Ireson, W.R. „Ethnicity and Development in Laos”. *Asian Survey* 31.10 (1991): 920–937. <https://doi.org/10.2307/2645064/>
- Kubiczek, A. „Jak mierzyć dziś rozwój społeczno-gospodarczy krajów?”. *Nierówności Społeczne a Wzrost Gospodarczy* 38 (2014): 40–56.
- Lagattuta, A. „Top 10 Facts about Life Expectancy in Laos”. The Borgen Project. Web. 27.09.2021. <https://borgenproject.org/top-10-facts-about-life-expectancy-in-laos/>

- „Laos Country Profile”. *BBC* 24.07.2018. Web. 28.09.2021. <https://www.bbc.com/news/world-asia-pacific-15351898/>
- „Laos History”. Web. 28.09.2021. <https://www.infoplease.com/world/countries/laos/>
- „Laos the Country”. Web. 29.06.2021. <https://focus.asia/destination/laos/laos-the-country/#.YNxtXugzb4Y/>
- „Laos’s Demography”. *World Economics*. Web. 23.12.2022. <https://www.worlddeconomics.com/Indicator-Data/Demographics/Age-Dependency-Ratio-Total.aspx>
- „Laos’s Population with Access to Safe Water (%)”. *World Economics*. Web. 23.12.2022. <https://www.worlddeconomics.com/ESG/Environment/Access-to-Safe-Water/Laos.aspx>
- Matas-Runquist, N. *Laos – Culture Smart!: The Essential Guide to Customs & Culture*. London: Kuperard, 2019.
- Misachi, J. „Leading Causes of Death in Laos”. *World Atlas*. Web. 13.03.2022. <https://www.worldatlas.com/articles/leading-causes-of-death-in-laos.html/>
- Ngan, D., Kang, M., Lee, Ch., Vanphanom, S. „Back to Basics. Approach for Improving Maternal Health Care Services Utilization in Lao PDR”. *Asia Pacific Journal of Public Health* 28.3 (2016): 244–252. <https://doi.org/10.1177/1010539516634188>
- Patrick, A. „Top 10 Facts about Living Conditions in Laos”. Web. 14.03.2022. <https://borgenproject.org/top-10-facts-about-living-conditions-in-laos/>
- Rossetti, F. „The Chinese in Laos Rebirth of the Laotian Chinese Community as Peace Returns to Indochina”. Web. 12.03.2022. <https://www.cefc.com.hk/article/the-chinese-in-laosrebirth-of-the-laotian-chinese-community-as-peace-returns-to-indochina/>
- Savada, A., Whitaker, D. *Laos: A Country Study*. Washington: Federal Research Division; Library of Congress, 1995.
- Schlemmer, G. „Ethnic Belonging in Laos: A Politico-Historical Perspective”. Web. 14.03.2022. <https://hal.science/hal-01853834/document>
- Simon, C. „The State of World’s Midwifery 2021: Supplements”. Save the Children. Web. 28.12.2021. https://laos.savethechildren.net/sites/laos.savethechildren.net/files/library/SoWMy_2021_supplements_final_v2.pdf
- „Situation of Minorities Remains Dire as Laos Goes before the UN Committee on Elimination of Racial Discrimination”. International Federation for Human Rights. 27.02.2012. Web. 22.12.2022. <https://www.fidh.org/en/region/asia/laos/Situation-of-minorities-remains>
- Staaveren van, J. *Interdiction in Southern Laos 1960–1968*. Washington: Center for Air Force History, 1993.
- Sychareun, V. „BMC Pregnancy Childbirth”. PMC 2016. Web. 13.03.2022. <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC4997701/#>
- Trafficking in Persons Report. Web. 14.03.2022. <https://2001-2009.state.gov/g/tip/rls/tiprpt/2008/105388.htm>

- Trafficking in Persons Report 2021: Laos. Web. 14.03.2022. <https://www.state.gov/reports/2021-trafficking-in-persons-report/laos/>
- UNDP. 2020. Human Development Report 2020. The Next Frontier: Human Development and the Anthropocene. New York. Web. 24.06.2021. <http://hdr.undp.org/en/content/human-development-report-2020>
- United Nations Development Programme. Human Development Reports. Web. 23.12.2022. https://hdr.undp.org/system/files/documents/global-report-document/hdr2021-22pdf_1.pdf
- United Nations Development Programme. Web. 13.03.2022. <https://hdr.undp.org/data-center/specific-country-data#/countries/LAO>
- United Nations. Median Age of Population. Web. 23.12.2022. <https://population.un.org/dataportal/data/indicators/67/locations/96,116,360,418,458,104,608,702,764,626,704,920,900/start/2021/end/2021/table/pivotbylocation>
- Women on Waves. Web. 13.03.2022. <https://www.womenonwaves.org/en/page/4879/abortion-law-laos>
- The World Factbook. Explore all Countries – Laos. Web. 23.12.2022. <https://www.cia.gov/the-world-factbook/countries/laos>
- Zasloff, J., Dommen, A., Lafont, P., Osborne, E., Milton, J., Silverstein, J. „Laos”. *Encyclopedia Britannica*. Web. 27.09.2021. <https://www.britannica.com/place/Laos>

Oliwia Ługowska, Adam Szulc, Sebastian Tarała – studenci kierunku Studia azjatyckie na Wydziale Studiów Międzynarodowych i Politologicznych Uniwersytetu Łódzkiego.

Problemy społeczne współczesnej Kambodży w drugiej dekadzie XXI wieku Problem łamania praw dzieci

Przemysław Chorąży

 <https://orcid.org/0000-0001-5001-5137>

Uniwersytet Łódzki

Wydział Studiów Międzynarodowych i Politologicznych

e-mail: przemyslaw.chorazy@edu.uni.lodz.pl

Abstrakt

Artykuł prezentuje najważniejsze informacje na temat ludności Kambodży, jej historii od czasów starożytnych do współczesności. Omówiona została obecna sytuacja ekonomiczna i polityczna kraju oraz poruszono kwestię nieprzestrzegania wolności słowa. W szczególności zwrócono uwagę na problematykę związaną z łamaniem praw dzieci. Poddano zatem analizie główne problemy tego azjatyckiego kraju w drugiej dekadzie XXI wieku. Jako cel główny przyjęto odpowiedź na pytanie: jak sytuacja polityczno-ekonomiczna i historia kraju wpływają na sytuację dzieci w Kambodży? Poszczególne rozdziały dotyczą takich problemów społecznych, jak: bieda, brak wolności słowa, prześladowanie przeciwników politycznych przez władzę, prostytucja i handel ludźmi, wliczając w to łamanie praw najmłodszych i stygmatyzację mieszkańców sierocińców.

Słowa kluczowe: Kambodża, seksturystyka, pedofilia, handel ludźmi, prawa dzieci

Social Issues of Modern Cambodia in the 21st Century. The Problem of Violating Children's Rights

Abstract

The article contains the most important information about the population of Cambodia, its history from ancient times to the present day, the political situation including freedom of expression, the economic situation and the issue of violations of children's rights. The main objective of this article is to provide the reader with basic information about Cambodia and to analyse the main problems of this Asian country in the second decade of the 21st century, with a special focus on the violation of children's rights. The aim of the analysis is to answer the question: how does the political-economic situation and the history of the country affect the situation of children in Cambodia.

The main part of the article deals with social problems such as poverty, lack of freedom of expression, persecution of political opponents by the authorities, prostitution and human trafficking, including violations of the rights of the youngest and the stigmatisation of orphanage residents.

Keywords: Cambodia, sex tourism, paedophilia, human trafficking, children's rights

Wstęp

Kambodża jest niedużym krajem, liczącym około 16 milionów ludności, położonym w Azji Południowo-Wschodniej, na Półwyspie Indochińskim. Graniczy z Tajlandią, Wietnamem i Laosem. Pośród tych krajów jest państwem najmniejszym. Zajmuje powierzchnię 181 tys. km², co plasuje ją na 88. miejscu na świecie pod względem wielkości terytorium. Stolicą i największym miastem jest Phnom Penh. Kambodża to kraj dość jednorodny pod względem narodowościowym. Ponad 95% ludności stanowią Khmerzy. Prócz nich możemy znaleźć również mniejszości narodowe – wietnamską, chińską czy ludność pochodzenia tajskiego i laotańskiego. Religią państwową jest buddyzm, jednak napotykamy również wyznawców innych religii, takich jak islam czy chrześcijaństwo. Językiem urzędowym jest należący do rodziny austroazjatyckiej (a więc spokrewniony np. z wietnamskim) język khmerski (Britannica).

Dopiero od końca lat 90. ubiegłego wieku, po ostatecznym rozbiściu sił Czerwonych Khmerów, sytuacja Kambodży się ustabilizowała, co dało temu krajowi możliwość rozwoju gospodarczego i społecznego (Jelonek 267). Nadal jednak obserwujemy tu występowanie szeregu problemów typowych dla krajów słabo rozwiniętych, takich jak ubóstwo czy autorytarne formy rządów. Swoje piętno odcisnęła również trudna historia. Kambodża została, wbrew jej woli, wciągnięta w wojny indochińskie, a po ostatecznym wycofaniu się USA z Indochin w 1975 roku zmagala się z reżimem Czerwonych Khmerów, a potem interwencją wietnamską (lata 1979–1989). Wszystkie te czynniki oddziałują bardzo negatywnie na sytuację społeczną. By usunąć istniejące zaniedbania, potrzeba reform i środków finansowych, których w Kambodży brakuje. Palącym problemem jest sytuacja najmłodszej części ludności. Prawa dzieci w Kambodży są systematycznie łamane. Ubóstwo zmusza je do pracy i szukania środków do życia. Organizacje broniące praw dzieci często donoszą o przypadkach wykonywania przez dzieci zajęć naruszających ich godność, niszczących bezpowrotnie ich dzieciństwo. Nieefektywny rząd nie jest w stanie skutecznie walczyć z tymi problemami, a wręcz czasami próbuje je zatajać. Analiza tego zjawiska zostanie przedstawiona na tle historii, ewolucji sytuacji ekonomicznej i politycznej państwa w XXI wieku.

Tło historyczne

Kambodża jest krajem o długiej i momentami trudnej historii. Archeologowie datują pierwsze odkryte ślady obecności ludzi na tym terenie na około 3000 r. p.n.e. Szacuje się, że około 500 r. p.n.e. tamtejsi mieszkańcy znali już żelazo i umieli wznosić fortyfikacje. Wykształcenie się bardziej rozwiniętych form cywilizacji, dokonujące się pod silnym wpływem kultury Indii, przypada na początek naszej ery. Pierwszym znanym państwem (lub – co bardziej prawdopodobne – luźnym sojuszem kilku mniejszych) na terenie Kambodży było potwierdzone w chińskich kronikach królestwo Funan. Państwo to upadło najpewniej w połowie VI wieku. Za przyczynę upatruje się zagrożenie ze strony innego nowopowstałego kraju – Chenla, o którym jednak nie wiadomo zbyt wiele (Tully 8–14).

Na początku IX wieku Jayavarman II dał początek Imperium Khmerskiemu, nazywanemu również Angkor. W czasach swojej świetności rozciągało się ono na terenach dzisiejszej Kambodży, Laosu, Wietnamu, Tajlandii, a nawet Malesji. Religią państwową Khmerów, jak i zresztą wcześniejszego Funan, był przejęty z Indii hinduizm, zmodyfikowany jednak pod wpływem lokalnych wierzeń. Kres istnienia państwa Khmerów przyniosły tajske najazdy w XIV wieku, a przez następne lata Kambodża była zdominowana przez sąsiednie kraje – Tajlandię i Wietnam (Britannica).

W roku 1863 król Norodom podpisał z Francją traktat o przyjaźni, który rozpoczął okres francuskiego protektoratu. Francuzi stopniowo rozszerzali swoje wpływy i tak w 1884 roku Kambodża stała się francuską kolonią. W czasie II wojny światowej przeszła w ręce Japończyków, którzy jednak dopiero pod koniec wojny, w marcu 1945, obalili francuską administrację, a król proklamował niepodległość. Jednak już w październiku tego roku Francuzi ponownie objęli władzę. Khmerowie nie zaprzestali dążyć do uzyskania niepodległości i finalnie w 1953 roku Kambodża stała się niepodległa (Britannica).

Najbardziej znaczącym, a zarazem najkrwawszym epizodem w dziejach były rządy Czerwonych Khmerów z Pol Potem na czele w latach 1975–1979. W wyniku wprowadzenia ich radykalnej komunistyczno-nacjonalistycznej ideologii zamknięto szkoły, szpitale, zlikwidowano walutę i własność prywatną. Co więcej, skolektywizowano rolnictwo, niszczone dobytek kulturowy i naukowy. Ludzi wysiedlano z miast do rolniczych komun (*de facto* obozów pracy), miało to służyć zbudowaniu nowego społeczeństwa zgodnie z ich wizją. Mordowano wszelkich „wrogów systemu”, za których uznawano wykształconą część ludności. Powodem skazania na śmierć mogło być nawet noszenie okularów, co uznawano za domenę ludzi wykształconych. Liczba zamordowanych, jak i zmarłych w wyniku masowego głodu czy wyniszczającej pracy po 16 godzin na dobę jest trudna do oszacowania. Różne źródła podają 1 milion (Klein 169) lub bez mała 2 miliony (Cawthorne 208–209) do nawet 2,5 milionów ofiar, co stanowi około 1/3 ludności ówczesnej Kambodży. Kraj został zarówno społecznie, jak i gospodarczo spustoszony. Brakowało elektryczności, wody, żywności, nie funkcjonowały opieka medyczna, edukacja, transport ani banki, rozkładowi uległa struktura społeczna i więzy rodzinne (Panacheda 81). Skutki okresu rządów Czerwonych Khmerów są widoczne w sytuacji społecznej tego kraju do dzisiaj. Przykładowo słaby system edukacji jest konsekwencją nie tylko niskich nakładów budżetowych na ten cel, ale również wymordowania przez reżim większości wykształconych obywateli (Lizarazu 41).

Kres reżimowi Pol Pota położyła dopiero interwencja wojsk wietnamskich. W styczniu 1979 roku wietnamskie wojska zdobyły Phnom Penh, a Pol Pot wraz ze swoimi współpracownikami zbiegł na zachód Kambodży, gdzie prowadził z wiernymi mu żołnierzami walkę partyzancką. Zmarł w domowym areszcie w kwietniu 1998 roku. Nate Thayer, który przeprowadził z nim pod koniec życia wywiad, relacjonuje, że dyktator do końca życia nie okazał żalu za swoje czyny (Tully 194).

Sytuacja polityczna

Kambodża jest monarchią konstytucyjną, z ograniczoną rolą króla. Jest on głową państwa i spełnia obowiązki reprezentacyjne. Aktualnie na tronie zasiada Norodom Sihamoni, który piastuje tę funkcję od 2004 roku. Co ciekawe, władza króla

nie jest dziedziczna. Jest on wybierany dożywotnio spośród rodów królewskich przez Radę Tronu składającą się z najważniejszych polityków w kraju i patriarchów buddyjskich. Faktyczna władza wykonawcza spoczywa w rękach Królewskiego Rządu Kambodży z premierem na czele, który musi uzyskać wotum zaufania od Parlamentu (Sieracka 132–133). Funkcję premiera od 1985 roku niezmiennie sprawuje wywodzący się z Kambodżańskiej Partii Ludowej Hun Sen (Jelonek 298–308). Jest on aktualnie jednym z najdłużej sprawujących władzę polityków na świecie. Co więcej, słynie z niedemokratycznych metod działania, nie stroni od przemocy i grożenia śmiercią w swoich wypowiedziach publicznych wobec przeciwników politycznych (Adams).

Władza ustawodawcza w Kambodży powierzona jest dwuizbowemu parlamentowi składającemu się z izby niższej – Zgromadzenia Narodowego i izby wyższej – Senatu. Pomimo iż system partyjny określa się mianem wielopartyjnego, Zgromadzenie Narodowe jest w całości obsadzone przez Ludową Partię Kambodży, która zdobyła w ostatnich wyborach w 2018 roku wszystkie mandaty (Cambodia top court dissolves). Związane jest to z likwidacją największej opozycyjnej Partii Ocalenia Narodowego pod koniec 2017 roku. Członkowie jej zostali oskarżeni o spisek zmierzający do obalenia rządu, a partia decyzją sądu najwyższego została rozwiązana. Stanowi to przykład wykorzystywania przez Hun Sena aparatu władzy do eliminowania przeciwników politycznych. Wiceprzewodnicząca Partii Ocalenia Narodowego Mu Sochua po opuszczeniu kraju w obawie przed aresztowaniem określiła te wydarzenia jako „koniec prawdziwej demokracji w Kambodży” (Cambodia top court dissolves).

Konstytucja Kambodży w artykule 41 stanowi, że „obywatele kraju mają wolność wyrażania swoich poglądów, wolność w dostępie do informacji, wolność do publikacji i wolność zgromadzeń” (Konstytucja Kambodży). Organizacje zajmujące się monitorowaniem przestrzegania praw człowieka odnotowują w tej kwestii wiele naruszeń. Przykładowo Human Rights Watch w swoim raporcie podsumowującym 2020 rok podejmuje temat braku wolności słowa i łamania praw człowieka. Premier Hun Sen wykorzystuje pandemię COVID-19 w celu umacniania swojej władzy, represjonując przeciwników politycznych, aresztując uczestników protestów, aktywistów zajmujących się ochroną praw człowieka, opozycjonistów czy dziennikarzy. Również rząd zwalcza niezależne media, cofając licencje gazetom, stacjom telewizyjnym czy rozgłośniom radiowym. Powyższe działania oddalają Kambodżę od standardów świata zachodniego, powodując niechęć do współpracy ze strony partnerów europejskich czy USA z niezmiennym swoim podejściem rządem Hun Sena. W efekcie zacieśnia się współpraca kambodżańsko-chińska, czego przejawem jest aktywne uczestnictwo Kambodży w chińskiej inicjatywie Pasa i Szlaku. Do tego ChRL została najważniejszym zagranicznym inwestorem w Kambodży (Cambodia Events of 2020).

Raport z 2021 roku wskazuje, że pogarsza się przestrzeganie wolności obywatelskich. Wielu działaczy opozycji należących do wspomnianej wcześniej Partii Ocalenia Narodowego zostało zmuszonych w obawie przed aresztowaniem do emigracji. Rząd Kambodży przyjął prawo ograniczające wolność wypowiedzi w Internecie, dające mu możliwość monitorowania internautów i blokowania stron internetowych. Wysłano nawet urzędników do Tajlandii z prośbą o cenzurowanie członków opozycji mieszkających w tym kraju. Utrudniona lub nawet uniemożliwiona jest praca niezależnych dziennikarzy. Niezależne materiały dziennikarskie określane są mianem „fake newsów”, kraj znajduje się pod restrykcjami związanymi z pandemią, a dostęp do określonych obszarów objętych obostrzeniami mają jedynie media państwowe lub te, które uzyskały rządowe zaproszenie (Cambodia Events of 2020).

Sytuacja ekonomiczna

Wskaźnik rozwoju społecznego (HDI) Kambodży w 2019 roku był najwyższy w historii i wynosił 0,598, co dawało jej jednak bardzo niskie 144. miejsce (na 189 państw), plasując ją pomiędzy takimi krajami jak Kenia i Gwinea Równikowa. Pomimo że pozycja w rankingu obrazuje skomplikowaną sytuację w Kambodży, warto zauważyć jej dynamiczny rozwój. Jeszcze dwadzieścia lat temu wskaźnik HDI Kambodży wynosił 0,424. Dla porównania ówczesznie jedynie cztery państwa (Czad, Republika Środkowoafrykańska, Niger, Południowy Sudan) miały niższy HDI. Pozycja Kambodży jest również najniższą spośród krajów regionu – przykładowo Laos plasował się na 137. miejscu, Wietnam na 117., a Tajlandia na 79. Aktualnie od dwóch lat można zauważyć tendencję spadkową – wskaźnik z 2021 roku wynosi 0,593, co spowodowało spadek Kambodży na 146. miejsce (Human Development Reports).

Średnia długość życia mieszkańca kraju wynosi około 70 lat. Piramida wieku jest typowa dla krajów rozwijających się. Szeroka podstawa wskazująca dużą dzietność (wskaźnik dzietności wynosi $\sim 2,5$) z wąskim szczytem obrazującym mniejszy udział osób starszych. Widać w niej również wglębienie wieku 40–44 lata, wskazujące na silny ubytek ludności pokrywający się z latami rządów Czerwonych Khmerów. Drugie, jednak zdecydowanie mniejsze odchylenie przypada na ludzi w wieku około 22 lat. Mediana wieku wynosi 25,6 lat. W porównaniu z krajami sąsiadującymi ta wartość jest odległa, porównując ją z Tajlandią czy Wietnamem (około 40), za to bardzo bliska laotańskiej. Stosunkowo niski jest wskaźnik samobójstw. Wynosi on 5,5 na 100 tys. osób i jest najniższy wśród wszystkich krajów Półwyspu Indochińskiego. Oczekiwana długość edukacji jest na niskim poziomie (11,5 roku). Podobna dla chłopców (11,9) i dziewczynek (11). Statystyką zwracającą uwagę, a wynikającą m.in. z masowego wysiedlania ludności miast w latach 70. ubiegłego wieku, jest wskaźnik urbanizacji. W Kambodży wynosi on 23,8%, co w porównaniu

do Laosu i Wietnamu (35–36%) oraz Tajlandii (ponad 50%) jest wynikiem bardzo niskim (Human Development Reports).

Według danych Banku Światowego Kambodża doświadczyła intensywnego rozwoju gospodarczego związanego z eksportem produktów tekstylnych oraz turystyką i była jednym z najszybciej rozwijających się krajów w XXI wieku. W latach 1998–2019 średni roczny wzrost PKB wynosił 7,7%. Pandemia COVID-19, wraz ze związanymi z nią krajowymi obostrzeniami, jak i sytuacją w handlu międzynarodowym, diametralnie zmieniła sytuację. W 2020 roku w Kambodży odnotowano regres na poziomie 3,1%. W następnych dwóch latach gospodarka podniosła się po pandemii, natomiast tempo wzrostu pozostaje niższe niż w czasach przed pandemią i oscyluje w granicach 4–5% (World Bank).

Rząd Kambodży aktualnie definiuje ubóstwo, wyznaczając granicę 2,70 USD dziennie na osobę. Zgodnie z nowo przyjętymi kryteriami, poniżej tego pułapu żyje 18% społeczeństwa. Ubóstwo dotyczy przede wszystkim mieszkańców obszarów wiejskich, gdzie doświadcza go ponad 22% ludności. Na obszarach miejskich wskaźnik ten wynosi 12,6 %, a w samej stolicy jest najniższy (4,2%) (World Bank).

Wśród zalecanych reform Banku Światowego dla Kambodży wymienione zostały takie kwestie, jak utrzymanie wzrostu gospodarczego, zrównoważone zarządzanie bogactwami naturalnymi oraz podniesienie zarówno jakości, jak i dostępu do usług publicznych. Zwrócono także uwagę na braki w infrastrukturze, konieczność dywersyfikacji gospodarki oraz słaby poziom edukacji. Szacuje się, że dziecko urodzone w Kambodży mogłoby być dwukrotnie bardziej produktywnie, gdyby zapewniono mu dostęp do pełnej edukacji i lepsze warunki życia (World Bank).

Prawa dzieci

W biednych krajach, jak m.in. kraje Indochin, grupą ludności szczególnie narażoną na biedę i różnego typu niedogodności są dzieci. Pozarządowa organizacja Humanium, zajmująca się zwalczaniem przemocy wobec dzieci i zapewnieniem im lepszego bytu, wskazuje, że około 30% dzieci w Kambodży może żyć w ubóstwie. Poważnym problemem jest również dostęp do bieżącej wody. Szacuje się, że posiada go jedynie 16% mieszkańców wsi. Warto przy tym zwrócić uwagę, że to właśnie na wsiach żyje prawie 80% populacji (Sexual Abuse of Children).

Korzystając z informacji podawanych przez organizację UNICEF, możemy się dowiedzieć, że 50% dzieci w Kambodży doświadczyło przemocy fizycznej, czy to w domu, szkole czy w najbliższym otoczeniu, a co piąte dziecko – różnej formy napastowania seksualnego. Ten drugi problem szczególnie dotyczy dziewczynki, które poza traumą mogą w przyszłości mieć również problemy ze znalezieniem męża ze względu na to, że będą uważane za „wybrakowane”. Innym problemem, z którym możemy się spotkać, jest problem separacji rodzin. Szacuje się, że około

68% dzieci znajdujących się w placówkach opiekuńczych ma przynajmniej jednego żyjącego rodzica, a więc potencjalnie nie powinny się tam znaleźć. Niekiedy jednak rodzice oddają dzieci do sierocińców ze względu na brak możliwości ich utrzymania (UNICEF, Cambodia Child Protection).

Poważnym problemem są również przestępstwa seksualne. Szacuje się, że około 11% dzieci w wieku 12–17 lat mających dostęp do Internetu doświadczyło w sieci jakiejś formy napastowania seksualnego lub nadużyć, co daje liczbę około 160 tys. dzieci. Dane ankietowe pokazują, że same ofiary boją się takie incydenty zgłaszać, nie wiedząc, do kogo miałyby się udać. Silne jest wśród nich poczucie wstydu związane z tym, czego doznały, a w kulturze Kambodży tematy seksu stanowią tabu (UNICEF, New Report Estimates).

Za plagę należy uznać obecny w tamtym rejonie handel ludźmi. Jako łatwiejszą do uprowadzenia handlarze nierzadko wybierają nieletnią ofiarę. Miejscem, w którym mają oni ułatwione zadanie, jest przykładowo prowincja Svay Rieng, położona na południu kraju. Po pierwsze jest to nieduża prowincja na obrzeżach kraju, ze słabo rozwiniętą turystyką, co sprawia, że region ten nie przykuwa uwagi rządu i zewnętrznych obserwatorów. Stanowi miejsce leżące na szlaku przerzutowym, z jednej strony graniczy z Wietnamem, z drugiej zaś jest w pobliżu stolicy kraju, z którą połączone jest autostradą. Co więcej, cechuje się wyjątkowo niskim, 15% dostępem do edukacji. Niewydukowane dzieci, bez perspektyw na przyszłość stają się łatwym łupem dla handlarzy. Są porywane, ale też nierzadko same decydują się na udział w tym procederze, z uwagi na brak innych perspektyw życiowych (Marcinkowska 373).

Warto zwrócić uwagę na rozbieżność między powszechnym przeświadczeniem a rzeczywistością w kwestii przeznaczenia ofiar handlu ludźmi. W społeczeństwie panuje przekonanie, że ofiarami są młode dziewczyny, które następnie sprzedaje się do domów publicznych. Takie sytuacje oczywiście mają miejsce, jednak problem ten jest bardziej złożony. Domy publiczne nie są jedynym miejscem docelowym. Przykładowo bardzo częstym zjawiskiem jest wykorzystywanie dzieci do pracy, nierzadko przestępczej. Ze względu na łatwiejsze wzbudzenie litości u potencjalnych darczyńców używa się dzieci do zebrania czy wyłudzenia. Innymi formami są przemyt narkotyków czy drobne kradzieże. Dzieci nie wzbudzają takich podejrzeń jak dorośli, przez co mogą działać bardziej niepostrzeżenie. Co więcej, są zdecydowanie mniej narażone na odpowiedzialność karną czy odwet ze strony ofiary kradzieży niż dorosły przestępca, który potraktowany byłby w takiej sytuacji zgoła odmiennie (Marcinkowska 373).

Jakkolwiek według UNICEF problem handlu ludźmi związany z przestępstwami seksualnymi się zmniejszył, to proceder związany z przymusową pracą dzieci narasta. Szacuje się, że ponad 256 tys. mieszkańców Kambodży (co daje 1,65% mieszkańców kraju) żyje w warunkach, które należałoby określić mianem współczesnego niewolnictwa, z czego 75% padło ofiarą porwania (A Statistical Profile of Child Protection in Cambodia).

Zdarza się, że dzieci są „adoptowane” przez tzw. ojców chrzestnych. Osoba będąca takim „ojcem” zapewnia warunki bytowe dla dziecka oraz często całej rodziny, w tym także produkty luksusowe, jak chociażby konsole do gier czy telewizję, na które najuboższe rodziny nie mogłyby sobie pozwolić. Dlatego też wykorzystywanie nieletnich pozostaje bez reakcji czy nawet odbywa się za przyzwoleniem bliskich ofiary. Dużym wyzwaniem dla Kambodży jest problem pedofilii. Kraj ten jest „Mekką” dla przestępców seksualnych, zjeżdżają się oni z krajów sąsiednich, a nawet z odleglejszych stron świata. Uliczne gangi zatrudniają dzieci do prostytucji pod przykrywką choćby sprzedaży pamiątek w uczęszczanych przez turystów miejscach. Istnieje również rozwinięty przemysł pornograficzny (Marcinkowska 372–373 i 379).

Mimo że rząd stara się przeciwdziałać procederowi handlu ludźmi (choćby przyjęto w 1996 roku „Ustawę o zwalczaniu porwań, handlu i wykorzystywaniu ludzi”, na mocy której zarówno sprawca, jak i szeroko pojęci współnicy są zagrożeni karą do 20 lat pozbawienia wolności), to wszelkie starania napotyka poważne problemy. Po pierwsze brakuje pełnych danych, tj. rozróżnienia na płeć, wiek czy rodzaj aktywności ofiar, co utrudnia poznanie w pełni skali zjawiska. Niechęć jego nagłośnienia jest związana z obawą przed utratą zysków z turystyki, która w Kambodży jest bardzo rozwiniętym biznesem.

Drugim poważnym problemem jest słaby i nierzadko skorumpowany wymiar sprawiedliwości czy też brak przychylności organów ścigania (Marcinkowska 372). Co więcej, zdarzają się sytuacje, że rząd celowo zataja niektóre fakty. W 2018 roku świat obiegła informacja o aresztowaniu Ratha Rotta Monyego – tłumacza pracującego przy filmie dokumentalnym poświęconym handlowi dziećmi. Zatrzymany został on w Bangkoku, a następnie przewieziony do Kambodży pod zarzutem rozpowszechniania fałszywych informacji i szkalowania kraju. Ostatecznie skazano go na dwa lata więzienia, 11 grudnia 2020 roku wyszedł na wolność po odbyciu kary (Kongkea, Rott).

Kolejnym problemem utrudniającym zwalczanie tego procederu może być niechęć samych ofiar do składania zeznań. Z jednej strony kieruje nimi strach przed odwetem lub utratą źródła dochodu, z drugiej społeczne tabu zakorzenione w kulturze khmerskiej, niepozwalające głośno mówić o doznanych krzywdach oraz przekonanie o niskiej wartości życia (co Marcinkowska uznaje za kolejny skutek okresu rządów Czerwonych Khmerów). Ofiary nie chcą nikogo informować o przestępstwie, uważając to za przejaw swojej słabości. Zdarzają się także przypadki piętnowania ofiar przestępstw, mimo że większość obywateli uważa, iż nie powinno do takich procederów dochodzić (Marcinkowska 374, 380).

Niechęć do przyznania się do bycia ofiarą sięga jednak głębiej. Zdarza się nierzadko, że rodzina ofiary gwałtu, chcąc uniknąć wstydu, składa gwałtcielowi ofertę małżeństwa. Sytuacji tej nie pomaga fakt, że około 30% urodzeń nie jest rejestrowanych, w konsekwencji takie osoby mają bardzo utrudnione korzystanie z praw, które powinny im przysługiwać (Humanium).

Lukę powstałą przez niedbałość władz starają się wypełnić organizacje międzynarodowe i NGO-sy. Jedną z nich jest francuska Action Pour Les Enfants zajmująca się walką z wykorzystywaniem i molestowaniem nieletnich. Prowadzi ona szeroko zakrojoną działalność polegającą na zbieraniu informacji w celu nagłośnienia procederu oraz docieraniu do ofiar, udzielaniu im wsparcia zdrowotnego i pomocy prawnej, by doprowadzić do oskarżenia sprawców (Marcinkowska 381). Inną organizacją zajmującą się pomocą jest wspomniany wcześniej UNICEF. W akcjach podejmowanych przez tę organizację możemy znaleźć m.in. wspieranie rządu w prawodawstwie mającym polepszyć warunki bytowe i ochronę dzieci, zorganizowanie sprawniejszego systemu zbierania informacji o problemach, czy organizowanie szkoleń dla pracowników socjalnych z zakresu zdrowia, edukacji i prawa (UNICEF, Cambodia Child Protection).

W Kambodży widoczny jest też problem dotyczący sierocińców. W tym przypadku chodzi o nierówności, jakich doświadczają lokalne społeczności w dobie globalizacji. Ugruntowanie problemu dokonuje się w systemie edukacji, który odmawia przyjmowania dzieci „biednych, brudnych i niewychowanych, które zakłócałyby prowadzone lekcje”. W związku ze słabą sytuacją finansową dużej części rodzin kambodżańskich wiele osób nie ma dostępu do dobrych szkół. Przy tym w szkołach prowadzonych przez sierocińce edukacja jest na wysokim poziomie. Funkcjonują one na zasadach szkół prywatnych. Toteż wiele bogatych osób posyła tam swoje dzieci, a mogą to zrobić przekazując darowizny na rzecz instytucji. By jednak nie narazić się na nieprzychylność opinii publicznej, bardzo często darczyńcy zachęceni są do przekazywania środków na cele lokalne, takie jak budowa szkół czy placów zabaw, zamiast do samych placówek. Panuje przekonanie, że budowa szkół czy placów zabaw w sposób równy i sprawiedliwy wspomogą cele edukacyjne (Carpenter 124–137).

Oddzielne łazienki, dostosowane kuchnie, sypialnie czy nawet szafy to „luksusy”, którymi nie może pochwalić się duża część społeczeństwa, a które są dostępne w sierocińcach. Samo położenie placówek stanowi duży plus. Znajdują się one w większości na obszarach atrakcyjnych turystycznie, co w połączeniu z wysokim poziomem nauki języka angielskiego daje wychowankom duże szanse na znalezienie zawodu. Te właśnie przywileje budzą wśród lokalnych społeczności niechęć oraz swojego rodzaju odrazę do sierocińców. Krytyka ta bardzo negatywnie wpływa na dzieci. Właśnie z tego powodu sierocińce często otwierają się na lokalne społeczności, bywa, że dzieci z zewnątrz mogą tam zjeść posiłek, przyjść na lekcje angielskiego, czy zostać w obiekcie jak w swojego rodzaju przedszkolu. Działania te mają na celu zmniejszenie niechęci biedniejszych ludzi do sierocińców (Carpenter 124–137).

Stygmatyzacja sierot to rzecz, która z całą pewnością nie powinna mieć miejsca, dlatego walka z tymi uprzedzeniami jest ważnym aspektem pracy opiekunów. Nietety, oprócz sierocińców prowadzonych przez lokalnych mieszkańców, zdarzają się sierocińce, których właścicielami są obcokrajowcy. A te instytucje odrzucają rolę

społecznego łącznika i za zamkniętymi bramami pilnują bezpieczeństwa dzieci. Nie jest to w żadnym wypadku sytuacja naganna, lecz w okolicznych domostwach z całą pewnością ma to negatywny wydźwięk (Carpenter).

Zakończenie

Jak widać, sytuacja zarówno dzieci, jak i dorosłych, przede wszystkim z biednej części społeczeństwa, pozostaje trudna. Zła sytuacja ekonomiczna Kambodży, powszechne ubóstwo i aktualna sytuacja polityczna dotyczą ludności bez względu na wiek. Czynniki te przekładają się wprost na ciężką rzeczywistość najmłodszej części ludności kraju.

Dla dzieci dotkniętych ubóstwem, oprócz wynikających z tego ciężkich warunków życia i braku podstawowych dóbr, praca często staje się przymusem. Liczne są przypadki, gdy praca ta jest sprzeczna z prawem, niebezpieczna lub nielicząca z godnością człowieka. Dzieci w takiej sytuacji najczęściej żyją same, bez rodziców, którzy nie są w stanie ich wyżywić. Niekiedy dzieci stają się ofiarami porwania, a następnie żyją w skandalicznych warunkach, niczym niewolnicy.

Swój wpływ na terażniejszość Kambodży ma też krwawa historia kraju. Mimo że od upadku reżimu Czerwonych Khmerów minęło 40 lat, wciąż widać skutki tego zbrodniczego reżimu. Z jednej strony są to gigantyczne szkody w gospodarce, które wyrządziła ich awanturnicza i przeideologizowana polityka, a z drugiej wciąż obecne traumy pokutujące w społeczeństwie, takie jak niechęć do mówienia o krzywdach i zaniechanie żądania zadośćuczynienia.

Sytuacja polityczna kraju i coraz mocniejsze konsolidowanie władzy w rękach premiera Hun Sena ma negatywny wpływ na wolności obywatelskie, wolność słowa i pluralizm polityczny. Władza wykorzystuje aparat państwowy do cenzurowania treści, które uznaje za nieprzychylnie dla siebie, a to utrudnia badanie, nagłaśnianie i zwalczanie problemów, takich jak m.in. handel dziećmi.

W ostatnich latach, mimo epizodu pandemicznego, który skutkował regresem gospodarczym kraju, widać tendencję wzrostową długości życia, zarobków i edukacji, ale będzie to proces długotrwały, który może przynieść owoce za kilka, a nawet kilkanaście lat. Staranne edukowanie społeczności od najmłodszych lat i dbałość o przestrzeganie praw najmłodszych wydaje się być ważnym, a nawet kluczowym elementem poprawy sytuacji społeczno-ekonomicznej kraju. Badania pokazują, że podnoszenie poziomu edukacji jest bardzo istotne dla rozwoju kraju. Pozostaje mieć nadzieję na to, że działania ludzi z zewnątrz, globalizacja, ale także wkład samych obywateli oraz rządzących z czasem przyniosą poprawę warunków bytowych w tym kraju¹.

¹ U. Wiśniewska, *Edukacja napędza wzrost*. Forbes. Web. 05.02.2022. <https://www.forbes.pl/opinie/poziom-edukacji-a-wzrost-gospodarczy/Orvyffc>

Bibliografia

- „A Statistical Profile of Child Protection in Cambodia”. UNICEF 2018. Web. 27.12.2021. <https://www.unicef.org/cambodia/media/711/file>
- Adams, B. „10,000 Days of Hun Sen”. *New York Times* 31.05.2012. Web. 05.02.2022. <https://www.nytimes.com/2012/06/01/opinion/10000-days-of-hun-sen.html>
- „Cambodia”. *Britannica*. Web. 15.10.2022. <https://www.britannica.com/place/Cambodia>
- „Cambodia Child Protection”. UNICEF. Web. 05.02.2022. <https://www.unicef.org/cambodia/child-protection>
- „Cambodia top court dissolves main opposition CNRP party”. *BBC News*. Web. 05.02.2022. <https://www.bbc.com/news/world-asia-42006828>
- Carpenter, K. „Using Orphanage Spaces to Combat Envy and Stigman”. *Children, Youth and Environments* 24.1 (2014): 124–137. <https://doi.org/10.7721/chilyoutenvi.24.1.0124>
- Cawthorne, N. *Tyrani i dyktatorzy. Prawdziwe historie*. Warszawa: Buchmann, 2013.
- Constitute Project. Web. 05.02.2022. https://www.constituteproject.org/constitution/Cambodia_2008?lang=en
- Human Development Reports. Web. 05.02.2022. <http://hdr.undp.org/en/countries/profiles/KHM>
- Human Rights Watch. Web. 05.02.2022. <https://www.hrw.org/world-report/2021/country-chapters/cambodia>
- Jelonek, A. *Kambodża*. Warszawa: Wydawnictwo Trio, 2008.
- Klein, S. *Najgroźniejsi dyktatorzy w historii*. Warszawa: Muza SA, 2008.
- Kongkea, B.R. „Rath Rott Mony Released from Prison”. *Khmer Times*. Web. 27.12.2021. <https://www.khmertimeskh.com/50792641/rath-rott-mony-released-from-prison/>
- Lizarazu, P.M. *The Deinstitutionalization of Children in Cambodia: Intended and Unintended Consequences*. Geneva: Graduate Institute of International and Development Studies, 2018.
- Marcinkowska, K. „Bezpieczeństwo społeczne we współczesnej Kambodży. Kwestia pedofilii i seksturystyki jako jeden z aspektów handlu dziećmi”. *Przegląd Strategiczny* 7 (2014): 371–383. <https://doi.org/10.14746/ps.2014.1.27>
- Michalak, A. „Pracował przy filmie o handlu dziećmi. Pójdzie do więzienia?”. *Rzeczpospolita* 14.12.2018. Web. 27.12.2021. <https://www.rp.pl/spoleczenstwo/art1587201-pracowal-przy-filmie-o-handlu-dziecmi-pojdzie-do-wiezienia>
- „New Report Estimates that 1 in 10 Cambodian Children Were Subjected to Online Sexual Abuse and Exploitation in the Past Year”. UNICEF. Web. 05.02.2022. <https://www.unicef.org/cambodia/press-releases/new-report-estimates-1-10-cambodian-children-were-subjected-online-sexual-abuse-and>
- „Sexual Abuse of Children”. Humanium. Web. 05.02.2022. <https://www.humanium.org/en/sexual-abuse-children/>

Systemy polityczne państw Dalekiego Wschodu. Red. P. Pacek, K. Rak. Siedlce: Rytm, 2019.

Tully, J.A *Short History of Cambodia From Empire to Survival*. Sydney: Allen & Unwin, 2005.

Wiśniewska, U. „Edukacja napędza wzrost”. *Forbes* 10.02.2022. Web. 05.03.2022. <https://www.forbes.pl/opinie/poziom-edukacji-a-wzrost-gospodarczy/0rvyffc>

World Bank. Web. 05.02.2022. <https://www.worldbank.org/en/country/cambodia/overview>

Przemysław Chorąży – student kierunku Studia azjatyckie na Wydziale Studiów Międzynarodowych i Politologicznych Uniwersytetu Łódzkiego.

Sytuacja Khmerów w Wietnamie Polityka władz wietnamskich wobec mniejszości a trwałość khmerskiej tradycji

Michał Zaręba

 <https://orcid.org/0000-0001-7770-7395>

Uniwersytet Łódzki

Wydział Studiów Międzynarodowych i Politologicznych

e-mail: michal.zareba@uni.lodz.pl

Abstrakt

Celem artykułu jest analiza obecnej sytuacji socjoekonomicznej mniejszości Khmerów w Wietnamie oraz przedstawienie ewolucji polityki rządu wietnamskiego wobec tej grupy od okresu podziału kraju do czasów współczesnych. Aby zrealizować to założenie, postawiono następujące pytania badawcze: 1) Jaki jest status społeczności khmerskiej w Wietnamie na płaszczyźnie społecznej i ekonomicznej?; 2) Czy mniejszość Khmerów wykształciła poczucie silnej, odrębnej tożsamości?; 3) Jaka jest polityka wietnamskich władz wobec społeczności khmerskiej? Analiza ma na celu weryfikację hipotezy zakładającej, iż deklaracje wietnamskiego rządu odnośnie do prowadzenia polityki mającej na celu poszanowanie odmienności kulturowej oraz poprawienie warunków życia i sytuacji materialnej Khmerów nie znajdują pokrycia w rzeczywistości. Nadal pozostaje wiele

zaniedbanych sfer, a Khmerzy doznają dyskryminacji, zachowując silne poczucie tożsamości narodowej poprzez kultywowanie khmerskiej tradycji i obyczajów.

Słowa kluczowe: Wietnam, mniejszości w Wietnamie, mniejszość khmerska, polityka Wietnamu wobec mniejszości

Situation of Khmer Minority in Vietnam Policy of the Vietnamese Authorities and Durability of the Khmer Tradition

Abstract

This article aims to analyze the current socio-economic situation of the Khmer minority in Vietnam and to present the evolution of the Vietnamese government's policy towards this ethnic group since the period of division to present days. In order to realize this goal, the following research questions were asked: 1) What is the status of the Khmer community in Vietnam regarding social and economic level?; 2) Has the Khmer minority developed a sense of a strong, separate identity?; 3) What is the policy of the Vietnamese authorities towards the Khmer community? The analysis aims to verify the hypothesis that declarations of the Vietnamese government regarding the implementation of a policy respecting cultural diversity, improving living conditions and material situation of the Khmer people are not fulfilled. There are still many neglected spheres, and the Khmer people suffer discrimination, maintaining a strong sense of national identity by cultivating Khmer traditions and customs.

Keywords: Vietnam, minorities in Vietnam, Khmer minority, Vietnamese policy towards minorities

Wstęp

Niniejszy artykuł ma charakter przekrojowy. Została w nim przedstawiona szczegółowa charakterystyka czynników historycznych, które spowodowały, że Wietnam zajął zamieszkane przez społeczność khmerską ziemię, wskazano główne powody ekspansji i opisano stosunek Wietnamczyków do autochtonów. Kolejny etap rozważań został poświęcony polityce państwa wobec mniejszości khmerskiej od początku podziału Wietnamu do końca walk z Demokratyczną Kampuczą Pol Pot. Następnie dokonano krótkiej charakterystyki khmerskiej społeczności, poczynając od opisu zamieszkanego przez nią obszarów, organizacji życia społecznego, kończąc na analizie wierzeń, obrzędów i celebrowanych przez Khmerów świąt. Ostatnia część artykułu zawiera charakterystykę społeczno-gospodarczą społeczności khmerskiej i skupia się na polityce etnicznej rządu wietnamskiego w ostatnich latach.

Socjalistyczna Republika Wietnamu, którą zamieszkuje ok. 97 mln ludzi, jest państwem zróżnicowanym etnicznie. Zdecydowaną większość obywateli stanowią jednak Wietnamczycy (wiet. *Kinh, Việt*), których odsetek szacuje się na 85,3%. Pozostałą część społeczeństwa tworzą członkowie oficjalnie uznawanych przez wietnamski rząd 53 mniejszości narodowych. Najliczniejszą grupę stanowi lud *Tày* (1,85 mln – ok. 1,9%), kolejno, daleko spokrewniona z Tajami, społeczność *Thái* (1,82 mln – ok. 1,9%), grupa *Mường* (1,45 mln – ok. 1,5%) oraz zamieszkująca także inne kraje azjatyckie ludność *H'Mông* (1,39 mln – 1,45%). Khmerzy są piątą pod względem liczebności mniejszością Wietnamu, liczącą 1,32 mln ludzi, co stanowi 1,37% populacji kraju (General Statistic Office). Z uwagi na zaszłości historyczne oraz silnie zakorzeniony wśród Khmerów antywietnamski nacjonalizm, nawiązujący do konieczności odzyskania utraconych na rzecz Wietnamu terenów, stosunki wietnamsko-khmerskie naznaczone są wieloma wyzwaniami. Widać to zarówno na poziomie międzypaństwowym, jak i w odniesieniu do sytuacji wewnętrznej na linii państwo – mniejszość etniczna.

Społeczność khmerska zamieszkuje przede wszystkim południowo-zachodnie prowincje Wietnamu, które wśród Khmerów określane są mianem Kambodża Krom, czyli Dolna Kambodża. Tereny te w latach świetności Imperium Angkoru przynależały do państwa kambodżańskiego, lecz z czasem zostały utracone na rzecz Wietnamu. Szacuje się, że w wyniku wietnamskiej ekspansji straty terytorialne wyniosły nawet 89 tys. m² (Bayer 186). W kambodżańskim dyskursie nacjonalistycznym Kambodża Krom jest określana jako integralna część khmerskich ziem, które w połowie XIX wieku zostały skolonizowane przez Francję, jako należący do Kochinchiny obszar, a następnie niesłusznie oddane Wietnamowi w 1949 roku. Wielu Khmerów w Kambodży posiada mapy, które wyznaczają „wodę i ziemię” (khmer. *tuk dei*, wiet. *nước đất*), czyli terytorium państwa, w skład którego wchodzi Kambodża Krom.

W wietnamskiej terminologii przyjęło się używać kilku nazw w odniesieniu do ludności khmerskiej. Poza ogólną i potoczną nazwą „Khmerzy” (wiet. *người Khmer*) można również spotkać termin Khmerzy Krom, tłumaczony jako Dolni Khmerzy (wiet. *người Khơ-me Crôm*), Khmerzy południa (wiet. *người Khmer Nam Bộ*) oraz Wietnamscy Khmerzy (wiet. *người Khmer Việt Nam*). W użyciu występuje również pojęcie wywodzące się z języka chińskiego oznaczające Khmerów (wiet. *người Miên*) czy też Wietnamczyków khmerskiego pochodzenia (wiet. *người Việt gốc Miên*), jednak jest ono uznawane za obraźliwe (Mikio Oishi; Nguyễn Minh Quang; Nguyễn Văn Minh 70).

Wietnamska ekspansja i zajęcie regionu

Kambodża Krom

Przynależność terenów delty rzeki Mekong do Wietnamu jest efektem długotrwałych procesów rozszerzania wietnamskich wpływów w regionie kontynentalnej części Azji Południowo-Wschodniej. Już od XI wieku do połowy XIX stulecia Wietnam realizował ekspansjonistyczną politykę marszu na południe (wiet. *Nam tiến*). Opanowując kolejne tereny, w tym rdzennie khmerskie ziemie, władze zachęcały Wietnamczyków do migracji na nowo zdobyte terytoria. Napływ wietnamskiej ludności na tereny Kambodży nasilił się w wiekach XVI i XVII, kiedy centralny Wietnam był podporządkowany jednemu z dwóch wpływowych rodów, tj. klanowi Nguyễn. Ekspansji na kambodżańskie ziemie nie przeszkodził nawet konflikt wewnętrzny, kiedy w latach 1627–1672 Nguyễnowie starli się z drugim znaczącym rodem Trịnh, panującym na północy kraju.

Za początek relacji kambodżańsko-wietnamskich można uznać małżeństwo króla Kambodży Chej Chettha II z córką Nguyễn Phúc Nguyễn, stojącego na czele domeny Đàng Trong¹, co miało miejsce w 1618 roku (Vu Hong Lien 5). Pretekstem do wzmożonej ingerencji w sprawy Kambodży była pomoc w odsunięciu od władzy Ramathipadiego I², który w 1642 roku przejął władzę i przeszedł na islam (Kiernan, *Blood and Soil: Modern Genocide 1500–2000*, 540). Wzrost niezadowolenia z jego rządów wśród buddyjskiej większości mieszkańców kraju doprowadził do rebelii, na czele której stanął Ang Sur. Początkowo wyparty z Kambodży, otrzymał wsparcie wojskowe Nguyễnów i po udanej ofensywie z 1658 roku przejął rządy jako król Paramaradża IX³. W zamian za pomoc, Wietnamczycy otrzymali prawo posiadania i zasiedlania khmerskich ziem, wiążąc również nowego władcę zależnościami trybutarnymi.

¹ Domena rodu Nguyễn nazywana była Đàng Trong lub Nam Hà, z kolei tereny kontrolowane przez ród Trịnh określano jako Đàng Ngoài lub An Nam.

² Znany także jako Ponhea Chan, po konwersji na islam przyjął imię Ibrahim.

³ W literaturze występuje również pod imieniem Barom Reachea V.

Kambodżański dwór stanął wkrótce w obliczu sporu wewnętrznego między frakcją prowietnamską a grupą dążącą do współpracy z Syjmem (obecnie Tajlandia). Kiedy w 1673 roku książę Ang Non popadł w konflikt z prosyjamskim królem, uzyskał wsparcie rodu Nguyễn i wraz z wietnamską armią wkroczył rok później do Kambodży, detronizując monarchę. Wietnamczycy zdecydowali się jednak oddać koronę w ręce Ang Sora, brata obalonego władcy, który przyjął imię Chej Chettha IV. Ang Nanowi przyznano tytuł uparadży, równoznaczny z honorami wicekróla. Pierwszy z nich panował nad terenami ówczesnej stolicy Udong, w południowo-zachodniej części kraju, a drugi rezydował w Prey Nokor (dawny Sajgon, obecnie miasto Hồ Chí Minh) (Olszewski 139). Obaj jednak zmuszeni byli do płacenia trybutu, uznania tym samym zwierzchności domeny Đàng Trong.

Niebagatelną rolę w ekspansji na terenach delty Mekongu odegrali chińscy migranci, zwolennicy obalonej dynastii Ming. Zmuszeni do opuszczenia Chin po przejęciu rządów przez Qingów, poszukiwali azylu w Indochinach. Pod wpływem decyzji możnych z rodu Nguyễn zwasalizowany król Kambodży przyznał im prawa do posiadania ziemi. Najbardziej znanym z nich był Mạc Cửu, który zgromadził fortunę, m.in. prowadząc kasyno. Następnie pomógł swoim pobratymcom osiedlić się na tych terenach, co dało początek wietnamskim miastom Hà Tiên (kiedyś *Piem* lub *Peam*), Phú Quốc, Rạch Giá, Cà Mau oraz kambodżańskim miejscowościom Kep (wiet. *Lũng Kỳ*), Kampot (wiet. *Cần Bột*) czy Sihanoukville (wiet. *Hương Úc*). Tereny te należały formalnie do Kambodży, ale Mạc Cửu zdecydował się wysłać misję trybutarną do Wietnamu, przechodząc *de facto* pod zwierzchnictwo domeny Đàng Trong (Olszewski 158).

W 1731 roku Wietnamczycy zajęli miasta Me Sa (obecnie Mỹ Tho) oraz Long Hor (Vĩnh Long), a w połowie XVIII wieku kontrolowali już ujście rzeki Mekong do Morza Południowochińskiego. Kambodżański dwór zrzekł się kolejno terenów Preah Trapeang (obecnie Trà Vinh), Srok Khleang (Sóc Trăng), Psar Dèk (Sa Đéc) oraz Meät Chruk (Châu Đốc) (Nguyễn-võ Thu-hương 57). Nowe zdobycze terytorialne były jednak dużym obciążeniem dla skarbu Đàng Trong, które stopniowo pogrążało się w kryzysie gospodarczym. Aparat administracyjny stawał się niewydolny, a rosnący wyzysk chłopów powodował wzrost buntowniczych nastrojów. Co więcej, kambodżańskie tereny nadal pozostawały areną rywalizacji syjamsko-wietnamskiej, czego efektem były liczne starcia zbrojne między tymi dwoma państwami. W trakcie jednego z konfliktów, który rozpoczął się w 1769 roku, doszło również do powstania przeciw Nguyễnom w miejscowości Tây Sơn (Tucker 97). Zapoczątkowany w 1771 roku bunt związał siły rodu i zmusił do szukania kompromisu z Syjamczykami, co nastąpiło dwa lata później.

Tereny klanu Nguyễn zostały w niedługim czasie podporządkowane przez rebeliantów z Tây Sơn, sprzymierzonych z domeną Trịnh, a ostatni z rodu Nguyễn Phúc Ánh schronił się na obszarze Gia Định (obecnie okolice Sajgonu / miasta Hồ Chí Minh). Od lat 90. XVIII wieku powstawały tam farmy wojskowo-rolnicze (wiet.

đôn điền), a także budowano cytadele, co utrudniało armii taysonów zajęcie tych terenów. Nguyễn Phúc Ánh nakazał również rekrutację do *đôn điền* przedstawicieli innych grup etnicznych, w tym Khmerów, gwarantując autonomię kontrolowanych przez nich posiadłości. Twierdząc, że Wietnamczycy i „barbarzyńcy” powinni mieć jasno wyznaczone granice (wiet. *hán di hữu hạn*), chciał uniknąć sporów na tle etnicznym, jednak ta polityka doprowadziła w konsekwencji do podziałów i wrogości (Choi Byung Wook 34). Wewnętrzne konflikty w państwie dynastii Tây Sơn sprawiły, że Nguyễn Phúc Ánh zwierzcił szansę powrotu swojego rodu do władzy. Korzystając z pomocy Francuzów, pokonał w 1802 roku przeciwników i przyjmując imię Gia Long, mianował się cesarzem.

Po ustabilizowaniu sytuacji wewnętrznej w Wietnamie Kambodża znalazła się pod kontrolą nowej dynastii Nguyễn, z czasem stając się wicekrólestwem. Władca khmerski musiał dowodzić swojej lojalności, odwiedzając co dwa miesiące wietnamską świątynię w nowej stolicy Phnom Penh, nosząc wietnamskie stroje mandarynów i kłaniając się przed tablicą z imieniem cesarza. Kambodżańscy robotnicy, zatrudniani przez wietnamskich oficjeli, pracowali w coraz gorszych warunkach, doświadczając upokorzeń. Sfrustrowani wyzyskiem i złą sytuacją materialną wznieśli w 1820 roku bunt, który został stłamszony rok później przez kolejnego już władcę Wietnamu Minh Mạnga. Nowy cesarz chciał skonsolidować władzę nad Kambodżą i po pokonaniu wspartej przez Syjam opozycji przyłączył ją w 1834 roku do Wietnamu jako prowincję Tây Thành. Jej gubernatorem został gen. Trương Minh Giảng, a na tronie zasiadła królowa Ang Mej, całkowicie podporządkowana Minh Mạngowi (Chandler 150). Rozpoczął się proces intensywnej „wietnamizacji Kambodży” (wiet. *Nhất Thị Đồng Nhân*⁴), a jej mieszkańcom nakazano używanie wietnamskiego języka, stosowanie wietnamskich nazwisk czy noszenie tradycyjnego ubioru *áo dài* (Bayer 186; Chandler 152). Przejawy buntu wśród Khmerów były tłumione, jednak nie zdołano zdławić kambodżańskiego oporu.

Po śmierci Minh Mạnga w 1841 roku gen. Giảng nie był w stanie ustabilizować sytuacji w obliczu rebelii popieranej przez Syjamczyków i popełnił samobójstwo. Walki ostatecznie zakończyła wietnamska ofensywa z 1845 roku, która finalnie doprowadziła do podpisania układu pokojowego między Syjmem a Wietnamem dwa lata później. Likwidował on prowincję Tây Thành, ale czynił króla Kambodży Ang Duonga II trybutariuszem zarówno Wietnamu, jak i Syjamu (Corfield 18). Ten wielokrotnie kontaktował się za pośrednictwem misjonarzy z władzami francuskimi, by z ich pomocą odzyskać utracone ziemie. W roku 1858 Francja rozpoczęła kampanię kochinchinąską przeciwko władzy wietnamskiego cesarza Tự Đứca. Po czterech latach walk podpisano w 1862 roku Traktat z Sajgonu, a rok później Traktat z Huế, na mocy których Kochinchina stała się francuską kolonią.

⁴ W dosłownym znaczeniu fraza ta oznacza traktowanie wszystkich jednakowo.

Kolejny kambodżański władca Norodom, chcąc całkowicie uniezależnić się od syjamsko-wietnamskich wpływów, zwrócił się z prośbą o pomoc do Francji, która w 1863 roku objęła protektorem Kambodżę. Francuzi, zyskujący coraz większe wpływy również w Wietnamie, doprowadzili ostatecznie w 1887 roku do utworzenia Unii Indochińskiej (lub Związku Indochińskiego), kładąc kres zarówno kambodżańskiej, jak i wietnamskiej niepodległości. W czasach kolonizacji francuskiej Kochinchina była bezpośrednio administrowana przez Francję, w przeciwieństwie do pozostałych dwóch regionów Wietnamu, tj. Annamu i Tonkinu. Do Kambodży Krom przybyła kolejna fala wietnamskich migrantów, głównie rolników i rybaków zasiedlających tereny wiejskie. Liczną grupę stanowili też Wietnamczycy, którzy obejmowali niższe urzędy w administracji kolonialnej, co prowadziło do spięć między nimi a khmerskimi petentami. Czas panowania Francuzów jest postrzegany przez Khmerów Krom jako okres stabilizacji, gdyż podstawowe prawa gwarantowały zachowanie tożsamości tej grupy. Co więcej, mieli oni łatwiejszy dostęp do edukacji, a współpracujące z kolonizatorami jednostki mogły zajmować nawet wyższe stanowiska w lokalnych władzach.

Po zakończeniu II wojny światowej i proklamacji Demokratycznej Republiki Wietnamu 2 września 1945 roku, negocjacje dotyczące przyszłego statusu Wietnamu między Hồ Chí Minhem a Francuzami zakończyły się niepowodzeniem. Nieporozumienia doprowadziły w listopadzie 1946 roku do incydentów w Hải Phòng, które przerodziły się w konflikt zbrojny między wojskami francuskimi a partyzantami proniepodległościowego Việt Minhu. Francja, chcąc utrzymać swoje wpływy w Wietnamie, powołała marionetkowe Państwo Wietnamu z cesarzem Bảo Đạiem na czele, które miało funkcjonować w ramach Unii Francuskiej. Formalnie decyzja ta weszła w życie 4 czerwca 1949 roku, jednocześnie sankcjonując przynależność Kochinchiny (Kambodży Krom) do Wietnamu (Olszewski 355).

Polityka wobec społeczności Khmerów w czasach Wietnamu Południowego i w okresie walk z Demokratyczną Kampuczą

Po zakończeniu pierwszej fazy wojny na Półwyspie Indochińskim, na mocy porozumień genewskich z 1954 roku, usankcjonowany został podział Wietnamu na komunistyczną Demokratyczną Republikę Wietnamu na północy oraz Republikę Wietnamu na południu. Pod koniec lat 50. władze południowowietnamskie próbowały zasymilować społeczność khmerską, która bardziej identyfikowała się językowo i kulturowo z Kambodżą. W dniu 29 sierpnia 1956 roku reżim generała Ngô Đình Diệma wydał rozporządzenie o wietnamizacji Khmerów Krom. Zostali oni zmuszeni do używania wietnamskich imion i nazwisk, co było warunkiem dalszej

edukacji czy ubiegania się o pracę. Ich narodowość została zmieniona z kambodżańskiej na wietnamską, a w dowodach osobistych i innych dokumentach rządowych widniała od tej pory oficjalna nazwa *người Việt gốc Miên*.

W tym okresie zamykano założone jeszcze przez Francuzów szkoły, w których uczono języka khmerskiego, wprowadzając przymusową naukę wietnamskiego. Pod koniec 1957 roku zamknięto ostatnie szkoły publiczne, gdzie obecny był jeszcze język francuski i khmerski. Nauczanie w systemie khmerskim nadal jednak funkcjonowało nieoficjalnie w pagodach, gdzie nauczycielami byli mnisi buddyjscy. Wielu Khmerów Krom przestało w ogóle uczęszczać do szkół, ponieważ przeszkodą nie do pokonania był brak dobrej znajomości języka wietnamskiego. Tylko niektóre, bogatsze rodziny mogły pozwolić sobie na wysłanie swoich dzieci do Kambodży, aby tam kontynuowały naukę. Co więcej, młodych ludzi próbowano wciągać do wietnamskiej armii, jednak te działania nie przyniosły oczekiwanych rezultatów. Część młodzieży ukrywała się w klasztorach, by uniknąć służby wojskowej, a inni uciekali do Kambodży („History, Culture, Geography”).

Większość rolników na południu Wietnamu pochodziła ze społeczności khmerskiej. W obliczu coraz większego napływu Wietnamczyków z północy, zwłaszcza po 1954 roku, reżim gen. Diëma próbował odebrać ziemię Khmerom i rozdać ją przybyłym osadnikom. Rząd Republiki Wietnamu wprowadził w tym celu reformę gruntów rolnych (wiet. *cải cách điền địa*), która *de facto* legalizowała konfiskatę ziem uprawianych przez Khmerów (Dacy 112).

Protesty przeciwko asymilacji, organizowane przez starszych mnichów, były wspierane początkowo przez działaczy komunistycznych, którzy dążyli do zdestabilizowania sytuacji na południu. Ucisk reżimu Diëma miał podłoże nie tylko etniczne, ale również religijne. Przywódca Południowego Wietnamu był zagorzałym katolikiem i prześladował większość buddyjską, do której w zdecydowanej liczbie zaliczali się Khmerzy Krom. Powstawały różne organizacje, które stawiały opór, takie jak ruch Wolni Khmerzy (khmer. *Khmer Serei*, wiet. *Khmer Tự do*), założony w 1958 roku przez bardzo znanego działacza khmerskiego Sơn Ngọc Thànha. Choć organizacja za główny cel stawiała zwalczanie króla Norodoma Sihanouka, to działała także na południu Wietnamu, skąd w dużej mierze rekrutowano jej członków. Rok później powstała także grupa Białe Szale (khmer. *Kangsaing Sar*, wiet. *khăn rằn trắng*), która ostatecznie połączyła się z inną organizacją, tj. Frontem Walki o Kambodżę Krom (franc. *Front de Lutte du Kampuchea Krom*) (Turkoly-Joczik 48).

Po zamachu stanu w Sajgonie z listopada 1963 roku i przejściu władzy przez gen. Dương Văn Minha uwolniono wielu Khmerów uwięzionych przez poprzedni reżim. Przedstawiciele społeczności mogli kandydować w wyborach do lokalnych władz na obszarze, który zamieszkiwali. Pozwolono im również na swobodne praktykowanie religii i założenie własnego Stowarzyszenia Buddyzmu Theravada Khmerów Krom.

Kiedy do Wietnamu wkroczyli Amerykanie, społeczność khmerska postrzegała ich obecność jako szansę na poprawienie swojego statusu. Wielu członków Frontu Walki o Kambodżę Krom dołączyło do specjalnie formowanych oddziałów MIKE Force, w skład których wchodził także przedstawiciele innych mniejszości, takich jak Hmongowie czy zwane Degarami (góralami) ludy Bahnar (wiet. *Ba Na*), Jiarai (wiet. *Gia Rai*), Rade (wiet. *Ê Đê*) i Kaho (wiet. *Cờ Hồ*). Tysiące młodych ludzi dołączyło do amerykańskich sił, pobierając bezpośrednio żołd od armii USA, a nie od rządu w Sajgonie. Z czasem wielu żołnierzy opuszczało szeregi amerykańskich jednostek, tworząc od 1964 roku Zjednoczony Front Wyzwolenia Narodów Uciśnianych (franc. *Front Uni de Lutte des Races Opprimées*, wiet. *Mặt trận Thống nhất Đấu tranh của các Sắc tộc bị Áp bức*), walczący o prawa mniejszości. Po ostatecznym rozwiązaniu Mike Force, co było efektem wietnamizacji wojny, wielu żołnierzy khmerskich, należących do tych oddziałów, udało się do Kambodży, by walczyć z komunistami u boku gen. Lon Nola lub dołączyło do FULRO (Prados 82).

W dniu 8 października 1969 roku Zgromadzenie Narodowe Republiki Wietnamu, którym kierował już gen. Nguyễn Văn Thiệu, odrzuciło projekt uchwały, według którego społeczność khmerska miała zostać oficjalnie uznana za mniejszość etniczną. Ta decyzja doprowadziła do demonstracji w całym regionie Kambodży Krom, na czele których stali buddyjscy mnisi. W marcu 1970 roku prezydent Thiệu podpisał rozporządzenie o nazwie *Người cày có ruộng* (tłum. rolnik posiada ziemię), w efekcie którego odebrano kolejne hektary ziemi uprawnej Khmerom, przekazując je ludności wietnamskiej (Nguyễn Tiến Hùng).

W maju 1975 roku, jeszcze przed oficjalnym zjednoczeniem Wietnamu, komuniści nakazali rozwiązanie największego Stowarzyszenia Buddyzmu Theravada Khmerów Krom. Liderzy wszystkich buddyjskich organizacji, mnisi, a także żołnierze, policjanci, urzędnicy czy tłumacze, którzy pracowali dla poprzedniego systemu południowowietnamskiego, trafili do więzień lub obozów reedukacji. Wielu z nich zmarło z powodu tortur, głodu i chorób. W czerwcu tego samego roku aresztowano również Sơn Ngọc Thành, który zginął osadzony w więzieniu Chí Hòa w Hồ Chí Minh dwa lata później. Po zjednoczeniu wietnamscy Khmerzy byli wysyłani do Nowych Stref Ekonomicznych (wiet. *Vùng Kinh Tế Mới*). Była to swego rodzaju forma represji, gdyż rejony te należały do bardzo słabo rozwiniętych. Nie posiadały bowiem systemów irygacyjnych, a warunki sanitarne były niezadowalające. Co więcej, na tych obszarach nie było szkół, do których mogłyby uczęszczać dzieci, zakazano także nauczania języka khmerskiego nie tylko w odległych szkołach publicznych, ale i w buddyjskich pagodach. Problemem stawało się również zaopatrzenie w podstawowe produkty, jak żywność i leki („Đánh tư sản ở miền nam sau 1975”).

Na południu komunistyczny rząd zainicjował również kampanię „Zwalczania kapitalistów” (wiet. *chiến dịch „Đánh tư sản”*), w wyniku której w majestacie prawa odbierano bogatym Khmerom majątki. Aby zmienić strukturę etniczną terenów

zamieszkałych przez mniejszości, rząd w Hanoi przesiedlał rolników z północy na te obszary, proponując im różne zachęty. Otrzymywali oni m.in. ziemię pod uprawę, która wcześniej należała do Khmerów i przedstawiciele innych mniejszości („Đánh tư sản ở miền nam sau 1975”).

Trudnym okresem dla Khmerów Krom był czas konfliktu między Wietnamem a Kambodżą, rządzoną przez Pol Pota i Czerwonych Khmerów, którzy przejęli władzę w Phnom Penh w połowie kwietnia 1975 roku. Antywietnamski nacjonalizm, który zaczął być istotnym elementem doktryny politycznej Demokratycznej Kampuczy, doprowadził do wymordowania około 20 tys. Wietnamczyków w tym kraju (Spencer 69). Co więcej, Czerwoni Khmerzy za przeciwników systemu uważali również Khmerów zamieszkujących graniczące z Wietnamem tereny Kambodży oraz Khmerów Krom. Propaganda Pol Pota uznawała ich za osoby posiadające „wietnamskie umysły, uwięzione w khmerskich ciałach”. Szacuje się, że na terenach granicznych Czerwoni Khmerzy dokonali masakry około 100 tys. osób, które podejrzewano o współpracę z Wietnamczykami (Kiernan, *Myth, nationalism and genocide*, 194). Od kwietnia 1977 roku dokonywano również najazdów na wioski leżące na południu Wietnamu, niszcząc domostwa i zabijając cywili. Do największej masakry doszło w kwietniu rok później, kiedy to w miasteczku Ba Chúc wymordowano ponad 3 tys. mieszkańców (Pringle).

Wietnamczycy z kolei dokonywali przesiedleń ludności khmerskiej, którą traktowali jako potencjalnego sprzymierzeńca wojsk Pol Pota. Po udanej interwencji w Kambodży, rząd w Hanoi zezwolił im na powrót do opuszczonych wcześniej wiosek, jednocześnie zwalczając nastroje patriotyczne wśród Khmerów Krom. Zainicjowano akcję, która miała na celu ostateczne rozprawienie się z nacjonalistami. Jej kryptonim KC 50 był tłumaczony jako „doprowadzić do śmierci 50% Khmerów” (litera K oznaczała Khmerów, natomiast litera C wietnamskie słowo *chết* oznaczające „umrzeć”). Dokonywano aresztowań buddyjskich mnichów, a nawet Khmerów, którzy wspierali komunistów wietnamskich podczas wojny w Wietnamie. Wiele osób musiało migrować do Kambodży albo znalazło schronienie w USA. Po upadku żelaznej kurtyny i otwarciu się Wietnamu na świat na skutek reform *đổi mới*, złagodzona politykę wobec Khmerów. We wrześniu 1990 roku odbył się proces, który miał określić skalę krzywd, jakich zaznała społeczność khmerska na skutek działań rządu. W wyroku stwierdzono, że aresztowano jedynie 195 osób, w tym tylko 4 popełniły samobójstwo, a 11 zmarło. Po stronie wietnamskiej nie zapadły żadne wyroki skazujące („History, Culture, Geography”).

Zwyczaje i tradycje ludności Khmerów w Wietnamie

Obecnie obszar zwany Kambodża Krom należy do Wietnamu i jest podzielony na 21 prowincji („Khmers Kampuchea-Krom Federation”)⁵. Podstawową jednostką organizacji życia społecznego u Khmerów Krom zamieszkujących wiejskie rejony południowego Wietnamu jest *phum*, co w języku khmerskim oznacza ogród. *Phum* składa się zazwyczaj z około 4–5 rodzin, połączonych ze sobą więzami krwi. Kilka *phum* tworzy z kolei *sóc* (lub *sróc*), który jest oddzielony od innych bambusowymi zaroślami (wiet. *lũy tre*). Na czele danych jednostek stoją odpowiednio *mę phum* lub *mę sóc*, którzy sprawują funkcje zarządcze (Nghiêm Văn Đăng; Chu Thái Sơn; Hùng Lưu 31).



Mapa 1. Region Kambodża Krom z perspektywy społeczności khmerskiej

Źródło: „History, Culture, Geography”.

5 Pierwotnie obszar był podzielony na cztery khmerskie prowincje *Don Nai*, *Long Haor*, *Fos Chruk* i *Peam*.

Khmerzy zamieszkują głównie obszary niewielkich, naturalnych wzniesień, na obrzeżach równiny zalewowej delty rzeki Mekong. Największe skupiska wiosek występują wzdłuż przybrzeżnych wydm zwanych *phno* (wiet. *giông*), na szczycie których znajdują się domostwa. Idąc w dół zbrocza wydmy, można odnaleźć sady i ogrody, a na końcu położone są pola ryżowe, zalane wodą. Słowo *phno* określa również przestrzeń społeczno-kulturową tej grupy. Na najwyższym punkcie wydmy obok domów tworzony jest również *sras* lub *andon*, czyli mały staw, który stanowi ujście wody pitnej (Taylor 144).

Tabela 1. Prowincje regionu Kambodża Krom

Lp.	Nazwa w jęz. khmerskim (zromanizowanym)	Nazwa w jęz. wietnamskim	Jednostka terytorialna Wietnamu	Rok przyłączenia do Wietnamu
Prowincje/miasta w Wietnamie południowo-wschodnim				
1	Prey Nokor	Gia Định/ Sài Gòn (później: Hồ Chí Minh)	Hồ Chí Minh	1696, 1699
2	Preah Suokea	Bà Rịa	Bà Rịa – Vũng Tàu	1651
3	Or Kab	Vũng Tàu	Bà Rịa – Vũng Tàu	1651
4	Tuol Ta Mouk (Chheu Teal Muoy)	Thủ Dầu Một	Bình Dương & Bình Phước	1696
5	Don Nai/Changva Trapeang (Kampong Sraka Trei)	Đồng Nai (Biên Hòa)	Đồng Nai	1651, 1699
6	Rong Damrei	Tây Ninh	Tây Ninh	1770
Prowincje w regionie delty rzeki Mekong				
1	Moat Chruk	Châu Đốc	An Giang	1715, 1757
2	Peam Barach	Long Xuyên	An Giang	1715, 1731
3	Phsar Dek	Sa Đéc	Đồng Tháp	1757
4	Pouthi Loeu (Pol Leav)	Bạc Liêu	Bạc Liêu	1840
5	Toek Khmau	Cà Mau	Cà Mau	1707
6	Kampong Roessei (Phsam Ambaeus)	Bến Tre	Bến Tre	1732
7	Prek Roessei (Kampul Meas)	Cần Thơ	Cần Thơ & Vị Thanh	1758
8	Kramuon Sa (Reachea)	Rạch Giá	Kiên Giang	1707, 1715, 1757, 1758
9	Peam (Banteay Meas)	Hà Tiên	Kiên Giang	1707, 1715
10	Chhmuoh Thmei (Kampong Kou)	Tân An	Long An	1669
11	Srok Khleang (Bassac)	Sóc Trăng	Sóc Trăng	1758
12	Me Sa	Mỹ Tho	Tiền Giang	1731, 1732

13	Koh Korng (Dambok Kaong)	Gò Công	Tiền Giang	1731
14	Preah Trapeang	Trà Vinh	Trà Vinh	1731, 1758
15	Long Haor	Vĩnh Long	Vĩnh Long	1731, 1732
Główne wyspy				
1	Koh Tral	Phú Quốc	Kiên Giang	1700, 1939
2	Koh Tralach	Côn Đảo	Bà Rịa - Vũng Tàu	1765
Główny port				
1	Kampong Krabei	Bến Nghé	Hồ Chí Minh	

Źródło: „History, Culture, Geography”.

Khmerzy, zasiedlający od wieków deltę rzeki Mekong, do perfekcji opanowali technikę nawadniania pól i uprawę tzw. mokrego ryżu. Szacuje się, że społeczność khmerska uprawia ok. 150 różnych gatunków tego zboża. O doskonałej znajomości czynników geograficzno-klimatycznych może świadczyć fakt, że w zestawie khmerskich narzędzi rolniczych znajdują się unikalne przedmioty przystosowane do charakterystycznych dla regionu uwarunkowań. Oprócz pługa społeczność khmerska stosuje podobne do kosy narzędzie zwane po wietnamsku *phăng*, które jest specjalnie dostosowane do charakterystycznych dla wietnamskiego południa terenów i gleb („Phăng kia đưng...”). Równolegle stosuje się *nọc* (khmer. *pok*), czyli narzędzie przypominające sierp z długą rękojeścią służące do podcinania wysokiej trawy. Charakterystycznym przedmiotem używanym w rolnictwie jest również kij pomocny przy robieniu dziur w ziemi podczas sadzenia ryżu, określane mianem *sơ chal*, a także służący do ścinania ryżu *kân điếu* („Người Khmer”).

Khmerzy tradycyjnie zajmowali się również rybołówstwem oraz produkcją cukru palmowego (wiet. *đường thốt nốt*, khmer. *skor thnot*). Powszechnym produktem khmerskim jest sos robiony na bazie krewetek, zwany *mắm Ớn Pú*, czy też sos z ryby gurami (wiet. *cá sặc*), znany pod nazwą *mắm Pơ inh*. Najpopularniejszym jednak przysmakiem jest pasta *prahok* (wiet. *mắm bò hóc*), przygotowywana zazwyczaj z ryb zmijogłowych (wiet. *cá lóc*), ryżanki japońskiej (wiet. *cá sọc*), ryb długosowatych (wiet. *cá trê*) lub krewetek, zmieszana z solą i przyprawą na bazie ryżu, zwaną *thính gạo* („Dân tộc Khmer”).

Z uwagi na specyficzne uwarunkowania geograficzne regionu delty rzeki Mekong częstym środkiem transportu są różnego rodzaju łodzie. Jedną z nich jest łączone trzema deskami czółno zwane *thuyền tam bản*, które służy do poruszania się po spokojnych wodach kanałów rzecznych. W użyciu jest również łódka napędzana silnikiem spalinowym *thuyền tấc rán*, zwana także *thuyền đuôi tôm*. Wietnamscy Khmerzy do transportu lądowego zwykle używają *xe cộ*, czyli wozu ciągniętego przez wołu, którym przewożone są głównie produkty rolne w okresie żniw („Người Khmer”). Wśród Khmerów popularne stały się wyścigi wołów, które stanowiły jedną z kluczowych rozrywek. Od 1992 roku władze wietnamskie

wykorzystują jednak ten tradycyjny sport, by przyciągnąć turystów. Lokalnej społeczności khmerskiej często nie stać na bilet, a korzyści z organizacji widowiska czerpią głównie wietnamskie władze. Lokalne organy często autorytarnie wyznaczają jedno z pól ryżowych jako tor wyścigowy, nie bacząc na zniszczenia terenów uprawnych.

Charakterystycznym dla społeczności khmerskiej rzemiosłem jest garncarstwo. Tradycyjna technika ceramiczna oparta jest o użycie narzędzia przypominającego prymitywne koło garncarskie, składające się z elementu obrotowego *k'leng* (wiet. *hòn kè*) oraz *chơ* (wiet. *bàn dấp*), czyli stołu do wygniataania formy. Nie jest używane nowoczesne koło garncarskie ani stały piec do wypalania przedmiotów, które zazwyczaj są jednokolorowe i pozbawione zdobień. Wyroby garncarskie to głównie artykuły gospodarstwa domowego, w szczególności *cà ràng*, czyli piec i garnek *cà om*, które są bardzo popularne również wśród Wietnamczyków i Chińczyków żyjących w delcie rzeki Mekong („*Thường nhớ cà ràng!*”).

Cechą tradycyjną społeczności khmerskiej są pozostałości systemu matriarchalnego, gdzie kobieta odgrywa bardzo istotną rolę. Małżeństwo zazwyczaj aranżują rodzice za zgodą dzieci. Na cały proces zaślubin składają się trzy etapy: swatanie, zaręczyny i ceremonia ślubna, która odbywa się w domu panny młodej. Tradycja mówi bowiem, że po ślubie mąż powinien przez jakiś czas pozostać pod opieką rodziny żony. Po kilku latach lub w chwili narodzin potomstwa młode małżeństwo staje się samodzielne i może się wyprowadzić. Często jednak pozostaje w domu rodzinnym żony, gdzie mieszkają trzy lub cztery pokolenia (Kozłowski 107).

Choć tradycyjne elementy kultury wypierane są w coraz większym stopniu przez zachodnie wzorce, to wiele z nich udało się zachować. Nadal można spotkać Khmerów Krom ubranych w tradycyjne sarongi, noszone zarówno przez kobiety, jak i mężczyzn. Wśród charakterystycznych elementów ubioru można odnaleźć typową dla wiejskich terenów południa Wietnamu jedwabną koszulę *áo bà ba* w kolorze czarnym („*Áo bà ba, khăn rằn, nón lá...*”). Z czasem coraz powszechniejsza stała się khmerska wersja wietnamskiego stroju *áo dài*, który społeczność ta określa mianem *wện*, głównie zakładanego z okazji świąt. Tradycyjny strój jest również noszony, choć coraz rzadziej, przez młodych przedstawicieli ludności khmerskiej podczas specjalnych okazji, takich jak ślub. Pan młody ubrany jest najczęściej w jasną koszulę z kołnierzykiem oraz kolorowy sarong, czyli *hól*. Charakterystycznymi elementami są również przerzucony przez ramię biały szal, zwany *kāl xinh*, oraz *kâm pách*, czyli nóż przypięty u boku, którym małżonek ma ochraniać swoją wybrankę. Panna młoda z kolei zakłada czerwoną lub fioletową suknię zwaną *xăm pốt* („*Khám phá nét đẹp từ trang phục cưới Khmer*”).

Wierzenia społeczności khmerskiej w Wietnamie

Spółeczność khmerska zachowała również odrębność kulturowo-religijną, w dużej mierze pokrywającą się z wierzeniami Khmerów zamieszkujących Kambodżę. Około 95% jej członków jest bowiem wyznawcami buddyzmu *theravada*, podczas gdy w Wietnamie szeroko praktykowany jest buddyzm zen (wiet. *thiền*), zaliczany do nurtu *mahajana* („Khmers Kampuchea-Krom Federation”). Na terenach wietnamskiego południa zamieszkałych przez Khmerów zlokalizowano blisko 560 pagód, w których służy około 25 tys. buddyjskich mnichów (wiet. *ông lục*) pochodzenia khmerskiego. Każdy *sóc* posiada jedną pagodę w jego centralnym punkcie, natomiast w większych okręgach można spotkać ich znacznie więcej. Stanowią one nie tylko miejsca kultu, ale odgrywają także rolę istotnych ośrodków kulturowych, dzięki którym pielęgnowana jest tożsamość khmerska, oparta w dużej mierze na dwóch filarach, tj. religii oraz przywiązaniu do ziemi. Nauki buddyjskie są moralnym drogowskazem postępowania Khmerów Krom. Tradycyjnie, większość dorosłych mężczyzn zostaje w młodym wieku wyświęcona na mnichów i przez pewien czas pełnią oni posługę w klasztorach buddyjskich („History, Culture, Geography”).

Charakterystycznym elementem wierzeń wietnamskich Khmerów jest również kult duchów opiekuńczych zwanych *neak tà*. Najczęściej chronią one daną wioskę, ale Khmerzy proszą je także o sprowadzenie deszczu, zapobieganie chorobom czy klęskom żywiołowym. Miejsca poświęcone *neak tà* można często spotkać przy drogach. Mają one chronić podróżnych, którzy w trakcie jazdy mogą zatrzymać się i złożyć im ofiarę, najczęściej w postaci pieniędzy. Wszelkie przysięgi Khmerzy Krom składają również w obecności *neak tà*, których zemsty za krzywoprzysięstwo obawiają się najbardziej. Duchy te stanowią konstytutywny element wioski, który integruje społeczność. W każdej z nich znajduje się ołtarzyk/dom duchów, gdzie mieszkańcy składają im ofiary w postaci pożywienia. Znaczącą natury *neak tà* jest *Kru Khmer*, który głównie zajmuje się medycyną tradycyjną, ale umie także odczytać, który duch jest odpowiedzialny za daną szkodę lub dobrodziejstwo (Kent; Chandler 219–220).

Khmerzy Krom oddają również cześć duchom mnichów-pustelników, zaginionym podczas medytacji w lasach. Samotny pobyt w niebezpiecznych warunkach, kiedy musieli nierzadko stawić czoła śmierci, sprawił, że nabywali oni szczególną moc i tajemną wiedzę. *Ta eisey* mają nadprzyrodzone umiejętności, które wykorzystują podczas wędrówek po ziemi, by ratować Khmerów z różnych opresji (Taylor 150).

Wietnamscy Khmerzy obchodzą liczne święta buddyjskie. Jednym z nich jest *Meak Bochea*, celebrowane w czasie pełni księżyca trzeciego miesiąca kalendarza księżycowego, aby upamiętnić dzień, w którym 1250 mnichów (*bhikku*) zostało wyświęconych przez Buddę. Obchodzone jest również święto *Visak Bochea*,

przypadające w czasie szóstego miesiąca księżycowego, by uczcić urodziny Buddy, jego Oświecenie i Parinirwanę (ostateczną nirwanę, stan poza życiem i śmiercią) („History, Culture, Geography”). Popularnym buddyjskim obyczajem jest również praktykowanie swoistego postu (*vassa*) przez buddyjskich mnichów. Jego początek przypada na lipiec i nazywany jest *Chol Preah Vassa*. Pograżeni w medytacji mnisi nie mogą opuszczać swoich pagód i klasztorów, z wyjątkiem nagłych sytuacji, jak np. śmierć bliskich. Koniec tego trzymiesięcznego trudu – *Cheng Preah Vassa* – przypada w październiku i celebrowany jest podczas miesięcznych obchodów święta *Kathina*. W tym czasie mnichom, którzy wytrwali, składane są podziękowania, datki na rzecz klasztoru oraz ofiaruje się im nowe, szafranowe szaty („The Kathina Festival”).

Na koniec postu przypada także piętnastodniowe święto *Pchum Ben* (wiet. *Đôn Ta*), poświęcone przodkom. Jest to okres, w którym Khmerzy Krom składają hołd zmarłym krewnym do siódmego pokolenia. Mnisi zaś nieprzerwanie intonują sutry w języku palijskim w świątyniach. W Kambodży *Pchum Ben* zostało uznane za święto narodowe, jednak w Wietnamie nie ma ono takiego statusu. Niektóre szkoły pozwalają jednak uczniom na 1–2 dni nieobecności, by mogli oni spędzić ten czas z rodziną (Holt 4).

Oprócz typowo religijnych świąt społeczność khmerska obchodzi hucznie Nowy Rok według kalendarza księżycowego, zwany *Tết Chôl Chnam Thmây*. Święto jest celebrowane przez trzy dni, z wyjątkiem roku przestępnego, kiedy to obchody trwają jeden dzień dłużej. To wydarzenie przypada na połowę czwartego miesiąca kalendarza księżycowego, który jest początkiem nowego roku według tradycyjnych wierzeń buddyjskich. Ostatnia noc mijającego roku nie kończy się wraz z nadejściem nowego dnia. Nawiązuje natomiast do momentu, w którym wróżka, jedna z siedmiu córek boga *Kabulu Maha Pruma*, schodzi na ziemię, by zaopiekować się ludźmi w nadchodzącym roku. Aby poznać godzinę tego wydarzenia, *A Cha*, były mnich buddyjski o wysokiej pozycji społecznej, przeprowadza w świątyni specjalną ceremonię, po której informuje społeczność o dokładnej dacie końca starego roku (Huỳnh Phương).

Podczas pierwszego dnia nowego roku, noszącego nazwę *Chôl Sangkran Thmây*, ludność ubiera odświętne stroje i udaje się do świątyń, gdzie palone są kadzidła, składane dary i organizowana jest uroczysta procesja wokół świątyni. Wieczór poświęcony jest na zabawę, a ludność khmerska śpiewa i tańczy, organizując również tradycyjne, ludowe gry. Drugiego dnia, zwanego *Wonbof*, odbywa się ceremonia ofiarowania potraw z ryżu i budowania piaskowej góry (khmer. *Puon Phnon Khsach*). Każda rodzina przekazuje mnichom dania ryżowe wczesnym rankiem i w południe. Przed jedzeniem mnisi śpiewają, aby podziękować ludziom, którzy przyrządzili przyniesione do świątyni pożywienie. Po południu organizowana jest ceremonia budowania gór piaskowych. Ludzie usypują z piasku wiele małych pagórków w ośmiu kierunkach i jedną górę pośrodku, symbolizującą wszechświat. Ten zwyczaj jest głęboko zakorzeniony w kulturze i tradycji społeczności khmerskiej

i stanowi swoisty rodzaj modlitwy o deszcz i obfite zbiory. Trzeci dzień noworoczny – *Lông Săk* – charakteryzuje się myciem posągów Buddy. Po południu Khmerzy przychodzą do świątyń, palą kadzidła i pachnącą wodą obmywają statuy, usuwając w ten sposób nieszczęścia i pecha, które spotkały społeczność w mijającym roku. W trakcie *Lông Săk* obmywa się nie tylko posągi, ale i głowy starszych mnichów, którzy po tej ceremonii prowadzą społeczność do stup i cmentarzy, gdzie znajdują się prochy zmarłych. Odprawiana jest ceremonia *Bâng Skâu*, w trakcie której żyjący proszą o spokój dla dusz zmarłych członków rodziny. Ostatnim zwyczajem jest obmywanie posągów Buddy w domach. Po tej czynności najmłodszy członkowie rodziny zapraszają starszych, prosząc ich o przebaczenie za popełnione błędy i winy w mijającym roku („*Tết cổ truyên Chôl Chnăm Thmây...*”).

Tradycyjnym zwyczajem wśród wietnamskich Khmerów są również obchody święta *Bon Om Touk* (wiet. *cúng trăng*), zwanego również Świętem Księżycy (i Wody), odpowiednika Święta Środka Jesieni, celebrowanego w niektórych krajach azjatyckich. Odbywa się ono piętnastego dnia dziesiątego miesiąca księżycowego i upamiętnia koniec pory deszczowej, kiedy Khmerzy Krom zaczynają zbierać swój ryż. Pierwszego dnia rano ma miejsce wyścig około trzydziestometrowych smoczycz łodzi, zwanych *Touk Ngo* (*Tuộc mua*), zaś po południu Khmerzy Krom wypuszczają lampiony, symbolizujące prośby o życie w pokoju. Drugi dzień związany jest z kultem księżycy. Wietnamscy Khmerzy wierzą w legendę *Cheadok*, według której na księżycu mieszka królik, który sprawuje nad nimi pieczę. Z tego też względu społeczność wystawia przed domem jedzone przed króliki pożywienie. Ten dzień charakteryzuje się także przyrządzaniem tradycyjnej potrawy ryżowej z sokiem kokosowym i bananami, zwanej *Og Ambok*⁶. Jest ona jedzona m.in. przez przegranych w rozmaitych zabawach i konkursach, polegających na wzajemnym rozśmieszaniu. Ostatniego dnia odbywają się również wyścigi łodzi, co symbolizuje zakończenie święta („*Lễ hội đua ghe Ngo của người Khmer*”).

Obecna sytuacja mniejszości khmerskiej a polityka wietnamskich władz

Komunistyczna Partia Wietnamu coraz większą wagę przykładą do kwestii polityki etnicznej. Partyjni dygnitarze podkreślają konieczność rozwoju gospodarczego terenów zamieszkałych przez mniejszości, w tym grupę Khmerów z południa. Władze bowiem zdają sobie sprawę z dysproporcji między ludnością Kinh a pozostałymi 53 grupami etnicznymi i dostrzegają ewentualne zagrożenia płynące z nierówności. Co więcej, mniejszości zamieszkują obszary o szczególnym znaczeniu strategicznym z punktu widzenia polityki, obronności czy gospodarki.

⁶ Znane również pod nazwą *Ok Om Bok* lub *Óc Om Bok*.

W Dyrektywie Biura Politycznego Komitetu Centralnego KPW 12CT/TW z dnia 16 kwietnia 2014 roku kwestia poprawy materialnego i duchowego życia Khmerów w regionie południowo-zachodnim została jasno określona. Wskazuje się, iż mieszkańcy tego regionu, tj. Khmerowie (a także Czamowie), są integralną częścią społeczeństwa wietnamskiego i zaleca się solidarność oraz poszanowanie tych grup etnicznych. Szczególna uwaga została poświęcona stworzeniu stabilnych warunków produkcji i pracy oraz poprawie jakości życia. Jednym z ważniejszych dokumentów była również Dyrektywa nr 19-CT/TU z dnia 10 stycznia 2018 roku, wydana przez Sekretariat BP KC w sprawie polepszenia sytuacji mniejszości etnicznej Khmerów. Dyrektywa 19 stworzyła nowy impuls do promowania rozwoju w regionach zamieszkałych przez tę grupę. W szczególności nacisk położono na zwiększenie środków inwestycyjnych w celu realizacji kompleksowych projektów rozwoju społeczno-gospodarczego, gdzie priorytetowo potraktowano inwestycje w rozbudowę infrastruktury („Một số vấn đề về chính sách dân tộc...”).

Spółeczność khmerska w Wietnamie charakteryzuje się wyższym wskaźnikiem długości życia (72,5 lat) w porównaniu do innych mniejszości Wietnamu, przekraczając średnią wyliczoną dla wszystkich tych grup w kraju (zob. tab. 2). Khmerzy zajmują szóstą pozycję pod względem długości życia spośród wszystkich 53 wietnamskich mniejszości.

Tabela 2. Wskaźniki społeczno-gospodarcze wg grup etnicznych Wietnamu za 2019 rok

Grupa etniczna	Długość życia (lata)			Wskaźnik alfabetyzacji (%)			Użytkownicy Internetu (%)
	Ogólnie	Mężczyźni	Kobiety	Ogólnie	Mężczyźni	Kobiety	
Cały kraj	73,6	71,0	76,3	95,8	97,0	94,6	68,7
Średnia mniejszości	70,7	68,0	73,7	80,9	86,7	75,1	61,3
Tày	71,3	68,6	74,2	94,9	96,3	93,5	73,8
Thái	70,1	67,3	73	81,6	90,4	73,0	59,8
Mường	70,3	70,4	75,7	95,5	96,8	94,2	72,1
Khmerzy	72,5	69,9	75,3	76,7	81,8	71,8	59,6
Hmong	68,8	65,9	71,8	54,3	68,8	39,4	43,2

Źródło: Ủy Ban Dân Tộc

Z kolei śmiertelność niemowląt poniżej 1. roku życia (16,95) jest najniższa w porównaniu z wymienionymi w tabeli grupami i pozostaje zbliżona do średniej krajowej. Wskaźnik ten nieznacznie spadł w stosunku do poprzedniego badania z 2009 roku, kiedy to jego wartość wynosiła 18 (zob. tab. 3).

Tabela 3. Wskaźniki społeczno-gospodarcze wg grup etnicznych Wietnamu za 2019 rok

Grupa etniczna/ rok	Wskaźnik dzietności		Śmiertelność niemowląt*		Wskaźnik bezrobocia (%)		
	2015	2019	2009	2019	Ogólnie	Mężczyźni	Kobiety
Cały kraj	2,15	2,09	16	14,0	2,17	2,09	2,26
Średnia mniejszości	2,38	2,35	-	22,13	1,40	1,38	1,43
Tày	2,55	2,43	23	20,25	1,72	1,92	1,64
Thái	2,28	2,27	27	24,20	0,87	0,92	0,81
Mường	2,09	2,15	22	15,61	1,18	1,16	1,21
Khmerzy	2,07	2,11	18	16,95	2,00	1,76	2,30
Hmong	3,57	3,57	46	28,47	1,00	1,01	0,99

* na 1 000 narodzin/ dzieci 0-1 roku.

Źródło: Ủy Ban Dân Tộc.

Wietnamskich Khmerów charakteryzuje również wysoka średnia zarobków miesięcznych. Mimo że pensja członka społeczności khmerskiej jest wyższa od średniej dla wszystkich mniejszości, to znacznie odbiega od miesięcznych dochodów przeciętnego obywatela Wietnamu (zob. tab. 4). Khmerzy sklasyfikowani są jednak dopiero na czwartym miejscu, biorąc pod uwagę tę zmienną, co czyni ich jedną z najzamożniejszych mniejszości w kraju. Również wskaźnik biedy w społeczności khmerskiej pozostaje znacznie niższy (14,8%) w stosunku do innych grup i daje Khmerom 12. miejsce w tym zestawieniu (zob. tab. 4).

Tabela 4. Wskaźniki społeczno-gospodarcze wg grup etnicznych Wietnamu za 2015 rok

Grupa etniczna	Średnie miesięczne zarobki (tys. đồng)	Wskaźnik biedy (%)
Cały kraj	2,637	7,0
Średnia mniejszości	1,161	23,1
Tày	1,306	13,9
Thái	0,913	27,4
Mường	1,189	18,6
Khmerzy	1,529	14,8
Hmong	0,802	45,7

Źródło: Phùng Đức Tùng, Nguyễn Việt Cường, Nguyễn Cao Thịnh, Nguyễn Thị Nhung, Tạ Thị Khánh

Uwzględniając jednak wskaźniki dotyczące edukacji i alfabetyzacji, społeczność khmerska plasuje się znacznie niżej. Zaledwie 76,7% członków tej grupy potrafi czytać i pisać (zob. tab. 2), co daje Khmerom dopiero 21. miejsce spośród wszystkich mniejszości. Należy jednak zauważyć, że w ciągu 10 lat od ostatniego spisu ludności w Wietnamie wskaźnik ten poprawił się nieznacznie o 3,1 pp. („Ethnic Groups in Vietnam...”).

Tabela 5. Wskaźniki społeczno-gospodarcze wg grup etnicznych Wietnamu za 2019 rok

Grupa etniczna	Edukacja podstawowa (%)	Szkolnictwo średnie (I stopień) (%)	Szkolnictwo średnie (II stopień) (%)
Cały kraj	101,0	92,8	72,3
Średnia mniejszości	100,5	85,8	50,7
Tày	100,4	97,5	79,5
Thái	100,8	94,6	56,5
Mường	100,8	96,3	71,5
Khmerzy	100,5	72,2	35,0
Hmong	99,9	77,3	29,5

Źródło: Ủy Ban Dân Tộc

Analizując statystyki dotyczące uczęszczania członków społeczności khmerskiej do szkół, można dostrzec, iż wskaźnik pobierania edukacji na poziomie średnim (I stopień), wynoszący 72,2%, jest znacznie niższy od średniej przypadającej mniejszościom i pozycjonuje Khmerów na 47. miejscu spośród wszystkich tych grup. Niski także pozostaje odsetek społeczności uczęszczającej do szkół średnich (II stopień) (35,0%), dając Khmerom zaledwie 36. miejsce w zestawieniu.

Pomimo zmiany w podejściu do społeczności Khmerów Krom ze strony rządu wietnamskiego, grupa ta w praktyce nadal pozbawiona jest wielu praw. W szkolnictwie nie wprowadzono nauki w języku khmerskim, który obecny jest w programie nauczania w wymiarze 1–3 godzin w tygodniu. W urzędach należy porozumiewać się po wietnamsku, którym w dobrym stopniu władza zaledwie 10% Khmerów Krom, co sprawia wiele trudności w kontakcie z lokalną administracją („Khmers Kampuchea-Krom Federation”).

Konstytucja Socjalistycznej Republiki Wietnamu z 2013 roku formalnie zezwala na wolność wyznania, a władze uznają buddyzm za jedną z religii, którą można praktykować w Wietnamie. Rządowe restrykcje dotyczą jednak działalności wielu zorganizowanych grup religijnych. Khmerscy aktywiści podkreślają, że ich wolność religijna jest nadal naruszana, a w świątyniach buddyjscy mnisi są zmuszeni do przekazywania wiernym głównych założeń ideologii komunistycznej. Rząd nakazał, aby wszyscy mnisi funkcjonowali pod parasolem nadrzędnej oficjalnie uznanej organizacji, Buddyjskiej Sanghi Wietnamu (ang. *VBS – Vietnam Buddhist Sangha*, wiet. *Giáo hội Phật giáo Việt Nam*). Z kolei ich liczba podlega kontroli Rządowego Komitetu ds. Religijnych. W ramach tej organizacji funkcjonuje Zjednoczone Patriotyczne Stowarzyszenie Buddyjskie Regionu Południowo-Zachodniego (ang. *PUBA – Patriotic United Buddhist Association*, wiet. *Hội đoàn kết Sư sãi Yêu nước Tây Nam Bộ*), które skupia Khmerów Krom. Wielu aktywistów poddaje jednak jej funkcjonowanie krytyce, twierdząc, że jest to organizacja fasadowa, służąca *de facto* kontrolowaniu khmerskiej społeczności, w szczególności aktywności buddyjskich mnichów („Khmers Kampuchea-Krom Federation”).

Niektóre projekty biznesowe inicjowane przez władze nadal prowadzą do wywłaszczenia z ziemi Khmerów i są forsowane bez odpowiedniej rekompensaty. Przykładem mogą być wydarzenia z grudnia 2016 roku, kiedy społeczność khmerska z prowincji Trà Vinh spierała się z lokalnymi władzami. Wietnamscy urzędnicy twierdzili bowiem, że grunty wokół świątyni buddyjskiej zostały sprzedane przez Khmerów deweloperowi, czemu oni zaprzeczali („Khmers Kampuchea-Krom Federation”).

Tereny Wietnamu, które zamieszkuje khmerska społeczność, podatne są na występowanie wielu problemów, wynikających z uwarunkowań geograficznych. Jednym z nich jest silne zasolenie gleb, co wpływa negatywnie na wielkość zbiorów. Podobny efekt powodują liczne powodzie w regionie wywołane ciągłymi deszczami w okresie od lipca do października, których skutki są potęgowane przez małą liczbę tam czy niewydolny system odprowadzający wodę deszczową.

Co więcej, coraz większym problemem stają się zanieczyszczenia pestycydami pochodzącymi z nawozów, które oprócz strat w rolnictwie, powodują bardzo często ślepotę wśród wietnamskich Khmerów. Społeczność ta ma utrudniony dostęp do opieki zdrowotnej. Tylko Khmerzy zaliczani do kategorii ludzi żyjących w „ubóstwie domowym” (wiet. *hộ nghèo*) mają uprawnienia do bezpłatnej pomocy (istnieje konieczność zapłacenia 5% kosztów leczenia). Pozostali są zmuszeni opłacać usługi we własnym zakresie albo rezygnują z pomocy specjalistów z uwagi na brak funduszy („History, Culture, Geography”).

O prawa Khmerów zamieszkujących Wietnam walczy powstała w roku 1985 Federacja Khmerów Kambodży Krom, której siedziba znajduje się na terenie Stanów Zjednoczonych. Organizacja zajmuje się przekazywaniem darowizn do regionu, ale jednym z postulatów jest także jego samostanowienie, w czym władze w Hanoi upatrują zagrożenie dla suwerenności i integralności terytorialnej Wietnamu. Członkowie i sympatycy Federacji byli także zaangażowani w protesty w Kambodży na przełomie 2013 i 2014 roku, które miały antywietnamski wydźwięk, a pojawiające się hasła nawoływały wietnamskie władze do oddania ziem Kambodży Krom, uznawanych za rdzennie khmerskie terytoria (Le Coz).

Zakończenie

Społeczność khmerska żyjąca w Wietnamie w przeszłości napotykała wiele problemów wynikających ze stanowczej polityki władz wietnamskich. Jeszcze przed okresem francuskiego kolonializmu tereny Kambodży Krom, a obecnie południowo-zachodnie prowincje Wietnamu, stanowiły cel wietnamskiej ekspansji, która wiązała się z przymusową asymilacją miejscowej ludności. Po zakończeniu I wojny na Półwyspie Indochińskim sytuacja khmerskiej społeczności nie uległa poprawie, a rządy Południowego Wietnamu wprowadzały kolejne akty prawne mające na celu

odebranie gruntów rolnych czy ograniczenie swobody nauki języka khmerskiego w szkołach.

Po zjednoczeniu Wietnamu rząd w Hanoi kontynuował politykę dążącą do asymilacji mniejszości etnicznych. I choć można dostrzec pewną liberalizację w tym zakresie, co było m.in. efektem zmian zachodzących od drugiej połowy lat 80. XX wieku, to nadal wietnamscy Khmerzy mają poczucie posiadania niższego statusu niż większość pochodząca z grupy *Kinh*. Przejawy dyskryminacji społeczność zgłasza na wielu płaszczyznach, takich jak trudności w dostępie do opieki zdrowotnej czy edukacji, w tym brak możliwości nauki w języku khmerskim. Pomimo że Khmerzy mają możliwość praktykowania buddyzmu *theravada*, wietnamska Sangha ma również duży wpływ na funkcjonowanie miejsc kultu i posługę mnichów.

Edukacja jest najbardziej zaniedbaną przez wietnamski rząd sferą w odniesieniu do społeczności Khmerów. O ile wskaźniki średniej długości życia, miesięcznych zarobków czy śmiertelności niemowląt są dla mniejszości khmerskiej korzystne, o tyle statystyki dotyczące edukacji i alfabetyzacji pozostają niepokojąco niskie i nie poprawiły się znacznie w ostatnich latach.

Pomimo wielu przeszkód, Khmerom udało się jednak zachować swoją odrębność kulturową i wspólnotę wartości z ludnością zamieszkującą Kambodżę. Obchodzone są tradycyjne dla społeczności khmerskiej święta, nie zaniknęły tradycyjne wierzenia, a młodszy przedstawiciele tej grupy starają się poznać historię i tradycję od starszych mnichów na spotkaniach w buddyjskich pagodach.

Najważniejszym problemem na linii rząd w Hanoi – społeczność khmerska wydaje się silnie zakorzeniona wzajemna niechęć. Wielu aktywistów związanych jest z khmerskimi organizacjami domagającymi się powrotu do macierzy Kambodży Krom, która jest obecnie integralną częścią Wietnamu. Z tego też względu w interesie władz w Hanoi jest posiadanie narzędzi, dzięki którym Wietnamczycy będą w stanie kontrolować buńczuczne nastroje wśród wietnamskich Khmerów i nie dopuścić do ewentualnego wzrostu niepokoju na południu kraju.

Bibliografia

- „Áo bà ba, khấn rần, nón lá: Bộ ba bất ly thân của người phụ nữ Nam Bộ”. *Thế Giới Di Sản* 23.04.2019. Web. 04.08.2022. <http://thegioidisan.vn/vi/ao-ba-ba-khan-ran-non-la-bo-ba-bat-ly-than-cua-nguoi-phu-nu-nam-bo.html>
- Bayer, J. „Polityka zagraniczna Kambodży”. W: *Wprowadzenie do polityki zagranicznej państw członkowskich ASEAN*. Red. A. Szpak, M. Dahl. Toruń: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, 2021.
- Chandler, D. *A history of Cambodia*. Colorado: Westview Press, 2018. <https://doi.org/10.4324/9780429495519>

- Choi Byung Wook. *Southern Vietnam under the Reign of Minh Mang (1820–1841). Central Policies and Local Response*. New York–Ithaca: Cornell Southeast Asia Program Publications, 2004. <https://doi.org/10.7591/9781501719523>
- Corfield, J. *The History of Cambodia*. Santa Barbara, California: Greenwood Press, 2009.
- Dacy, D. *Foreign Aid, War, and Economic Development: South Vietnam 1955–1975*. Austin: University of Texas Press, 1986. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511572036>
- „Dân tộc Khmer”. *Voice of Vietnam* 04.08.2022. Web. 05.08.2022. <http://vov4.vov.gov.vn/Dao/gioi-thieu/dan-toc-khmer-cgt2-80.aspx>
- „Đánh tư sản” ở miền nam sau 1975”. *Nghiên Cứu Lịch Sử* 14.07.2015. Web. 04.08.2022. <https://nghien cuclichsu.com/2015/07/14/danh-tu-san-o-mien-nam-sau-1975/>
- „Ethnic Groups in Vietnam: An Analysis of Key Indicators from the 2009 Viet Nam Population and Housing Census”. UNFPA – United Nations Population Fund 2012. Web. 02.08.2022. <https://vietnam.unfpa.org/en/publications/ethnic-groups-viet-nam>
- General Statistic Office. *Completed Results of the 2019 Viet Nam Population and Housing Census*. Statistical Publishing House 2020. Web. 02.07.2022. <https://www.gso.gov.vn/wp-content/uploads/2019/12/Ket-qua-toan-bo-Tong-dieu-tra-dan-so-va-nha-o-2019.pdf>
- „History, Culture, Geography”. *Khmers Kampuchea-Krom Federation Research Team* 29.12.2012. Web. 03.08.2022. <https://khmerkrom.org/>
- Holt, J. „Caring for the Dead Ritually in Cambodia”. *Southeast Asian Studies* 1.1 (April 2012): 3–76. https://doi.org/10.20495/seas.1.1_3
- Huỳnh Phương. „Người Khmer đón Tết Chôl Chnăm Thmây”. *Vietnam Express* 15.04.2022. Web. 04.08.2022. <https://vnexpress.net/nguoi-khmer-don-tet-chol-chnam-thmay-4451692.html>
- „The Kathina Festival”. *VietNam Breaking News* 09.12.2016. Web. 04.08.2022. <https://www.vietnambreakingnews.com/2016/12/the-kathina-festival/>
- Kent, A., Chandler, D. *People of Virtue: Reconfiguring Religion, Power and Moral Order in Cambodia Today*. Copenhagen: NIAS Press, 2008. Web. 04.08.2022. <http://norden.diva-portal.org/smash/get/diva2:857291/FULLTEXT01.pdf>
- „Khám phá nét đẹp từ trang phục cuối Khmer.” *Top motif* 26.07.2022. Web. 04.08.2022. <https://www.topmot.vn/trang-phuc-cuoi-khmer/>
- „Khmers Kampuchea-Krom Federation”. *Khmer Krom Member Profile*. UNPO – Unrepresented Nations and Peoples Organisation 2018. Web. 04.08.2022. <https://unpo.org/downloads/2372.pdf>
- Kiernan, B. *Blood and Soil: Modern Genocide 1500–2000*. Melbourne: University Press, 2008.
- Kiernan, B. „Myth, Nationalism and Genocide”. *Journal of Genocide Research* 3.2 (2001): 187–206. <https://doi.org/10.1080/14623520120062402>

- Kozłowski, S. *Narody Wietnamu*. Gdynia: Novae Res. Wydawnictwo Innowacyjne, 2014.
- Le Coz, C. „The Plight of Cambodia’s Khmer Krom Community”. *The Diplomat* 30.10.2014. Web. 04.08.2022. <https://thediplomat.com/2014/10/the-plight-of-cambodias-khmer-krom-community/>
- „Lễ hội đua ghe Ngo của người Khmer”. Department of Cultural Heritage. Web. 03.08.2022. <http://dsvh.gov.vn/le-hoi-dua-ghe-ngo-cua-nguoi-khmer-3441>
- Mikio Oishi, Nguyễn Minh Quang, Nguyễn Văn Minh. „The Transformation of Ethnic Conflict in Vietnam: The Case of the Khmer Krom in the Mekong Delta”. *W: Managing Conflicts in a Globalizing ASEAN Incompatibility Management Through Good Governance*. Red. Mikio Oishi. Singapore: Springer Nature, 2020. <https://doi.org/10.1007/978-981-32-9570-4>
- „Một số vấn đề về chính sách dân tộc đối với đồng bào Khmer ở Việt Nam”. Tạp chí Văn Hoá Nghệ Thuật 21.05.2021. Web. 03.08.2022. <http://vanhoanghethuat.vn/mot-so-van-de-ve-chinh-sach-dan-toc-doi-voi-dong-bao-khmer-o-viet-nam.htm>
- Nghiêm Vạn Đăng, Chu Thái Sơn, Hùng Lưu, *Ethnic Minorities in Vietnam*. Hà Nội: Thế Giới Publishers, 2016.
- „Người Khmer”. *Ủy Ban Dân Tộc* 04.10.2015. Web. 03.08.2022. <http://www.cema.gov.vn/gioi-thieu/cong-dong-54-dan-toc/nguoi-khmer.htm>
- Nguyễn Tiến Hưng. „«Người Cày Có Ruộng» – Niềm yên ủi của Tổng thống Thiệu”. *BBC* 24.09.2017. Web. 03.08.2022. <https://www.bbc.com/vietnamese/forum-41376956>
- Nguyễn-võ Thu-hương. *Khmer-Viet Relations and the Third Indochina Conflict*. Jefferson, North Carolina: McFarland Publishing, 1992.
- Olszewski, W. *Historia Wietnamu*. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1991.
- „Phảng kia đương chế cù nèo cà đụn quơ...”. *Báo Cần Thơ* 03.03.2021. Web. 04.08.2022. <https://baocantho.com.vn/-phang-kia-duong-che-cu-neo-ca-dun-quo--a138837.html>
- Phùng Đức Tùng, Nguyễn Việt Cường, Nguyễn Cao Thịnh, Nguyễn Thị Nhung, Tạ Thị Khánh Vân. „Ethnic Minorities and Sustainable Development Goals: Who Will Be Left Behind?” 2016. Web. 02.08.2022. <https://www.undp.org/vietnam/publications/ethnic-minorities-and-sustainable-development-goals-who-will-be-left-behind>
- Prados, J. *The Hidden History of the Vietnam War*. Chicago: Ivan R. Dee Publisher, 1995.
- Pringle, J. „Meanwhile: When the Khmer Rouge came to kill in Vietnam”. *International Herald Tribune* 07.01.2004. Web. 02.07.2022. <https://web.archive.org/web/20051027024852/http://www.iht.com/>
- Spencer, P. *Genocide since 1945*. Oxfordshire: Routledge, 2012. <https://doi.org/10.4324/9780203115046>

- Taylor, P. *The Khmer Lands of Vietnam. Environment, Cosmology and Sovereignty*. Singapore: National University of Singapore, 2014. <https://doi.org/10.2307/1j.ctv1nthxg>
- „Tết cổ truyền Chôl Chnăm Thmây – Lễ hội lớn nhất của đồng bào Khmer”. *VietnamPlus* 14.04.2022. Web. 04.08.2022. <https://www.vietnamplus.vn/tet-co-truyen-chol-chnam-thmay-le-hoi-lon-nhat-cua-dong-bao-khmer/783616.vnp>
- „Thương nhớ cà ràng!” *Báo Cần Thơ* 02.03.2013. Web 04.08.2022. <https://baocantho.com.vn/thuong-nho-ca-rang--a20785.html>
- Tucker, S.C. *Vietnam*. Lexington: University Press of Kentucky, 1999. <https://doi.org/10.4324/9780203502372>
- Turkoly-Joczik, R.L. „The Khmer Serei Movement.” *Asian Affairs* 15.1 (1988): 48–62. Web. 04.08.2022. <http://www.jstor.org/stable/30172090>
- Ủy Ban Dân Tộc. „Kết quả Điều tra thu thập thông tin về thực trạng kinh tế - xã hội của 53 dân tộc thiểu số năm 2019”. Nhà Xuất Bản Thống Kê 2020. Web. 02.08.2022. https://www.gso.gov.vn/wp-content/uploads/2020/07/01-Bao-cao-53-dan-toc-thieu-so-2019_ban-in.pdf
- Vu Hong Lien. *The Making of Saigon. From the Nguyen Lords to 1954*. London: British Academy and European Consortium for Asian Field Study, 2013.

Michał Zareba – adiunkt w Katedrze Studiów Azjatyckich na Wydziale Studiów Międzynarodowych i Politologicznych Uniwersytetu Łódzkiego. Zainteresowania badawcze: polityka zagraniczna oraz problemy wewnętrzne państw Azji Południowo-Wschodniej, ze szczególnym uwzględnieniem Wietnamu; konflikty i procesy integracyjne w Azji Południowo-Wschodniej; hydropolityka w regionie rzeki Mekong.

